

CRNA GORA

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Osnovni

POJMOVNIK

religijske kulture

Izdavač:

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Za izdavača:

Ministar

Mehmed Zenka

Urednice:

Žana Filipović

Nermina Djoković

Recenzent:

prof. dr Sonja Tomović Šundić

Lektura:

Mirjana Perović

Štampa i dizajn:

Lux print, Podgorica

Tiraž:

500

Mjesto i godina izdavanja:

Podgorica, 2019.

CRNA GORA

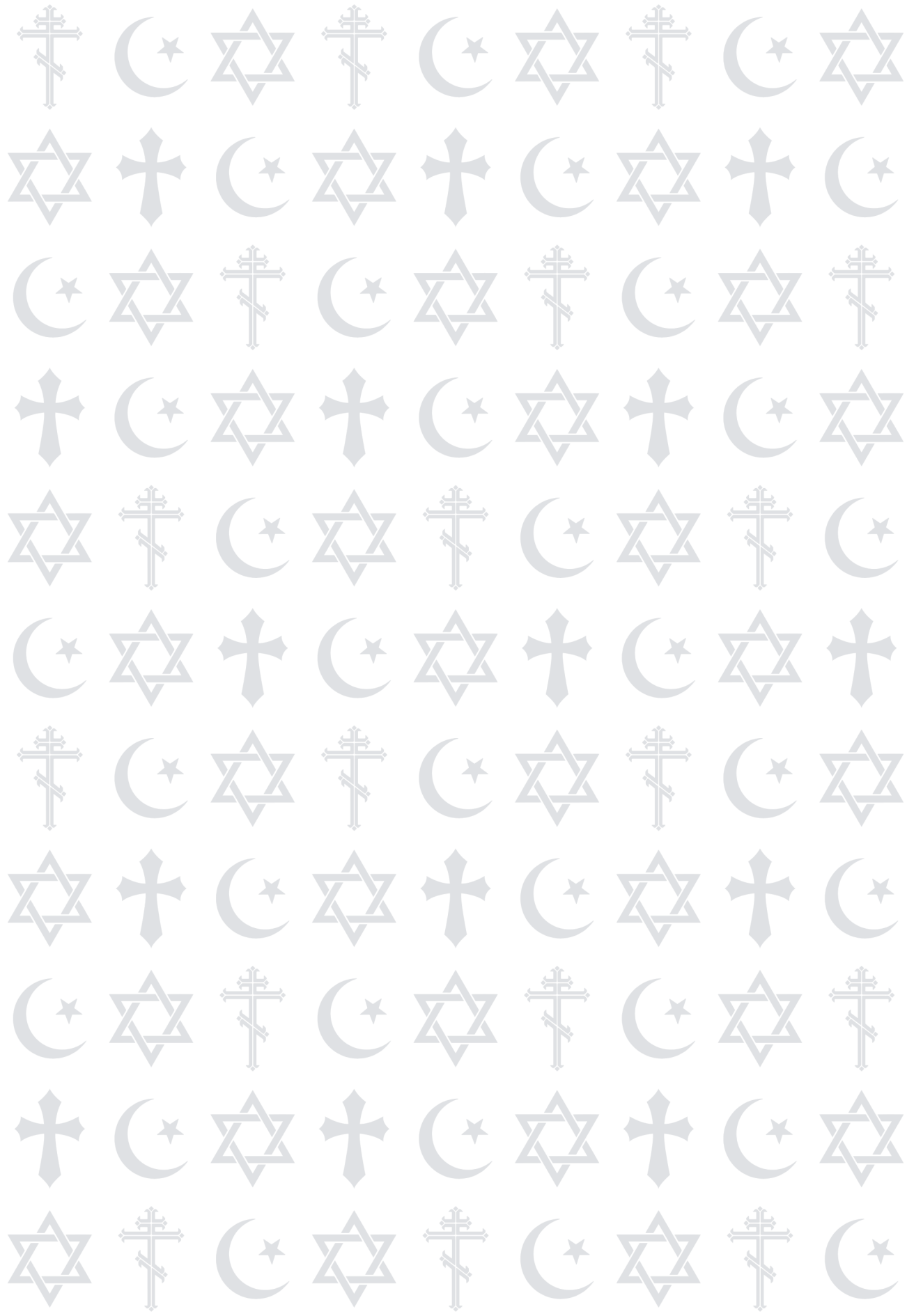
Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Osnovni

POJMOVNIK

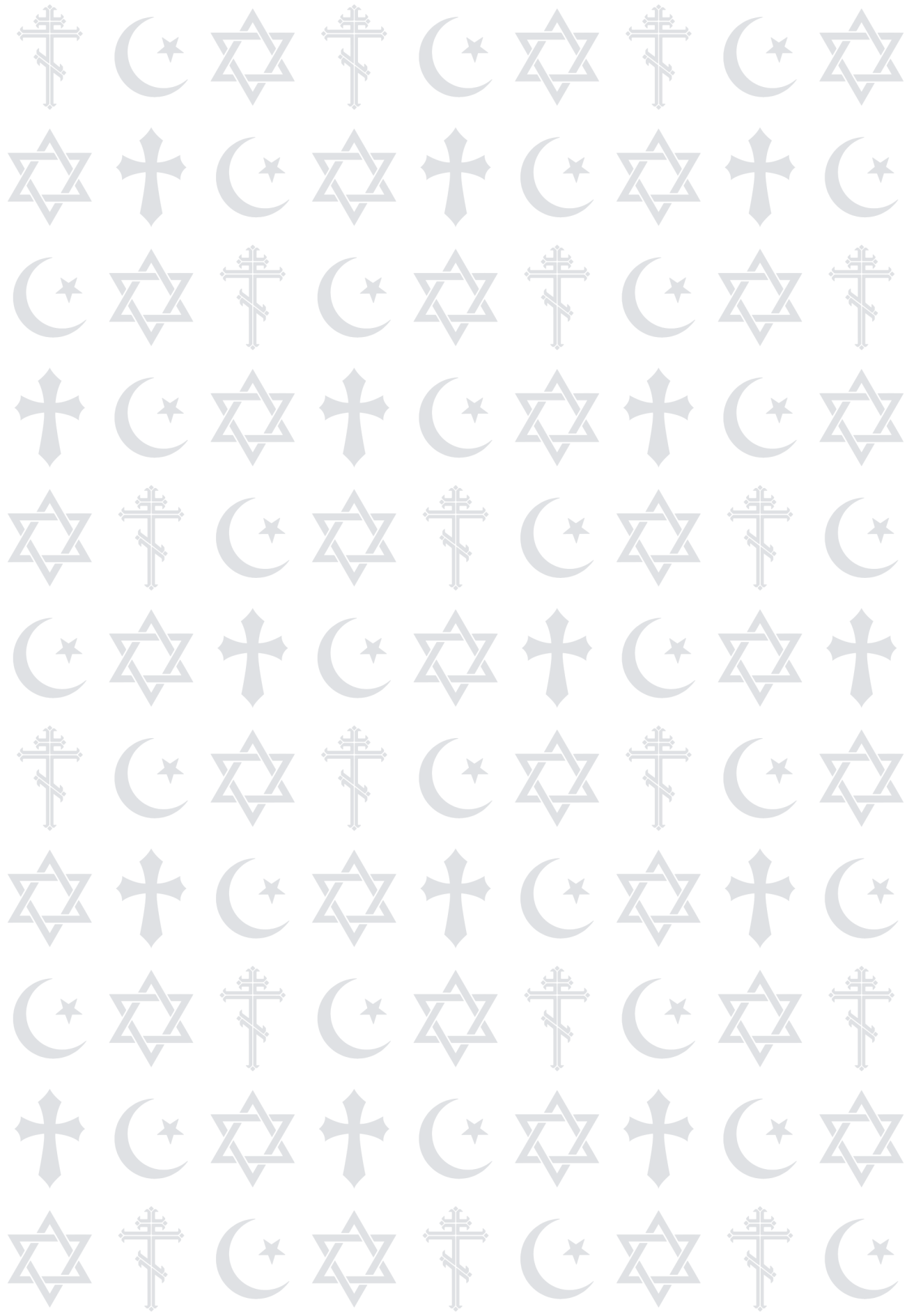
religijske kulture

Podgorica, 2019

Pojmovnik je nastao sa željom da se građani/ke Crne Gore upoznaju sa osnovnim pojmovima religijske kulture, prihvatajući da je uloga religije u formiranju etičkih stavova i vrijednosti kao i političkih procesa u savremenom svijetu ogromna.

MINISTAR

Mehmed Zenka

HARMONIJA SUŽIVOTA

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava ima važnu ulogu u promociji i zaštiti ljudskih prava i sloboda, što se ujedno odnosi i na jedno od temeljnih ljudskih prava – slobodu vjeroispovijesti. Ona se ostvaruje preko čitavog seta međunarodnih dokumenata i, u skladu s tim, pitanje vjerskih zajednica je u kontinuitetu u fokusu Ministarstva za ljudska i manjinska prava i Direktorata za odnose sa vjerskim zajednicama.

S tim u vezi, Ministarstvo je u proteklom periodu organizovalo niz okruglih stolova na kojima su učesnici bili predstavnici akademske zajednice, vjerskih zajednica, nacionalnih i lokalnih institucija i nevladinih organizacija, radi

osnaživanja međureligijskog dijaloga u Crnoj Gori i unapređenja saradnje Ministarstva za ljudska i manjinska prava sa vjerskim zajednicama.

Učesnici Okruglih stolova su kao jedan od ključnih izazova identifikovali nedovoljan nivo poznavanja religija koje su vjekovima prisutne u Crnoj Gori. Utvrđeno je da je potrebno sprovesti istraživanja vezana za razumijevanje i poznavanje različitog religijskog nasljeđa na našem prostoru.

Iz tih razloga, radi procjene koliko je religijsko obrazovanje važno za stavove i moralne vrijednosti studenata u Crnoj Gori, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava preko Direktorata za odnose sa vjerskim zajednicama, sprovelo je istraživanje koristeći Upitnik o uticaju religijskog obrazovanja na formiranje etičkih načela kod studentske populacije. Upitnik je bio namijenjen istraživanju odnosa između etičkih načela i normi sadržanih u svim velikim monoteističkim religijama. Dobijeni rezultati su osnova za izradu **Pojmovnika** o univerzalnim religijskim vrijednostima.

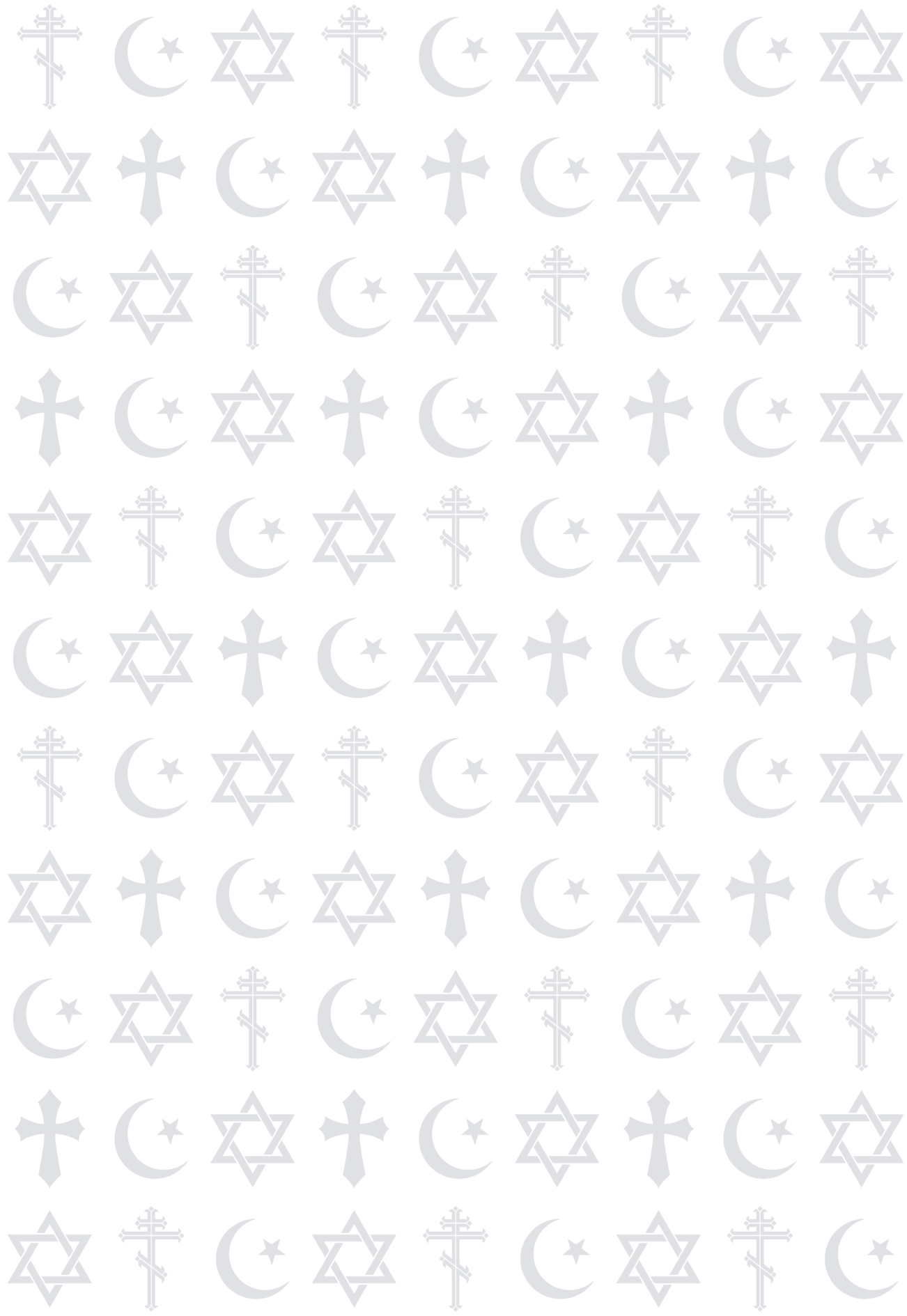
Njegovoj izradi pristupili smo radi što boljeg međusobnog upoznavanja i razumijevanja – živimo jedni pored drugih i jedni uz druge, a kroz istraživanja uvidjeli smo da ipak, uprkos vjekovima suživota, ne poznajemo dovoljno vjere i kulture drugih. Takođe, cilj nam je da preko ovog Pojmovnika u određenoj mjeri damo svoj skromni doprinos međusobnom zbližavanju i upoznavanju, kako bi harmonija suživota što više dobila na vrijednosti.

Smatramo potrebnim da se pojasne religijske vrijednosti, ključni teološki pojmovi, slave i obredi radi lakšeg i bržeg upoznavanja sa dominantnim religijskim principima.

Takođe, podaci iz Ankete očigledno ukazuju na to da je potrebno pružiti informacije o istoriji religija i religijskih učenja kako bi se mlada populacija sadržajnije upoznala sa nastankom svjetskih religija kao i s različitim vjerskim običajima i pojmovima.

U tom kontekstu, ovaj Pojmovnik će koristiti svim građanima i građankama za informisanje o različitim vjerskim učenjima kao i njihovim svetim knjigama i ključnim idejama na kojima se baziraju i temelje njihovi teološki principi.

Siguran sam, kada se bolje upoznamo da ćemo se bolje i lakše razumjeti, i više ćemo cijeniti i poštovati jedni druge.

**Generalna direktorka Direktorata za
odnose sa vjerskim zajednicama**

Žana Filipović

RELIGIJSKO NASLJEĐE

Smatrajući da religijsko nasljeđe sa svojim humanističko–moralnim vrijednostima može biti istorijski utemeljen osnov za izgrađivanje našeg međusobnog povjerenja i razumijevanja različitih kultura i vjera, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava pristupilo je izradi **Pojmovnika** osnovne religijske kulture.

Religijsko nasljeđe bitno utiče na društvene procese i formiranje individualnih i kolektivnih vrijednosti, vrijednosnih orijentacija i vrijednosnih sistema. Različite religijske tradicije na prostoru

Crne Gore doprinosile su stvaranju njenog multikulturalnog bića. Takođe, različite vjere u multikonfesionalnom crnogorskom društvu ostavile su snažan pečat na njegov kulturni i duhovni identitet. Na prihvatanje različitosti u vjerskom, nacionalnom i etničkom smislu bitno je uticala zajednička kulturna baština i univerzalne etičke vrijednosti.

Imajući u vidu da etičke vrijednosti koje se nalaze u temelju svih monoteističkih religija predstavljaju optimalnu platformu za izgradnju skladnih međuvjerskih odnosa u crnogorskom društvu, Direktorat za odnose sa vjerskim zajednicama organizovao je niz okruglih stolova tokom 2018. godine. Izlaganja i zaključke sa ovih okruglih stolova publikovali smo u **Zborniku**, koji je nastao kao rezultat proučavanja fenomena religije iz ugla različitih naučnih disciplina.

Nakon istraživanja vezanih za međuvjerske odnose, razumijevanje i poznavanje različitih vjerskih tradicija i religijskog nasljeđa u Crnoj Gori, koje smo sproveli tokom 2018. godine, odlučili smo da pristupimo izradi ovog **Pojmovnika**, sa željom da se građani/ke Crne Gore upoznaju sa osnovnim pojmovima religijske kulture, prihvatajući da je uloga religije u formiranju etičkih stavova i vrijednosti kao i političkih procesa u savremenom svijetu ogromna.

Prof. dr. Sonja Tomović Šundić

SMISAO RELIGIJE

O d kako postoji čovjek kao civilizovano biće uvijek je postojala neka forma religije, potreba da se tajna života objasni višim razlozima. Za nastanak religije ključno je shvatanje da je Bog stvorio čovjeka po svom liku ali i sve što postoji, prirodu i kosmos. Čovjek je ličnost, zato što je Bog ličnost. I cijeli čovjekov život treba da bude uzrastanje, oboženje (theosis) prema najvišoj mjeri egzistencije. Ontološka razlika između Stvoritelja i stvorenog suštinski je nepremostiva. Molitva je način da se prevaziđe ontološka distanca čovjeka i Boga. Molitva je put na kojem je moguće uspostaviti lični odnos između čovjeka i samog

Tvorca. Ispunjavanjem moralnih obaveza i kroz molitveni obred čovjek ima priliku da uspostavi odnos sa apsolutnim bićem Boga.

Religija je povezivanje čovjeka sa uzvišenim, ona uvodi poštovanje umnog principa koji uređuje postojeći svijet prema estetskom, etičkom i logičkom načelu. Religija je utemeljena na čovjekovoj potrebi za smislom. Smisao je povezan sa vječnošću i duhovnim principom koji je trajan i nepromjenljiv. Suština čovjekovog života je ljubav budući da je sam Bog izvor ljubavi. To uvodi moralne obzire i odgovornost kao najvažniji odnos prema sebi, drugom čovjeku i Bogu. Bez religije ljudski život izgubio bi svoju onostranu mjeru, svrhu, eshatološku izvjesnost.

Homo religiosus je jedna od najvažnijih antropoloških definicija čovjeka. Čovjek je biće vjere, svjesno dubokog odnosa prema biću svijeta ili Bogu. Pred Bogom čovjek postaje ličnost ostvarujući potencijal onog ljudskog u sebi.

Čovjek i Bog. Na ovoj relaciji zasniva se smisao ljudskog bića. Vrijednost života. Duhovnost. Istina. Ali i način života, budući da sve monoteističke religije normiraju ljudsko ponašanje univerzalnim principima morala. Bogopoznanje može biti racionalan put ali i osjećajno – emocionalni pristup kroz lični doživljaj Boga. Na ovom putu, čovjek se uzdiže od puke individualnosti do ličnosti. Od individue prelazimo put do ljudske ličnosti sa punom sviješću o svom dostojanstvu i povlaštenoj poziciji koja nam pripada po pravu naše bogolike

prirode. Ljudska priroda, s obzirom da je stvorena, sadrži nešto božansko, umno, vječno, onu suštinu koja nas povezuje sa najvišim umom ili Tvorcem.

Odnos čovjeka prema Bogu je dominantna ideja svih svjetskih religija. Čovjek je pozvan na ispunjavanje svetih dužnosti, moralnih zapovjesti, koje imaju transcendirajući karakter. Ovim se ne umanjuje čovjekova sloboda izbora, budući da čovjek slobodno bira dobro ili zlo. Zlo nije ontološki etemeljeno, ono je posljedica promašaja ljudske volje ili zloupotreba slobode kojom je Bog obdario čovjeka.

Vjera u Boga osigurava svrhu našoj egzistencij, povjerenjem u vječnu pravdu, konačno i činjenicu da se porok povlači pred vrlinom. Zato život sa vjerom u Boga dobija potpuno novu dimenziju, legitimitet zasnovan na nepropadivim načelima. Svijest o Bogu čovjeka određuje na potpuno novim temeljima osiguravajući mu izvjesnost budućeg života, ali i vrijednosne orijentacije u svakodnevnim izazovima i iskušenjima.

Pojmovnik koji je pred vama, posvećen je osnovnim religijskim pojmovima, i kulturološkim simbolima. Namjera je da se uporedno prikažu temeljne ideje i učenja monoteističkih religija, njihovi različiti obredi i religijske prakse. Sa ciljem da se sagledavanjem osnova njihovih teorijskih pojmova ali i praksi ukaže na suštinsku bliskost i povezanost. Naročito ako se ima u vidu da sve religije u esencijalnom smislu propovijedaju poštovanje univerzalnog etičkog kodeksa.

HRIŠĆANSTVO

Autor:

Doc. dr Vladimir Bakrač

„Ali govorim vama koji slušate: Ljubite neprijatelje svoje, dobro tvorite onima koji vas mrze; Blagosiljajte one koji vas kunu, a molite se za one koji vas vrijeđaju. Onome koji vas udari po obrazu, okrenite i drugi; i koji hoće da ti uzme haljinu, podaj i košulju. A svakome koji ište u tebe, podaj; i koji tvoje uzme, ne išti. I kako hoćete da vama čine ljudi, činite tako i vi njima”

LK 6, 27, 31

Hrišćanstvo (grčki – χριστιανισμός, a na latinskom – christianitas) jedna je od tri monoteističke religije, koja je nastala na teritoriji nekadašnje Rimske imperije i vezuje se za ličnost Isusa Hrista. Svi koji vjeruju u učenje Isusa Hrista i koji su njegovi sljedbenici nazivaju se hrišćanima. Hrišćani vjeruju da je Isus Hristos onaj Mesija kojega su prorokli starozavjetni proroci da će doći i izbaviti ljude. Isus Hristos je ovaploćenje Boga živoga i uzor bogougodnog načina života na zemlji. Isus je svoj život dao na žrtvu za sve ljude da bi vaskrsenjem darovao vječni život.

Važno je naglasiti da hrišćanstvo predstavlja prvu univerzalnu religiju, budući da su do tada gotovo sve religije bile partikularne ili nacionalne vjere, predlažući jednakost svih ljudi pred Bogom. Dakle, hrišćanstvo nije religija „izabраниh“, već svih naroda i nacija, siromašnih, bogatih, proganjanih, poniženih i uvrijeđenih, kako bi rekao Dostojevski. Hrišćanstvo je religija koja je srodna judaizmu, a hebrejska Biblija se u hrišćanstvu naziva Stari zavjet. Kao i judaizam, a docnije i islam, hrišćanstvo se smatra avramovskom religijom, vjerujući da je Avram predak svih naroda.

ADAM I EVA

Prvi muškarac i žena koje je stvorio Bog, od praha zemaljskog. „A stvori Gospod Bog čovjeka od praha zemaljskoga, i dunu mu u nos duh životni; i posta čovjek duša živa“ (1. Moj 2,7). Docnije, Bog je stvorio Evu, od Adamovog rebra „I Gospod Bog

stvari ženu od rebra, koje uze Adamu, i dovede je k Adamu" (1. Moj 2,22). Oboje bjehu goli i i ne bješe ih sramota (1. Moj 2,25). Međutim, lukava zmija nagovori Evu da okusi plod sa Drveta poznanja, a ona nagovori i muža pa i on okusi plod. Tada postadoše svjesni svoje nagosti, a kada vidje Bog da su se obukli, shvati da su zgriješili, potom ih izгна iz Edemskog vrta i prokle ih (1. Moj 3, 1, i dalje). Prema knjizi Postanja, podari im sinove **Kaina i Avelju**. „A ona zatrudnje i rodi Kaina, i reče: dobih čovjeka od Gospoda. I rodi opet brata njegova Avelja. I Avelj posta pastir a Kain ratar" (1. Moj 4,1,2).

AVRAM

Otac jevrejskog naroda (1. Moj 15,5). Prema novozavjetnim riječima, Isus potiče od Avrama (Mt 1,1). Međutim, za hrišćanstvo je mnogo značajnije duhovno pripadanje Avramu, jer, kako piše jevanđelista Jovan: „Prava Avramova djeca, postupaće prema njegovim djelima" (Jn 8,39). Važno je naglasiti da zbog Isusove izjave: „Prije nego Avraam nastade, Ja jesam" (Jn 8,58), dolazi do razilaženja Jevreja i hrišćana.

MOJSIJE

Za hrišćane, Mojsije je vjerni Božji sluga, kome je Bog povjerio posebnu misiju, a koja se odnosi na oslobađanje njegovog naroda iz egipatskog

ropstva. Potom, Mojsije je prorok, koji je na brdu Sinaju primio Zakon i podario ga narodu. Puno značenje Mojsije dobija u vezi sa Hristom. Naime, Hrist omogućava dublju spoznaju Zakona, jer je u Hristu očigledna Božja slava (Jn 1,14), ali tu slavu Jevreji nijesu mogli podnijeti (2. Kor 3,7). Sve ono za čim su Jevreji čeznuli Bog sada nudi kroz Isusa Hrista (1. Tim 2,4).

ISUS – ISUSOV ŽIVOT

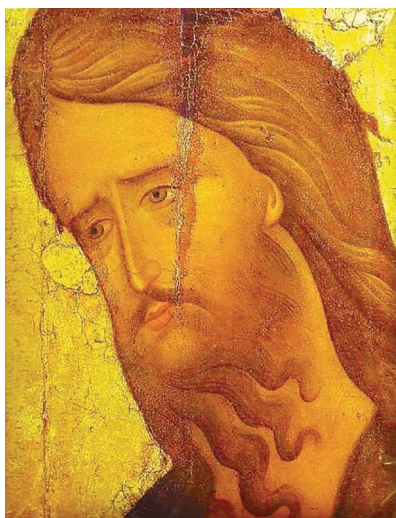
Bilo je to davno, prije više od dvije hiljade godina, kada je „Bog pohodio svoj narod”. Isus iz Nazareta, bio je Jevrejin, koji je propovijedao drugim Jevrejima. Rođen u Vitlejemu, a odrastao u Nazaretu – Galileja, oko 4. godine stare ere. Prema novozavjetnim iskazima, bio je sin Marije, udate za drvodjelju Josifa. Jevanđelja po Marku i Jovanu o Isusu govore tek od njegove tridesete godine. Jevanđelja po Mateju i Luki sadrže epizode o Isusovom rođenju, za vrijeme vladavine cara Avgusta i Iroda (rex socius), vazala Rimskog carstva. Najveći Irodov poduhvat je bio gradnja Jerusalimskog hrama. Irod je upravljao Judejom od 37. godine stare ere do 4. godine, nove ere. Vladavina cara Avgusta je, između ostalog, bila obilježena velikim popisom stanovništva (Lk 2,1), zbog čega je svaka porodica morala da dođe u grad, odakle je bio otac porodice. Tako su Josif i Marija došli u Vitlejem, gdje se Isus i rodio. Došavši u Vitlejem, nijesu uspjeli da nađu sobu za prenoćište, pa su, kako svjedoči jevanđelista Luka

(2,7), bili primorani da konače u štali, gdje je Marija „rodila svoga sina prvjenca, i povila ga, i metnula ga u jasele”. Kada su Josif i Marija sa djetetom došli u Jerusalimski hram radi obreda očišćenja, starac Simeon je preokao Isusu kako je došao onaj koji će mnoge da „obori i podigne u Izrailju, i da bude znak protiv koga će se govoriti” (Lk 2,34).

Kada se Isus rodio, došli su mudraci sa istoka i tražili Cara Judejskog koji se rodi, jer su vidjeli njegovu zvijezdu na Istoku, pa su željeli da mu se poklone. Ta priča je došla do Iroda, jer je vjerovao da se rodio neko ko bi mogao da mu ugrozi prijesto (Mt 2,1,2,3). Car je naredio pogubljenje sve djece od dvije godine u Vitlejemu. Čuvši za carevu odluku, Josifova porodica se uputila u Egipat, gdje su se spasavali oni koje je progonio Irod. Nakon careve smrti, Josif sa porodicom se vratio u Nazaret. Matej i Luka u jevanđeljima veoma šturo opisuju Isusovo djetinjstvo. Za vrijeme misionarske aktivnosti, nazivaju ga „Sinom Marijinim”, pa se vjeruje da je Josif umro kada je Isus imao oko dvadeset godina (Menj 2005). Nakon što ga je krstio Jovan Krstitelj, kome je docnije kralj Irod Antipa odsjekao glavu, Isus je počeo da propovijeda i svojim čudesnim iscjeljenjima stiče autoritet i harizmu. Isusa su na različite načine doživljavali ljudi koji su bili okupljeni oko njega kao i frakcije tadašnjeg židovstva. Neke od njih odlikuje velika privrženost i odanost svome vođi, jer ga doživljavaju ga kao Sina Božjeg, učitelja koji je obdaren istinom i pravednošću.

Isusovu mesijansku propovijed najavio je Jovan Krstitelj. I on je vodio izrazito asketski način života, živio je u pustinji. Kada je napunio tresteset godina, napustio je pustinju i došao u dolinu Jordana, počevši svoju propovijed riječima: „Pokajte se, jer se približava carstvo nebesko” (Mt 3,2). Jovan je opominjao na čist način života i odanost Bogu. Za sebe je rekao da je poslan radi pripremanja naroda za dolazak Mesije, te da je on preteča Gospodnji. U jednoj epizodi iz Jevanđelja po Jovanu (1,26), u masi naroda pojavio se Isus, a Jovan ga je dočekao riječima: „Gle, Jagnje Božije koje uzima na sebe grijehe svoje” (Jn 1,29). Prema podacima iz ovog jevanđelja, zaključujemo da je Jovan već vršio pokrštavanje u Galileji. „Potom dođe Isus i učenici njegovi u judjesku zemlju, i tu boravljaše s njima i krštavaše. A i Jovan krštavaše u Enonu blizu Salima, jer ondje bješe mnogo vode; i dolažahu te se krštavahu” (Jn 3,22, 23).

Jovan
Krstitelj –
pravoslavna
ikona

Irod Antipa je stupio u nedopušteni brak sa ženom svoga brata, što je Jovan osudio, pa se, prema nekim izvorima, to uzima kao razlog da bude zatočen i pogubljen (Menj 2005, p. 222). Međutim, drugi izvori razlog Jovanovog pogubljenja nalaze u politici. Naime, Josif Flavije Irodov

postupak objašnjava strahom od Krstiteljevog uticaja na sam narod, plašio se pobune (Elijade 2003, p. 263).

MESIJA

Iako je Jovan Krstitelj vrlo bitna ličnost u hrišćanstvu, Isus je iznad njega, on je Mesija (*mashiah*) – pomazanik, što znači posvećeni, na grčkom jeziku – *Christos*, koga ljudi iščekuju, vjerujući u Božije obećanje iz Starog zavjeta. Bio je iscjelitelj iz samilosti (funkcija Isusovih čudesa je da budu „semeia”), a ne da bi ubjeđivao one koji sumnjaju u njegove moći. Kako je ondašnja Judeja bila porobljena od Rimljana, narod Izrailja je očekivao mesiju koji će ga izbaviti od političkog ropstva.

Međutim, prema novozavjetnim svjedočenjima (Mt 5, 43, 44), Isus nije bio politički mesija kakvog su očekivali, već je propovijedao nepružanje otpora i ljubav prema svojim neprijateljima, činjenje dobra onima koji nas mrze. Isus kaže: „Čuli ste kako je kazano starima: Ne ubij, jer ko ubije, biće kriv sudu; a ako li ko reče bratu svome: Raka! Biće kriv sinedrionu; a ko reče: Budalo, biće kriv paklu ognjenome” (Mt 5, 21, 22). Isus, dakle, ne dopušta čak ni pomisao na ubistvo. Dalje, čuli ste da je kazano: „Ne čini preljubu” (5, 27). Ovdje se, u odnosu na Mojsijeve zakone, ide korak dalje. Ne samo da nije dozvoljena preljuba kao čin nego je, za Isusa, sama žudnja ili pomisao brakolomstvo. U narodu je običaj da se zaklinju u nekoga ili u

nešto ako govore istinu. Mojsijevi zakoni kažu: „Ne kuni se krivo”, a Isus kaže; „Ne kuniti se nikako: ni nebom, jer je prijesto Božiji; Ni zemljom, jer je podnožje nogama njegovim; ni Jerusolimom, jer je grad velikoga Cara; Ni glavom svojom ne kuni se, jer ne možeš ni dlaku jednu bijelom ili crnom učiniti” (5, 33,34,35,36). Dakle, kada se kunemo, želimo da osvjedočimo svoje uvjerenje ili svoj interes, pozivajući se na neku višu silu. Onaj ko govori istinu nema nikakve potrebe da se kune; zaklinjanje, gotovo uvijek vuče ka nekoj sumnji i ne vodi ka istinitosti tvrdnje. Papini je lijepo rekao da onaj ko se kune pravo, živi u strahu, a ko to čini krivo, ogriješio se o istinu (Papini 1994, p. 112).

Još jedan hrišćanski nauk vrijedan pomena, a koji se posebno ističe u hrišćanstvu, tiče se osvete. Pozivajući se na Mojsijeve zakone, Isus besjedi: „Čuli ste da je kazano: Oko za oko, zub za zub. A ja vam kažem da se ne protivite zlu, nego ako te ko udari po desnom obrazu tvom, okreni mu i drugi” (Mt 5, 38,39). Ovo je često razumijevano kao kamen spoticanja u hrišćanstvu, kako bi smrtni čovjek ovo mogao da primi, a kamoli da postupa na ovakav način. Na nasilje možemo odgovoriti na tri načina: osvetom, da se sklonimo ili, jednostavno, pobjegnemo i okrenemo drugi obraz, kako to Isus savjetuje. Ako se odlučimo za prvi način, da se svetimo i uzvratimo nasiljem na nasilje, onda ništa nijesmo bolji od nasilnika, ako se, pak, sklonimo ili bježimo, u tom slučaju vučemo protivnika da nas goni. To može da bude vjetar u leđa svireposti našeg neprijatelja. Ostaje nam Hristova preporuka da okrenemo drugi

obraz, jer ćemo time iznenaditi protivnika svojom reakcijom koju nije očekivao i, vjerovatno, izazvati stid.

Centralna Isusova poruka je vezana za carstvo Božje, koje će doći i kada će Bog suditi svima na zemlji. On je insistirao na poštovanju Božje volje, a ne na ispunjavanju pisanih religijskih zakona (Braun 2000, p. 23). Neki od Isusovih neprijatelja navodili su ga na razna iskušenja, kako bi dospio u nemilost rimskim vlastima. U jednoj novozavjetnoj epizodi, Isusa su pitali da li treba plaćati danak Cezaru. Očekujući negativan odgovor, koji bi značio optužbu pred Pontijem Pilatom, Isus je rekao: „Podajte ćesarevo ćesaru, a Božije Bogu” (Mk 12, 17). Ovo su riječi koje su putokaz za način ponašanja u svijetu.

POKAJANJE

Važna je Isusova poruka, koja iziskuje pažnju, scena na gori Maslinskoj. Naime, Isus kaže svojoj najvećoj uzdanici, apostolu Petru da „prije nego što pijetao dva puta zapjeva, ti ćeš me se tri puta odreći” (Marko 14/30). Ovim se želi ukazati na ljudsku nepostojanost i slabost, što ne umanjuje Petrovo dostojanstvo. Kada nam je život u pitanju, odričemo se i najvećih vrijednosti, ali to se u hrišćanstvu ne uzima kao grijeh ako iza toga slijedi iskreno pokajanje. Isusova pobjeda nad smrću i grijehom ostavlja mogućnost pokajanja, odnosno, oprostjenja grijeha, i to je jedna od temeljnih novosti Isusovog zavještanja. Petrovo odricanje, a

potom pokajanje predstavljaju jedan od najvećih modusa u hrišćanskom životu.

LJUBAV

Ono na čemu Isus insistira je ljubav. Ovdje je riječ, zapravo, o Božjoj ljubavi, koja ne poznaje granice. To se posebno ističe prema onima koji se nalaze na rubu društvenog života, prema bolesnima, gladnima, žednima, bespomoćnima i nemoćnima. Prema svima njima Isus njeguje ljubav. O tome nedvosmisleno svjedoči jevanđelista Luka (4, 18): „Duh Gospodnji je na meni; zato me pomaza da blagovijestim siromasima; posla me da iscijelim skrušene u srcu; da propovijedam zarobljenima da će biti pušteni, i slijepima da će progledati, da oslobodim potlačene”.

Kada su Jovanovi učenici pitali Isusa: „Jesi li ti Onaj što će doći, ili drugoga da čekamo”, Isus im je rekao: „Idite i javite Jovanu ono što čujete i vidite. Slijepi progledaju i hromi hode, gubavi se čisti i gluhi čuju, mrtvi ustaju i siromašnima se propovijeda jevanđelje. I blago onome koji se ne sablazni o mene” (Mt 11, 3, 6). Ovim riječima, Isus ispunjava ono što je rekao prorok Isaija (35,5), da je on oličenje Božje vladavine na zemlji. U novozavjetnim spisima, pominje se i Isusova ljubav prema grešnicima (Jn 3,16). Hrišćanstvo naglašava kao ljubav i poseban odnos Oca prema Sinu: „Jer Otac ljubi Sina, i sve je dao njemu u ruke” (Jn 3, 35); ljubav prema bližnjima: „Da ljubite jedni druge, kao što ja vas ljubih da i vi ljubite jedni druge”

(13,34), kao i ljubav prema Bogu: „A ako neko ljubi Boga, toga je Bog poznao”(1. Kor 8,3).

Ikona Isusa
Hrista iz VI
vijeka

POSljednji ISUSOVI DANI

Nekoliko posljednjih dana Isus je proveo u Jerusalimu, a uveče bi, po navici, odlazio u Vitaniju (Mt 21,17). Velika je tuga tih dana ispunjavala Isusovo srce. U skladu sa tim, jevanđelja bilježe za hrišćansku eshatologiju veoma važnu scenu u Getsimanskom vrtu. Naime, Isus je sa sobom poveo Petra i još dva učenika, rekavši: „Žalosna je duša moja do smrti; ostanite ovdje i bdite sa mnom” (Mt 26,38). Potom je otišao nekoliko koraka i počeo da se moli: „Oče moj, ako je moguće, neka me mimoiđe čaša ova; ali opet ne kako ja hoću, nego kako ti” (26,39). Ali, kada se vratio nazad, učenici njegovi su već bili zaspali. Isus ih je prekorio i pozvao ponovo da bdiju sa njim, opet uzalud (26, 40, 43). Nadvladati san i ostati budan predstavlja uzornu paradigmu u hrišćanstvu!

Jevanđelja nam detaljno opisuju posljednje dane Isusovog života i smrtonosnog stradanja na krstu (Mt 26,1 i dalje). Bješe srijeda kada se sastalo vijeće kod prvosveštenika Kajafe, radi dogovora kako bi Isusa na prevaru uhvatili i ubili. Kako se približavao praznik Pasha, odlučeno je da se sve to desi ranije, kako se narod ne bi uzbunio, pa je sve isplanirano za četvrtak. Odlučeno je da se ne uhvati u hramu, nego na nekom drugom mjestu. Pokušavali su da iskoriste slabost njegovih učenika kako bi doznali mjesto gdje bi Isusa uhvatili, ali to im nije pošlo za rukom. No, ono što su htjeli doznali su od nesrećnog Jude Iskariotskog za trideset srebrenjaka. Jevanđelja ne navode precizan motiv zašto je Juda to učinio, iako jevanđelista Jovan

kaže da je to učinjeno iz srebroljublja. U četvrtak su počele pripreme za Pashu, koja treba da počne u petak več. Prema jevanđeljskim iskazima, Isus je djelovao smireno, iako je njegova duša bila pod teretom briga koje su ga morale. Na više mjesta u jevanđeljima stoji da je Hristos tačno znao šta slijedi; u stvari, on sam je svjesno učestvovao u događajima koji će dovesti do raspeća. Na posljednjoj večeri Isus je dijelio hljeb i vino svojim učenicima, o čemu detaljnije govorimo u pojmu evharistija.

Okružen svojim apostolima, u jednom trenutku izusti: „Zaista vam kažem: jedan od vas izdaće me” (Mt 26, 21). Učenici se pogledaše i svaki od njih, pa i Juda Iskariotski, koji se nije zbunio, povikaše: „Da nisam ja, Gospode”. Petar dade znak Jovanu da provjeri kod Isusa ko bi to mogao biti, međutim, Isus nije htio reći, samo je izustio da će izdajnik biti onaj koji sa njim umoči ruku u zdjelu (26, 23). Jevanđelista Jovan (13, 21) bilježi da je u tom trenutku Isus umočio zalogaj i pružio ga Judi, u prisustvu Petra i Jovana, ali oni su mislili da mu učitelj izdaje naloge za sutrašnji praznik. Iste večeri, u Getsimanskom vrtu, Isusa zateče grupa ljudi na čelu sa rimskim oficirom. Juda se probio naprijed i izvršio ono što je obećao, cjelivao Isusa, time dajući znak da je to njegov učitelj koga treba uhvatiti. „Judo, zar cjelivom izdaješ Sina Čovječijeg” (Lk 22,48).

Judin
poljubac

Na mjestu je da se prisjetimo još jedne novozavjetne epizode, gdje se ogleda veličina Isusa Hrista. Sve do posljednje večere, Isus je na Judu gledao kao na sve ostale učenike, njegov odnos se ni u čemu nije promijenio. Kao što je to činio sa ostalim apostolima, i Judi daje hljeb kao simbol tijela svog, i vino kao simbol krvi svog. Kao i ostalim učenicima, i Judi pere noge. Ni u onom trenutku kada se Juda pojavljuje pred rimskim vojnicima i ljubi ga, ni tada ga Isus ne odbija, već ga naziva prijateljem. Isus je, prema jevađeljima, rekao: „Teško onom čovjeku koji izda Sina Čovječijega; bolje bi mu bilo da se nije rodio taj Čovjek” (Mt 26,24), međutim, on Judu naziva prijateljem. Očekivali bi se da ga se Isus gnuša i da prema njemu osjeća gnjev, ali on je vjeran svojoj zapovijesti o ljubavi, čak i prema neprijateljima. I ako zna da je izdat i prodat za sitan novac, Isus mu se obraća samo molbom: „Što činiš, čini brže”, bilježi jevanđelista Jovan (13,27).

Kako je sebe proglasio Sinom Božjim, čime je ozvaničena Božja vlast na zemlji, ubrzo biva optužen za bogohulnika, lažnog Mesiju, proglašen je za buntovnika, a predviđao je i uništenje hrama (Funk 1998). To što je sebe nazivao Sinom Božjim, za jevrejsko sveštenstvo predstavljalo je bogohuljenje. Kako su se, strogo formalno, držali zakonskih propisa, sveštenici i fariseji nijesu mogli da pojme istinu kako Gospod Svedržitelj ima Sina. Iako je dolazak Sina Božjeg najavljivao u brojnim starozavjetnim predskazanjima – oni to nijesu mogli shvatiti! Ovakav njihov formalizam Isus je osudio u priči o „Zlim vinogradarima“, u kojoj slikovito prikazuje istoriju izabranog Božjeg naroda. Narod je – vinograd, sveštenici i fariseji su „zli vinogradari“, koji su proganjali izaslanike gospodara vinograda, dok je sam Isus „Voljeni Sin“, koga su vinogradari ubili. Ova priča je i proročka, jer je ubrzo sam Kajafa rekao: „A jedan od njih, po imenu Kajafa, koji one godine bješe prvosveštenik, reče im: Vi ne znate ništa; Niti pomišljate da je za nas bolje da jedan čovjek umre za narod, a ne da sav narod propadne. A ovo ne reče sam od sebe, nego budući prvosveštenik one godine, proreče da će Isus umrijeti za narod“ (Jn 11,49, 51).

Optužen, Isus biva izveden pred sud rimskom prefektu Pontiju Pilatu, zbog podsticanja na pobunu. Pilat nije žurio sa osudom, naprotiv, želio je da spase Isusa.

Međutim, da bi pojačali srditost i nepovjerenje rimskih vlasti, Isusovi neprijatelji ga optužiše da se predstavlja kao „kralj judejski“ i kao buntovnika

protiv države. Na pitanje Pilatovo da li je istina da je on car, Isus odgovori: „Carstvo moje nije od ovoga svijeta; kada bi bilo od ovoga svijeta carstvo moje, sluge moje bi se borile da ne budem predan Judejcima; ali carstvo moje nije odavde. Ti kažeš da sam ja car” (Jn 18,36,37). Kako nije našao nikavu krivicu, Pilat nakon šibanja odluči da pusti Isusa.

U tom trenutku, pored Isusa je bio Varava. Običaj je bio da se jedan pusti na slobodu, zbog Pashe, pa Pilat upita Judejce: „Hoćete li da vam pustim cara judejskoga”(18,39), međutim, narod izabra razbojnika Varavu (18,40). Judejci povikaše da se svako ko se za cara predstavlja protivi ćesaru.

Plašeći se reakcije naroda, Pilat odluči da Isusa preda onima koji su tražili njegovu smrt na krstu (19,8). Razapinjanje na krstu je bio simbol srama, namijenjeno najtežim prestupnicima. Opleli su mu vijenac od bodljikavog trnja, stavili mu na glavu. Onaj ko je bio osuđen kaznom na razapinjanje, morao je sam da nosi svoj krst. Kako je bio tjelesno slab i iznužden, Isus nije mogao da nosi krst, pa mu je prišao Simon iz Kirine da pomogne (Lk 23,26). Docnije, prema sinoptičkim izvještajima, Simon, kao i njegovi sinovi Aleksandar i Rufo, postali su hrišćani. Niko od apostola u tom trenutku nije bio uz Isusa (Mk 15,21).

Konačno, povorka stiže do mjesta zvanog Golgota (Iobanja). Ispod krsta nalazile su se Marija iz Magdale, Marija, majka Jakova maloga, Salomija, koje su ga pratile i kada je Isus bio Jerusalemu (Mk 15, 40, 41). Ipak, tu se našao i Jovan, odani apostol,

a prema svjedočenju Jovanovog jevanđelja, tu je bila i Marija, majka Isusova. Vidjevši ih zajedno, Isus reče Jovanu: „Evo ti majke”, a njoj: „Evo ti sina”. Razapet na krstu, morao je da sluša razne uvrede i gluposti svojstvene grešnom čovjeku. Čak su ga, rugajući mu se i pokušavajući da ga kopromituju, pitali da sađe sa krsta, ako želi da mu povjeruju. Ovdje Isus izgovara: „Gospode, oprosti im, ne znaju šta čine”. Razapetog na krstu, morila ga je žeđ, pa u deveti čas povika: „Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio”, i izdahnu. Sve se dogodilo oko 30. godine nove ere.

Da Isus nije razapet na krstu i da nije na njemu duh svoj predao Gospodu, ne bi bila ispunjena starozavjetna proročanstva, a koja čitamo u knjizi proroka Isaije (53,1,12). U Isusovom raspeću, a potom i smrti, prepoznamo otkupljenje za ljude: on je živio i umro za druge, njegova otkupiteljska žrtva ima kao posljedicu otkupljenje. Isus je utemeljio novi savez između Boga i ljudi, a to utemeljenje se nalazi u čvrstoj vjeri da je vaskrsnuo.

Bartolomeo
Bulgarini:
Raspeće,
oko 1330.

APOSTOLI

Od godine rođenja, do kada je izdahnuo na krstu, Isus je u ovozemaljskom životu proveo oko 33. godine, a svoju aktivnu misionarsku djelatnost vršio je oko tri godine. U periodu svoje misionarske djelatnosti, okupio je dvanaest apostola (grčki, *ἀπόστολος* – poslanik, blagovjesnik): Simona – Petra, Andreja, Jakova Zavedejeva, Jovana, Filipa, Vartolomeja, Tomu, Mateja, Jakova Alfejeva, Tadeja (Judu Jakovljeva), Simona Kananita, Judu Iskariotskog, što se uzima počecima onoga što danas nazivamo hrišćanstvom.

ISUS HRISTOS

Isusovi sljedbenici su prvi put nazvani hrišćanima u sirijskoj Antiohiji, oko 50. godine nove ere. Novozavjetnim spisima je navedeno: „I oni se cijelu godinu sastajahu sa Crkvom, i učiše mnogi narod; i najprije u Antiohiji učenici biše nazvani Hrišćanima” (D. ap 11, 26). Isus iz Nazareta se smatra centralnom ličnošću ove religije; i ne samo religije – tu su kultura i civilizacija koju je ta religija uobličila. Za odabranu dvanaestoricu apostola Isusovo raspeće nije značilo njegovu konačnu smrt. O Isusu, kao sinu Božjem, nakon raspeća i smrti govorimo kao o Hristu vjere, vaskrslog Gospodu. Vaskrsenje se opisuje na dva načina: prvi opis vaskrsenja označava prazan grob, koje su žene mironosnice, Marija Magdalena, Marija Jakovljeva, Salomija (Mk 16/1) zatekle kada su posjetile mjesto gdje je Isus bio pogreben;

potom, prema jevanđelisti Marku, dolazi do prvog pojavljivanja pred apostolima (16, 14).

Naime, kako se približavala Pasha, Jevreji su insistirali kod rimskih vlasti da sveti dan ne bude uprljan ovim događajima, i da ubrzaju smrt trojice razapetih na krstu. Rimski vojnici su tako i postupili, skinuli su razapete sa krsta, a Isusa, kako bi se uvjerili da je mrtav, probodoše kopljem. Među svojim pristalicama Isus je imao i neke uvažene ličnosti koje su mu bile privržene, ali se nijesu javno prikazivali kao njegovi učenici. Tako, prema jevanđelisti Jovanu (19, 38, 39), Josif iz Arimateje i Nikodim pristupiše Pontiju Pilatu i zatražiše Isusovo tijelo. Pilat je odobrio; Isusovo tijelo su stavili u čisto platno i položiše ga u grob koji se nalazio u stijeni i staviše veliki kamen. Kako je sjutra dan bio svečani šabat, niko nije dolazio na grob (Mt 27,57 i dalje). No, u nedjelju ujutru, kada su došle na grob, o čemu posebno govori jevanđelista Marko (16,1,8), žene mironosnice vidješe da je kamen bio maknut, a tijela Isusovog unutra nije bilo. Nedugo potom, Isus se javio Mariji Magdaleni, koja je radosnu vijest donijela jedanestorici apostola, a potom se javio i njima, rekavši da idu i šire jevanđelje po svijetu (Mk 16, 9,16).

Naučno posmatrano, život Isusov prestaje sa njegovim izdisajem na krstu, ali za vjernika tek počinje. Nakon Isusovog vaskrsenja, pored dvanaestorice apostola, pominju se sedamdesetorica (72) apostola koje je Isus još za ovozemaljskog života izabrao. Dakle, za

hrišćanskog vjernika, smrću Isusovom nije sve završeno. Apostol Pavle kaže: „Nećemo, pak, braćo, da vam bude nepoznato šta je sa onima koji su usnuli, da ne biste tugovali kao oni koji nemaju nade. Jer ako vjerujemo da Isus umrije i vaskrse, tako će i Bog one koji su usnuli u Isusu dovesti s njim” (1. Sol 4,13,14).

Drugi opis vaskrsenja temelji se na činjenici da Gospod, koji je sada oslobođen od ovozemaljskih stvari, može u svako vrijeme i na svakom mjestu biti sa svojim vjernim narodom (Čedvik, 2004 p. 32). Posmatrano iz ugla dogmatike, vaskrsenje je veoma važno, budući da se cijela hrišćanska vjera temelji na vaskrsenju. Otuda, apostol Pavle kaže: „A ako se Hristos propovijeda da je ustao iz mrtvih, kako neki među vama govore da nema vaskrsenja mrtvih. A ako nema vaskrsenja mrtvih, to ni Hristos nije ustao. A ako Hristos nije ustao, onda je prazna propovijed naša, pa prazna i vjera vaša. A ako Hristos nije ustao, uzalud vjera vaša; još ste u grijesima svojim” (1. Kor 15, 12,13,14,17).

Prema crkvenim shvatanjima i učenjima, vaskrsenje je vraćanje u život, ali takav koji još nije nastao. Za crkvu, vaskrsenje mrtvih i naš zajednički budući život u Carstvu Božjem su eshatološka stvarnost, koju s vjerom i nadom iščekujemo. Hrišćani su smrt Isusa Hrista doživljavali kao oblik žrtvovanja i ljubavi prema ljudima, čime su se izmirili s Bogom Izrailja, a vaskrsenjem je Bog stavio zalog na Hristovu žrtvu, čime im je obećao pobjedu nad smrću.

Prva apostolska zajednica je doživljavala prisustvo Isusa Hrista kroz mnoga čuda, molitvu, praštanje, pričest, jednom riječju, kroz uzajamnu ljubav i brigu. A najviše i najprije kroz evharistiju – liturgiju, u kojoj su se učenici okupljali na pričest, ponavljajući time Tajnu večeru i ispovijedajući vjeru kao da su svi na okupu – Jedno Tijelo (Vaskrsloga) Hrista. Hristovi učenici su se okupili na praznik Pedesetnice, kada se, prema vjerovanju, na njih spustio Sveti Duh. Otada Duh Sveti nije prisutan samo u Hristu, već postaje saradnik Hristovih učenika u osnivanju crkve, i nastavlja da živi u crkvi kroz vjernike. Pedesetnica je zato svojevrsni rođendan Crkve.

Iako se u jevanđeljima pominju teške Isusove optužbe protiv sadukeja i fariseja, rani hrišćani sebe nijesu smatrali odvojenim od jevrejskog naroda, što će reći da Isus nije bio začetnik zajednice Božjeg naroda čiji su nosioci izrailjski proroci. Hrišćanima i Jevrejima su bili zajednički etički kodeksi, kao i monoteizam – vjerovanje u jednoga Boga – period tzv. judeo-hrišćana. Apostoli i prvi učenici opslužuju molitvenu praksu Jevreja, ali imaju i svoj vlastiti izražaj vjere u Isusa Hrista: lomljenje hljba (evharistija). Za hrišćane, monoteizam znači vjerovanje u jednog Boga, kao i vjerovanje u Sina Božjeg i Svetoga Duha – ali jednoga Boga u Trojici!

U jevanđeljima, Isus se Bogu obraća kao ocu (Abba), a sâm Isus se oslovljava kao Sin Božji. Sveti duh se pojavljuje u ključnim momentima, poput Otjelovljenja, krštenja Isusovog, preobraženja

itd. Sveta Trojica podrazumijeva tri osobe, ali sa jednom božanskom suštinom. Istorijski posmatrano, Isus pripada onim eshatološkim tokovima u jevrejskoj religiji prvog vijeka u kojem su se često pojavljivale ličnosti sa mesijanskom harizmom – hasidi. Nakon Isusovog raspeća, njegovi učenici su počeli da prenose njegovo učenje izvan Judeje u Rim, Siriju, Malu Aziju, Egipat, Grčku, dakle, u helenizovani svijet, čiji je jezik bio drugačiji od hebrejskog ili aramejskog, kojim je govorio Isus. Najveći doprinos u širenju hrišćanstva imao je apostol Pavle. Petar je, prema jevađeljima, bio pozvan među apostolima da bude vođa; „Napasaj ovce moje” (Jn 21,17). Prema Djelima apostolskim, Petar je prvi počeo sa preobraćanjem nejevreja u hrišćanstvo. Međutim, najveća ličnost u širenju Isusovog naukovanja izvan Judeje bio je Pavle.

Hristovo
Vaskrsenje

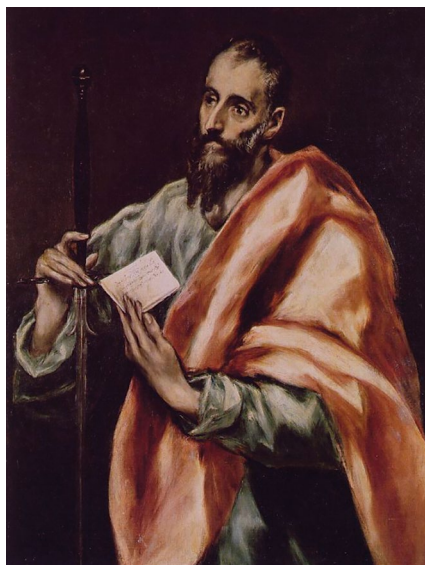

APOSTOL PAVLE

Savle iz Tarsa je rođen u kilikijskom gradu Tarsu. Prema Djelima apostolskim, obrazovan je kao farisej, od učitelja Gamaliela (D.ap 22, 3), bio je progonitelj Hristovih sljedbenika. U početku, Savle je odobravao mučeničko ubistvo arhiđakona Stefana, pustošio crkvu ulazeći u kuće i silom odvlačio ljude u tamnicu (D.ap 8, 1,3) da bi na putu za Damask doživio čudesno prosvjetljenje, „javlja se sin Božiji u Njemu“ (Gal 1,16), oko 34. godine, nove ere.

„A kad putovaše i dođe blizu Damaska, iznenada obasja ga svjetlost sa neba, i padnuvši na zemlju ču glas gdje mu govori: Savle, Savle, zašto me goniš? A on reče: Ko si ti, Gospode? A Gospod reče: Ja sam Isus kojega ti goniš [...] A on drhteći od straha reče: Gospode, šta

ću da činim? A Gospod mu reče: nego ustani i uđi u grad, pa će ti se kazati šta treba da činiš“ (D.ap 9, 3, 6).

Apostol
Pavle (El
Greko)

Pavle je, nakon ličnog preobraćenja, što se desilo dvije ili tri godine nakon Isusovog razapinjanja na krstu (najranije 32, a najkasnije

36. godine), napravio i svojevrsnu iskorak prema neznabošcima u ranoj hrišćanskoj crkvi. Odbacio je zahtjeve da nejevreji treba da poštuju jevrejske obredne propise, što je značilo da dolazi do raskola između crkve i sinagoge. Pavle je smatrao da nije dovoljno slijediti moralne i obredne propise Tore, jer čovjek sam od sebe ne može steći pravednost. Pavle je odanost Zakonima suprotstavio slobodi, smatrajući da poštovati Zakone znači da smo porobljeni „stihijama svijeta” (Gal 4, 3); ko se uzda samo u Zakone, pod prokletstvom je (3,10). Budući da su ograničeni sopstvenim postupcima, spasenje Jevreja i mnogobožaca, nastavlja apostol Pavle, moguće je jedino kroz vjeru, krštenje i pričešće (Rim 6,23). Iznad djela stoji vjera – vjera donosi spasenje, a ne djela Zakona! Sada je jasnije zašto je Pavle bio u nesporazumu sa judeo-hrišćanima, koji su zagovarali obrezivanje pokrštenih i nekim drugim obrednim radnjama koje vezujemo za jevrejsku tradiciju. Judeo-hrišćani su bili pripadnici izvornog jevrejskog pokreta, koji će kasnije postati hrišćani. Pored Isusovog učenja, oni su poštovali i Mojsijeve zakone i neke jevrejske obredne običaje.

Obilazeći Korinćane, Pavle uviđa da oni dovode u pitanje Vaskrsenje iz mrtvih, a drže se i nekih paganskih običaja. S druge strane, u Galatiji, Pavle nailazi na propovjednike koji zagovaraju poštovanje tradicionalnih jevrejskih običaja, kao što su obrezivanje i poštovanje Mojsijevih zakona. Otuda, u poslanici Galatima (5,2) Pavle tvrdi da oni koji prihvataju obrezivanje dovode u pitanje vjeru u Hrista. Slične opomene Pavle upućuje Efešanima

i Kološanima, gdje je uticaj prethrišćanskog nasljeđa bio značajan. Raskid sa nekim jevrejskim obredima značio je i trenutak krize između Pavla i jerusalimske majke crkve, koju je vodio Isusov brat Jakov i Petar, o čemu Pavle besjedi u svojoj poslanici Galatima (2,7,8,9,10).

Šireći hrišćansvo među nejevejima ili neobrezanima, Pavle je Hristovu poruku morao prilagođavati narodima koji nijesu poznavali moralno vaspitanje jevrejske tradicije, a kroz proces helenizacije neka Isusova učenja su morala biti transformisana i prilagođavana, što je vodilo ka stvaranju jedne univerzalne religije, koja se znatno razlikovala od judaizma. Ostavio je nekoliko originalnih djela (poslanice apostola Pavla su navedene u pojmu Novi zavjet), koja važe za najstarija hrišćanska dokumenta. Pavle je svoju misionarsku djelatnost širio u Efesu, Solunu, Korintu, Rimu gdje je i pogubljen za vrijeme Nerona. Evo kako Sjenkjevič opisuje posljednje trenutke Pavlovog života:

„Put je do gubilišta bio dalek i veče stade da nastaje. Gore postaše purpurne, a podnožja im zapadahu lagano u senku. Stada su se vraćala. Ponegde su išle gomilice robova, sa radničkim alatima na ramenima. Pred domovima na putu igrala se deca, gledajući radoznalo odred vojnika. U ovom pak večeru, u ovom prozračnom zlaćanom vazduhu, bio je ne samo mir i spokojstvo nego nekakva harmonija koja se dizala i zemlju spajala sa nebom. A Pavle ju je čuo i srce mu se prepunjavallo radošću na misao da je ovoj svetskoj

muzici dodao jedan zvuk kojeg nije bilo dotle, a bez kojeg je cela zemlja bila 'kao zvonki bakar i kao zvučna cimbala'"[...] No Pavle, prebacivši preko ramena Plautilin veo, da njime zaveže sebi oči, uznese poslednji put pogled, pun bezgraničnoga spokojstva, ka večitoj večernjači i moljaše se. Da, trenutak je došao! Ali je on video pred sobom veliki drum od svetlosti, koji je vodio na nebo, i u duši je govorio one iste reči koje je ranije, u osećanju da je ispunio službu i da mu je kraj blizak, napisao: 'Borbom sam se dobrom borio, veru sam održao, poziv sam izvršio, najposle mi je određen venac spravedljivosti'" (Sjenkjevič 2003, pp. 542–43).

PROGON HRIŠĆANA

Nedugo nakon Pavlovog pogubljenja, oko 64. godine nove ere, Neron je nastavio sa progonom hrišćana. Hrišćani su optuživani za sve loše što bi se desilo u Rimskoj imperiji. Neron ih je optužio za požar koji je zadesio Rim za vrijeme njegove vladavine. Hrišćani su spaljivani, mučeni, proganjani, a glavna njihova krivica je bila to što su hrišćani. Jedan hrišćanin mogao bi biti oslobođen optužbi samo ako bi prinio žrtvu na paganski oltar. Glavne optužbe odnosile su se na to što hrišćani nijesu poštovali bogove, uključujući i cara, a car je sebe smatrao božanstvom. Primjera radi, u pismu Diognetu kritikuje se paganizam i poštovanje bogova koji nijesu ništa drugo nego materija. Kritici je izložen i obred žrtvovanja koji se vrši u čast paganskim božanstvima. U pismu

se pohvaljuju Jevreji zbog poštovanja vjere u jednog Boga, ali se kritikuju što poštovanje prema Bogu izražavaju u vidu žrtve, što ih ne razlikuje od pagana. Takođe, kritikuju se neki jevrejski običaji poput obrezivanja. U djelu se hvale hrišćani i nazivaju se „duša svijeta” (Pismo Diognetu <http://oddaje.ognjisce.si/ocetjevveri/2015/09/10/32-oddaja-pismo-diognetu-brani-kristjane>).

Zbog svojih stavova, hrišćani su doživljavali nepodnošljiva poniženja i progone, a najjači je bio za vrijeme cara Dioklecijana, 303. godine. Dioklecijan je progonio hrišćane strahujući da bi hrišćanstvo moglo da prodre među vojsku

Henrik Sjemiracki:
Hrišćanka
koja postaje
mučenica
za vrijeme
Nerona

i državne službenike. Za vrijeme vladavine Konstancija Hlora nije bilo hrišćanskih stradanja, a nakon njegove smrti, 306. godine, naslijedio ga je sin Konstantin, koji je bio naklonjen hrišćanstvu. Prema istorijskim podacima, vjeruje se da je Konstantinova majka bila naklonjena hrišćanima, a kada je u gotovo izgubljenoj bici

izvojevao pobjedu, zato što se u tim trenucima molio hrišćanskom Bogu, na svoju zastavu je stavio monogram Hi-Ro; X-P, prva slova Hristovog imena. Konstantin je 313. godine objavio toleranciju svih vjera, uključujući i hrišćanstvo. Car Teodosije je pedeset godina nakon Konstantinove smrti svojim zakonodavstvom hrišćanstvo proglasio jedinom priznatom religijom u carstvu. Međutim, ovo je ujedno bio period međusobnih neslaganja unutar samog hrišćanstva, oko dogmi, što se moglo odraziti na napredak samog carstva. Ovo je period i kada se pojavljuju različite struje unutar hrišćanstva prije Konstantina. Dakle, jedinstvo Crkve bilo je od početka ugroženo (vidjeti: I Kor 1,10,16; Fil 4,2). Već u prvim vijekovima Crkve, odijelile su se značajne skupine (manihejci, donatisti, arijanci, montanisti, novacijanci, monofiziti, nestorijanci).

GNOSTICIZAM

Pod gnosticizmom (grčka riječ *gnosis* – znanje, *gnostik* – onaj koji poznaje) podrazumijevamo različit religijsko-filozofski pravac koji posebnu pažnju posvećuje znanju, duhovnom uvidu pomoću koga se može steći spoznaja (Vukomanović, 2003, p. 165). Gnostici tvrde da je Isus tajnu tradiciju prenio samo apostolima, pa su svojim sljedbenicima nudili drugi, alternativni oblik hrišćanstva, jer nijesu mogli da prihvate činjenicu da je besmrtni Bog mogao da otjelovi sebe u liku Hrista na način kako je to slikovito

prikazano otkrivenju Jovanovom. Umjesto toga, gnostici nude unutrašnje uzdizanje, a svete tajne su smatrane simbolima psihološkog stanja pojedinačnih vjervanja

Dozvoljavali su ženama da vrše vjerske obrede, što je u ortodoksnim zajednicama bilo nezamislivo. Gnostici prave razliku između duha i materije, pri čemu je duh božanstven a materija zla, spasenje je samo za odabrane, dok je ostalima suđeno uništenje, a moralnim vrlinama nijesu pridavali veliki značaj. Markion je napravio spisak moralnih protivrječnosti Starog i Novog zavjeta, vjerujući da je Stari zavjet štetan, i na osnovu toga je samovoljno odbacio čak i većinu novozavjetnih tekstova. Sve je ovo uticalo na mladu crkvu da odredi koje knjige jesu, a koje nijesu autoritativni spisi. Spisak knjiga koje Crkva smatra Svetim pismom naziva se **kanon**.

ARIJANSTVO

Jedan od dogmatskih problema je bilo arijanstvo. Ovdje je riječ, zapravo, o problemu koji je izazvao aleksandrijski sveštenik Arije. Naime, on je smatrao da Isus, koji je bio mučen i na kraju umro, mora biti niži od Oca, koji je patnji nepodložan. Isus nije Božja suština, već njegova volja. Međutim, u Jevanđelju po Jovanu čitamo da Isus kaže: „Ja i Otac jedno smo” (Jn 10,30).

Mozaik sa
arijanske
krstionice u
Reveni

CAR KONSTANTIN

Neslaganje sa Arijem je bio jedan od povoda da se u Nikeji 325. godine okupe episkopi s Istoka, iz Rima, Antiohije i Aleksandrije, čime je dobio epitet „vaseljenski”. Na tom saboru, utvrđeno je da su Sin i Otac jednosuštni, čime je Arijeva struja doživjela poraz, a sam Arije anatemisan. Na tom saboru, koji je, između ostalog, imao dosta široke posljedice i predstavlja prekretnicu, od Konstantina je izvojevano da se dobije djelimično oslobađanje od poreza crkvenih dobrotvornih aktivnosti, kao

VASELJENSKI SABORI

Prvi sabori su bili za trajanja zapadnog Carstva. U političkom smislu, ovaj period bilježi i bliskost hrišćanstva sa vladarima, kao i dogmatska previranja. Hrišćanstvo se razvijalo uporedno i na Istoku i na Zapadu. Vaseljenski sabori su definisali organizaciju crkve i učenje osnovih dogmi u hrišćanstvu. Osnovna pretpostavka je bila da je čovjek svojim grijehom odvojen od Boga, te da nije kadar sam da se izbori sa tom razdvojenošću. Da bi se približio čovjeku, Bog je napravio prvi korak tako što je postao čovjek, raspet na krstu, a potom vaskrsnuo. Ovo je esencijalna poruka hrišćanske religije, a sabori su željeli da sačuvaju poruku iskupljenja, budući da su mnoge jeresi prijetile da dovedu u pitanje to učenje Novog zavjeta.

U Jevanđelju po Jovanu je naglašeno: „I slavu koju si mi dao ja sam dao njima, da budu jedno kao što smo mi jedno. Ja u njima i ti u meni, da budu usavršeni u jedno i da pozna svijet da si me ti poslao i da ljubiš njih kao što mene ljubiš” (Jn 17,22,23).

Dakle, ovdje je riječ, zapravo, o učenju da čovjek može da se oboži (*theosis*), što znači da kroz učešće u Božjoj blagodati čovjek može postati ono što je Bog po svojoj prirodi – čovjek može postati Bog, po blagodati. Sveti Atanasije je izrekao riječi vrijedne pomena: „Bog je postao čovjek, da bi čovjek postao bog”. U hrišćanskoj hristologiji to znači da je Isus Hristos potpuni čovjek i potpuni

Bog. Čovjeka može da spase samo Bog, pa ako je Hristos spasitelj, onda on mora biti Bog, ali ako je postao čovjek, onda i mi možemo da učestvujemo u onome što je on radio za nas. Dakle, ovaploćeni Hristos je most između Boga i čovjeka (Jn 1,81). Riječi koje je apostol Pavle uputio Filipljanima (2,5,11) nedvosmisleno pojašnjavaju hrišćansko ispovijedanje vjere: „Zato neka je u vama ista misao koja je i u Isusu Hristu. Koji budući u obličju Božijem, nije smatrao za otimanje to što je jednak sa Bogom. Nego je sebe ponizio uzevši obličje sluga, postao istovjetan ljudima i izgledom se nađe kao čovjek. Unizio je sebe i bio poslušan do smrti, i to do smrti na krstu. Zato i Njega Bog visoko uzdiže i darova mu Ime koje je iznad svakoga imena. Da se u ime Isusovo pokloni svako koljeno što je na nebesima i na zemlji i pod zemljom. I da svaki jezik prizna da je Isus Hristos Gospod na slavu Boga Oca”.

Stoga je jedan od povoda sabora u **Nikeji 325.** godine bio da osudi jeres zvanu arijanstvo, na čelu sa Arijem, sveštenikom iz Aleksandrije, koji je tvrdio da je Sin niži od Oca. Sabor u Nikeji se bavio i pitanjima organizacije crkve.

Drugi vaseljenski sabor koji je održan u **Carigradu 381.** godine donio je odluke koje se tiču učenja o Svetom Duhu, potvrđujući da je Bog, isto kao što je Otac i Sin, „koji od Oca ishodi”. Na Prvom saboru počasnio mjesto je imao Rim, a na drugom mjestu po časti sada je Carigrad. Ovaj sabor je raskrstio sa arijanstvom. No, ovaj sabor je raspirio sukobe između Istoka i Zapada. Naime, papa se

pitao do kada će Carigrad širiti svoj uticaj, i neće li uskoro pretendovati na prvo mjesto po časti. Doktrinarni sukob se ponovo rasplamsavao i ticao se sada Hristove ličnosti, što je dobilo epilog na Trećem vaseljenskom saboru u **Efesu 431.** godine. Problem je nastao oko Hristove čovječje ličnosti, kada je Nestorije naglašavao dvije ličnosti koje bi postojale u istom tijelu. Aleksandrijska škola smatra da je Hristos jednako Bog i čovjek. Tačnije rečeno, Aleksandrijska škola je prenaplašavala božansku prirodu na uštrb čovječanske. S druge strane, Nestorije previše oštro pravi razliku između božanske i ljudske prirode Hristove, naglašavajući čovječansku – *antropološki maksimalizam!* Nestorije ide i korak dalje: on odbija da Djevu Mariju nazove Bogorodicom (*Theotokos*). Smatrao je da je ona rodila samo čovjeka, jer je majka samo Hristove čovječanske prirode, ali ne i njegovog Božanstva. Sabor nije podržao ovakvo mišljenje, oslanjajući se na Jevanđelje po Jovanu: „Logos postade tijelo” (1,14). Marija nije rodila samo čovjeka, nego jednu nerazdjeljivu ličnost, koja je i Bog i čovjek.

Aleksandrijska struja, ohrabrena svojim pobjedama na prethodnim saborima, sada je otišla, po svemu sudeći, predaleko. Tvrdili su da Hristos nije samo jedna ličnost (i Bog i Čovjek), već da ima i jednu prirodu – **monofizitsvo**. Sve je dobilo epilog na Četvrtom vaseljenskom saboru u **Halkidonu 451.** godine, kada je odbijen predlog Aleksandrije i snažno se suprotstavio monofizitima ističući da, iako je Hristos jedna ličnost, on ima dvije prirode. Na saboru u Halkidonu srušene su

težnje ekstremne aleksandrijske struje – Evtih, za vrhovnom vlašću, dok je Carigrad – Novi Rim, zadržao drugo mjesto po časti, iza Starog Rima. Redosljed patrijaršija po časti je bio poznat u hrišćanskom svijetu kao *pentarhija*: Rim, Carigrad, Aleksandrija, Antiohija, Jerusolim, a skoro sve su osnovali apostoli. Važno je naglasiti da su svih pet patrijaršija suštinski jednake. Takođe, Istok je smatrao da papi pripada posebno mjesto među ovom petoricom patrijarha, ne poričući Rimu prvenstvo časti, zbog toga što je ovaj grad bio prijestonica carstva, mjesto gdje su stradali apostoli Petar i Pavle, a prema rimokatoličkoj tradiciji, Rim je i mjesto gdje je Petar bio prvi episkop. Ali, ovim se ne poriče suštinska jednakost svih episkopa, gdje je papa samo prvi među jednakima.

Peti vaseljenski sabor u **Carigradu 553.** godine bio je obilježen novim hristološkim nijansiranjem u okviru ideja monofizita. Naime, oni su korigovali svoj provorbitni stav i na sabor izašli s idejom da postoje dvije Hristove prirode, sjedinjene u jednu Ličnost. Tvrdili su da Hristos ima samo jednu volju, iako ima dvije prirode. Ovakve ideje su odbačene na Šestom vaseljenskom saboru u **Carigradu 680 – 681.** godine, riječima da Hristos ime dvije prirode i dvije volje, jer bi čovječanska priroda bez ljudske volje bila nepotpuna.

Još jedan događaj koji je morao da traži svoj epilog na saborima je ikonoborstvo. Naime, bilo kakvo prikazivanje Boga na slici je izazivalo polemike. Taj spor je trajao oko 120. godina, u dvije etape.

Napad je počeo 726. godine, kada je Lav III počeo svoj napad na ikone, a završen je 780. godine, kada je carica Irina zaustavila njihov progon. Ikonopoštovaocima je podržao Sedmi vasiljenski sabor u **Nikeji 787.** godine. Međutim, mukama ikonopoštovalaca tu nije bio kraj. Novi napadi su počeli 815. godine, sa Lavom V, ali je zauvijek zaustavljen zaslugama carice Teodore 843. godine. Prvo da razjasnimo argumente onih koji su protiv ikona. Naime, postavlja se pitanje idolatrije, jer je Bog jedan, a slika ima mnogo; svemogućeg Boga, ne možemo staviti u ramove slike; Bog je nevidljiv, pa svako javno prikazivanje se može tumačiti kao bogohuljenje itd. Zašto su ikone važne? Kada pravoslavni vjernik cjeliva ikonu, to ne znači da je on poklonik idolatrije, jer ikona nije idol, nego simbol. Drugo, ikona ima svoju svrhu u podučavanju, jer se na zidu mogu vidjeti sve tajne hrišćanske vjere. Treće, i najvažnije, tačno je da

Boga ne možemo vidjeti u njegovoj vječnoj Božanskoj prirodi, ali nije li ovaploćenje učinilo mogućim Njegovo predstavljanje u hrišćanskoj umjetnosti. Nije li jevanđelista Jova zapisao Isusove riječi: „Ja sam svjetlost svijetu” (9,5). Pobjeda nad

Ikona
Sedmog
vaseljenskog
sabora

ikonoborcima, na Sedmom vaseljenskom saboru, značila je i trijumf pravoslavlja 843. godine.

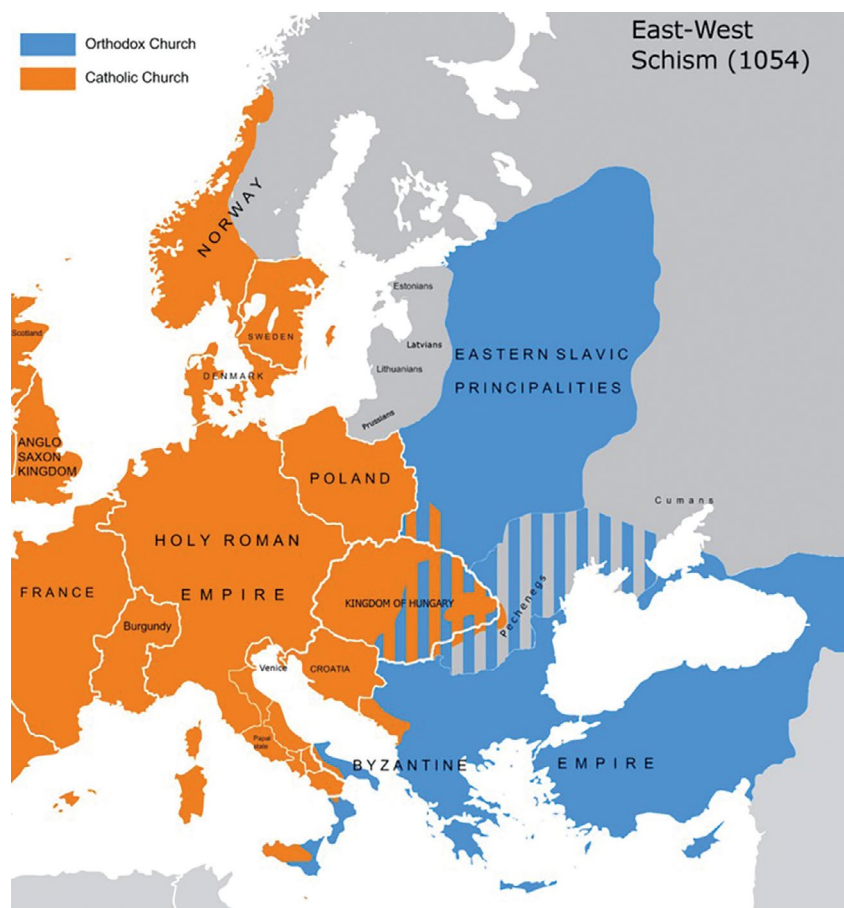
RASKOL U HRIŠĆANSTVU

Kada je u crkvi Sveta Sofija u Carigradu 1054. godine počela služba, ušli su kardinal Humberto i dva papska legata sa Bulom ekskomunikacije – izopštavanja, što se uzima kao početak raskola između pravoslavnog istoka i rimokatoličkog zapada. Istina, raskol nije počeo baš tog datuma, on je trajao duže; njegovi glavni razlozi sežu duboko u prošlost, a prethodili su mu kulturni, ekonomski, pa i politički činioci.

Još od trećeg vijeka, carstvo je bilo podijeljeno na Istok i Zapad; tome je doprinio i sam Konstantin, kada je osnovao drugu prijestonicu na Istoku. U VI vijeku, sa najezdom islama kulturno-ekonomski dodiri između Istoka i Zapada bili su otežani. Dok jedni smatraju da Zapad nije podržavao ikonopoštovaoce, što je, u kulturnom smislu, udaljavalo dva krila hrišćanstva i otežavalo vjersko jedinstvo, s druge strane, postoje mišljenja da su ikonoštovaoci bježali na Zapad zajedno s ikonama radi toga što su ih na Istoku progonili. U Italiji su bile cijele kolonije istočnjaka koji su pobjegli s Istoka noseći ikone. Najpoznatiji primjer danas je Grotaferata. Istok je priznavao papu kao prvog među jednakima, dok je Zapad smatrao Rim jedinim gradom koji ima apostolsku stolicu, zalažući se za papsku monarhiju. Ovim činom je došlo do polarizacije: na jednoj strani

je bila papska monarhija, a na drugoj Sabor episkopa. Jezička barijera je, takođe, doprinijela udaljavanju. U dogmatskom smislu su postojala velika razilaženja. Posebno su bile izražene razlike u praktičnom smislu. U jednom trenutku nijesu dovoljno poznavali jezik kojim su komunicirali: zbog pogrešnog shvatanja i prevoda došlo je do većih problema nego zbog same srži. Dok su na latinsku misao uticale pravne ideje – rimsko pravo, na Grčku je bogoslužjenje, uobličeno Svetom liturgijom; na govor o Svetoj Trojici, Latini bi počeli

Hrišćanska
podjela
u Evropi
nakon
raskola 1054.
godine

od jednosti Boga, a Grci od tri Ličnosti. Na pomen Hristovog raspeća, Latini su mislili na Hristovu žrtvu, a Grci na Hrista Pobjednika itd. (Ver 2001, p. 55, 2004).

Dvije nepremostive teškoće su, ipak, bile presudne. Prva se tiče papskih pretenzija. Dok je papa polagao pravo na centralizaciju i poslušnost samo na Zapadu, Vizatija se tome nije protivila. Do nevolja je došlo kada je papa želio da proširi svoje ingerencije i na Istok. Papa je imao prvenstvo časti, ali ne i vaseljensku jurisdikciju, a Istok smatra da o pitanjima vjere odluke donosi sabor koji sačinjavaju svi episkopi hrišćanske crkve. Druga teškoća je **filioque**. Prethodno na saborima nije razjašnjeno međusobno nerazumijevanje pojedinih ključnih termina kao što su hipostasis, ousia i sl.

SIMVOL VJERE

Simvol vjere (*credo* – ja vjerujem) doktrinarna je izjava koja se, do danas, nije promijenila. Na ovom mjestu ćemo navesti simvol vjere utemeljen na prva dva vaseljenska sabora:

„Vjerujem u jednoga Boga Oca, Svedržitelja, Tvorca neba i zemlje i svega vidljivog i nevidljivog. I u jednoga Gospoda Isusa Hrista, Sina Božijeg, Jedinorodnog, rođenog od Oca prije svih vjekova, Svjetlost od Svjetlosti, Boga istinitog od Boga istinitog, rođenog ne stvorenog, jednosušnog Ocu, kroz koga je sve postalo; Koji je radi nas ljudi

i radi našega spasenja sišao s nebesa i ovaplotio se od Duha Svetog i Marije Djeve i postao čovjek; I Koji je raspet za nas u vrijeme Pontija Pilata, i stradao i pogreben; I Koji je vaskrsao u treći dan po Pismu; I Koji se uznio na nebesa i sjedi s desne strane Oca; I Koji će opet doći sa slavom da sudi živima i mrtvima, i Njegovom Carstvu neće biti kraja. I u Duha Svetog, Gospoda, Životvornog, Koji od Oca ishodi, Koji se zajedno sa Ocem i Sinom obožava i slavi, Koji je govorio kroz proroke. U jednu, svetu, sabornu i apostolsku Crkvu. Ispovjedam jedno krštenje za otpuštenje grijehova. Čekam vaskrsenje mrtvih. I život budućeg vijeka. Amin”.

Tekst Simvola vjere usaglašen je na prva dva vaseljenska sabora, i od tada se nije mijenjao. Ipak, trudeći se da time riješi pitanje nekih jeretika u Španiji koji su poricali božanstvo Duha Svetog, Zapad je u dijelu: „I u Duha Svetoga, Gospoda, Životvornog, Koji od Oca ishodi”, umetnuo i od Sina – **filioque**, tako da Simvol vjere glasi „Koji od Oca i od Sina ishodi”. Ovakvom tumačenju Simvola vjere pravoslavna crkva se oštro suprotstavlja, vjerujući da duh samo od Oca ishodi. Pomenuta razlika je suštinska, jer uzajamni odnosi tri božanske ličnosti ne mogu da se miješaju. Inače bismo imali konfuziju po pitanju identiteta svake od ličnosti – ko je Otac, ako i Sin Duhu daje postojanje?! Latinski zapad, prema mišljenju pravoslavnih teologa, u ovom trenutku, međutim, nije imao sluha za te teološke finese. Krstaški ratovi su bili vrhunac raskola Istočnog i Zapadnog hrišćanstva. Preciznije rečeno, ono što je kumovalo raskolu je pljačka i paljenje Carigrada, negdje pred kraj krstaških ratova.

PROTESTANTSKA REFORMACIJA

Veoma je teško, gotovo nemoguće ukratko obuhvatiti veliki istorijski period do reformacije. Ovdje ćemo ukazati samo na neke istorijske događaje koji su obilježili ovaj period. Od 1054. godine počele su reforme širom zapadne Evrope, među kojima je opšte prihvatanje autoriteta Rima. Pape su se birale iz aristokratskih krugova, dok su kardinali birani iz redova sveštenstva. Rim je imao prvenstvo nad drugim zapadnim crkvama (Moris 2004). Ovaj period je obilježio i sukob pape i cara. Grigorije je za cara priznao Rudolfa Švapskog, vođu njemačke opozicije; Henrih je imenovao Klimenta III za papu. Ovdje se postavilo pitanje svjetovne investiture. Naime, carevi su smatrali da imaju pravo da imenuju biskupe, dok su pape smatrale da je to nadležnost crkve. Tek je Vormskim konkordatom nađeno kompromisno rešenje. Ovaj period je bio obilježen krstaškim ratovima. Potom, dolazi do svojevrstnih promjena u obrazovnom sistemu, kada se javlja sholastika – čiji je najznačajniji predstavnik Toma Akvinski, koji je smatrao da se transcendentalna Božija milost ne može objasniti, ali da postoje njeni prirodni aspekti koji se mogu dokučiti razumom. Ovo je period uspona nacionalnih država, ali i uspon svjetovne vlasti, kao i reakcija na jeres u vidu inkvizicije.

Istorijski događaji opisani u ovom pojmovniku samo su prethodili onome što je tek nastupalo. Naime, razilaženjem vizantijskog Istoka i latinskog Zapada ne završava se istorija raskola u hrišćanstvu. Pojam reformacija upotrebljavao se

ranije, ali, u smislu o kojem mi govorimo, vezuje se za Martina Lutera. Reformacija je bila potrebna kao proizvod dubokih i teških političkih, kulturnih i duhovnih potresa toga vremena. Srednjovjekovna hrišćanska crkva na Zapadu, u poznom srednjem vijeku, bila je uzdrmana brojnim iskušenjima: dolazi do oživljavanja nauke i filozofije, rađaju se nova teološka učenja, mali gradovi u carskoj Njemačkoj su postali urbani centri, seljački sloj stanovništva je bio nezadovoljan svojim položajem, dolazi do velikih geografskih otkrića (Kolumbova i Magelanova) pa je sve rezultiralo reformacijom. To je bilo svojevrsno novo religijsko buđenje, oivičeno smanjivanjem značaja sveštenstva u društvu. Kako Rimokatolička crkva nije bila spremna da se transformiše, pokrenuta je protestantska reformacija, što je bio veliki udarac autoritetu rimske crkve.

MARTIN LUTER

Riječ je o svešteniku Rimokatoličke crkve, monahu i profesoru u Vitenbergu, koji je primijetio da je povjerenje njegovog naroda u sveštenstvo uzdrmano. U jednom periodu, Martin Luter (1483–1546) zapazio je kako dio građanstva ide na stranu teritoriju da kupuje određena dokumenta koja nijesu bila uobičajena u sredini u kojoj je živio. Ovdje je riječ, zapravo, o opraštajnicama grijeha, i to ne samo za ovozemaljske grijeha nego se za novac kupovao oproštaj i za umrle, kako bi se izbacili iz čistilišta. Ovakav čin je za

Lutera bio neprihvatljiv, pa je svoj protest izrazio 31. oktobra 1517. godine, kroz devedeset pet teza. On je vrlo dostojanstveno branio svoje stavove pred kardinalom Kaetanom. Luterov postupak je imao javnu podršku, koju duhovne i svjetovne vlasti nijesu mogle da suzbiju, čime je počela epoha reformacije.

Na udaru Luterove kritike nije bila samo **indulgencija** (otkupljivanje grijeha), već i neka pitanja koja se vezuju za sama učenja. Naime, on je smatrao da hrišćanstvo treba da se svede na svoju suštinu, što je značilo da treba da se usredsredi samo na Sveto pismo. Rimokatolička crkva je smatrala da ima autoritet nad svim drugim crkvama i denominacijama, da „apostolsko nasljeđe” posjeduje samo Rimokatolička crkva, koje datira još od apostola Petra. To nasljeđe Rimokatoličkoj crkvi daje autoritet da ima primat nad tumačenjem Svetog pisma, a papa je nepogrešiv kada govori ex-cathedra, odnosno, kada vrši službu duhovnog pastira. Kako je Biblija bila na latinskom jeziku, koji je razumljiv samo određenom kleru, Luter je Bibliju preveo na njemački jezik, i tako je ovo sveto štivo bilo dostupno i laičkom dijelu javnosti. Dakle, ono što je udaljilo Lutera od Rimokatoličke crkve je nauk da je rimski biskup predstavnik Crkve na zemlji. Ovakva pretpostavka se bazira na vjerovanju da je Isus imenovao Petra da bude glava Crkve na zemlji, a da je papa Petrov nasljednik. Potom, Rimokatolička crkva je prisvojila pravo da tumači Bibliju, pri čemu je Crkva, a ne Biblija, postala vrhovna vlast, smatrajući da postoje dva izvora

autoriteta: Sveto pismo i katoličko predanje (koje se sastoji od spisa crkvenih otaca, crkvenih sabora), a pritom je predanje imalo autoritet kao i Sveto pismo. Važno je naglasiti da je hrišćanstvo do Lutera (ali, kako će se kasnije vidjeti, i protestanti poslije njega, osim fundamentalističkih evanđeoskih ogranaka) obilježeno autoritetom koji se temelji na Bibliji i na Predanju.

Za protestantizam i reformatore, Sveto pismo je jedino nepogrešivo. Nebiblijska učenja, poput molitve za mrtve, obožavanje svetaca, čistilište, crkvena predanja itd., u protestantskoj crkvi su odbačeni i napušteni.

Luter je uveo reformu i među sveštenicima, celibat više nije predstavljao vrlinu, poudao je sve svoje monahinje, a sam se oženio jednom od njih – Katarinom Bora. Smatrao je da je brak gnusan, ali neophodan. Ovim činom on je samo želio da pokaže kako sveštenici nijesu ništa drugačiji ljudi od ostalih hrišćana, ne postoji nikakva razlika između sveštenstva i laičkog stanovništva, a poziv sveštenika nije vredniji od ostalih zanimanja. Pričešće je dovedeno u vezu sa Božjom riječju, hljeb i vino su tijelo i krv Isusova, pa se samo tu spajaju Bog i njegova tvorevina. Crkvu je trebalo tražiti u jevanđeljima; ako se crkva udaljila od jevanđelja, treba je napustiti (Kolins 2004; Moris 2004). Ovdje treba naglasiti i 5 luteranskih / reformacijskih „sola”: sola fides, sola scriptura, sola gratia, i kasnije: solo Christu i soli Deo Gloria. Oni obrazlažu nauk spasenja i načela života.

ŽAN KALVIN

(1509–1564) bio je francuski reformator i teolog. Biblija kao i Luterovi spisi, doprinijeli su da zauvijek raskine sa rimokatolicizmom. U svojoj namjeri da se posveti intelektualnom radu, Calvin je 1536. godine objavio knjigu *Načela hrišćanske religije*. Želeći da odvoji crkvu od države, biva osuđen i prognan, pa sljedeće tri godine provodi kao pastor Francuske crkve u Strazburu. Nedugo nakon izgnanstva, ponovo se vraća u Ženevu, gdje nastavlja sa radom želeći da se izbori za samostalnost crkve. Uživao je sva građanska prava, pa je 1559. godine osnovao akademiju, čime je Ženevu učvrstio kao glavni bastion protestantizma (Enciklopedija živih religija 2004, p. 326).

Martin
Luter

PROTESTANTIZAM

Ovim činom odvajanja od Rima, nastalo je treće krilo hrišćanstva, protestantizam, a potom i kalvinizam i anglikanska crkva. Izraz protestantizam ušao je u širu upotrebu 1580. godine, kada su pristalice Cvinglija i Kalvina sebe nazvali protestantima, da bi se razlikovali od luteranaca. Lutorov đak Žan Calvin je 1541. godine počeo da vlada u Ženevi i iznosio je mnogo rigidnije stavove o pitanju protestantizma. Protestantizam je dobijao sve veću podršku među plemstvom Njemačke i Švajcarske. Međutim, protestantski pokret nije bio jedinstven. Iako je bio fundamentalan, zadržao je i jednu tolerantnu komponentu. Sam Luter se, docnije, odrekao mnogih stvari koje je podržavao u mladosti, dok su se njegovi učenici Calvin i Cvingli strogo pridržavali Luterovih prvobitnih shvatanja (Vodič kroz svetske religije 1996, pp. 94-5). Iz protestantizma su, docnije, nastale brojne male vjerske zajednice, poput baptista, adventista, mormona, prezbiterijanaca, pentakostalnih crkvi itd.

Nakon Luterove reformacije i odvajanja od Rimokatoličke crkve, uslijedila su dalja dijeljenja. Henrik VIII je odvojio Englesku crkvu (više u pojmu Anglikanska crkva), a nešto docnije nastala su dalja razdvajanja. Naime, na Prvom vatikanskom koncilu 1870. godine su se, zbog pitanja primata i papinske nepogrešivosti, odijelili takozvani starokatolici (Starokatolička crkva) od Katoličke crkve (Rimokatolička crkva).

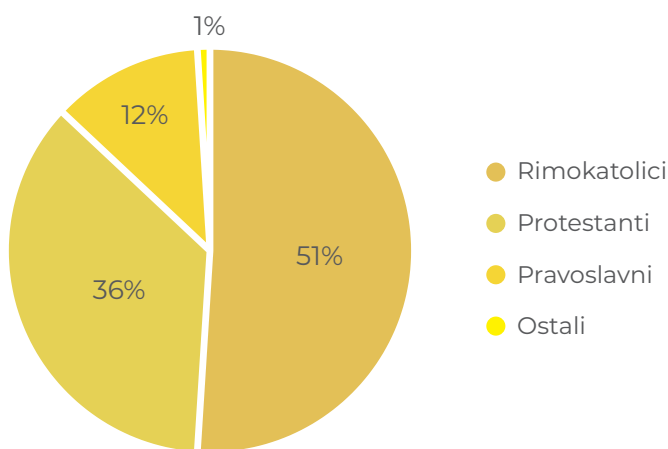
Slovačka
evangelistička
crkva

ANGLIKANSKA CRKVA

Godine 1534. engleski kralj Henrik VIII (1491–1547) odijelio se od Rima i dopustio je da ga kler i sabor proglase poglavarom Engleske crkve, koju danas nazivamo Anglikanskom crkvom. Naime, kralj Henrik VIII je želio da se oslobodi braka sa Katarinom Aragonskom, čemu se papa oštro protivio. Posljedica tog spora je odvajanje i formiranje Engleske crkve, a njen vrhovni poglavar je bio Henrik VIII. Podložno je diskusiji da li bi do reformacije u Engleskoj došlo da nije bilo razvoda braka ili je on samo bio povod za uvođenje neminovnih reformi. Nakon raskida sa Rimom, kralj je naredio zatvaranje svih samostana, a crkvena dobra je zaplijenio u korist krune. Načinio je novi prevod Biblije, koja postaje temelj Anglikanske crkve.

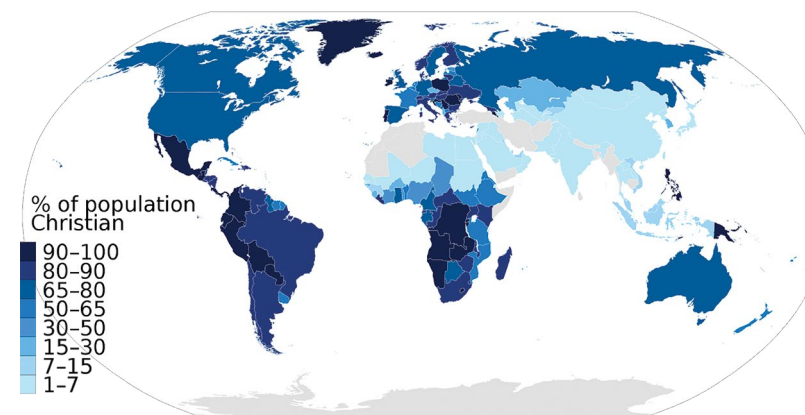
HRIŠĆANSTVO DANAS

Procjenjuje se da hrišćani čine preko 32% svjetske populacije stanovništva, ili oko 2,4 milijarde, što ga čini najmnogoljudnijom religijom na svijetu, prema podacima iz 2011. i 2015. godine.¹ Od tog broja, 1,285 milijarde čine rimokatolici, protestanti 920 miliona, pravoslavni 270 miliona, oko 85 miliona pripada Anglikanskoj crkvi.

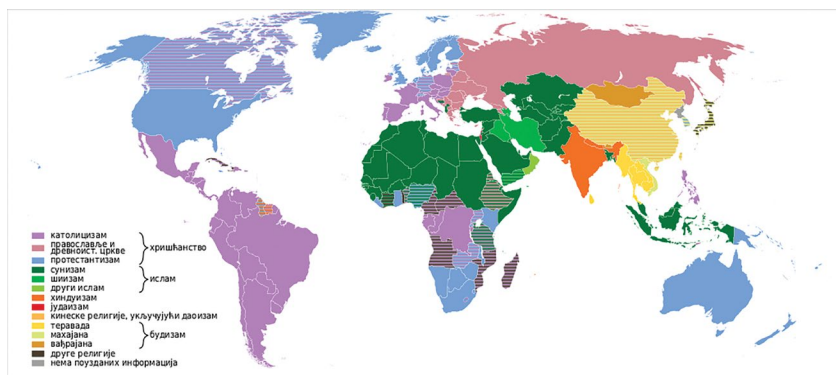

¹ <http://www.pewforum.org/2011/12/19/global-christianity-exec/> Decembar 2011. godine. <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/04/05/christians-remain-worlds-largest-religious-group-but-they-are-declining-in-europe/> 2015. Preuzeto 04.11.2018.

U savremenom svijetu postoji oko 20.000 crkava, denominacija i sekta koje poštuju Isusa Hrista.

Mapa hrišćanskih konfesija i ostalih religija u svijetu²

² https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D1%80%D0%B8%D1%88%D1%9B%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE#/media/File:Religije_sveta.PNG Preuzeto 5.11.2018.

BOŽJE STVARANJE SVIJETA

Hrišćanstvo je religija koja vjeruje da je svijet Božja kreacija, odnosno da je cijeli svijet i čovjeka stvorio Bog ni iz čega. Univerzum je kreacija Božje slobodne volje. Kreacija postanja nije obavezno determinisana vremenom, jer u Božjim aktivnostima vrijeme nema nikakvu ulogu. Ovdje je riječ, zapravo, o jednom kontinuiranom procesu, što znači da je božanska aktivnost svukuda i uvijek prisutna. „U početku stvori Bog nebo i zemlju” (1. Moj 1,1).

Prema tumačenju pravoslavnog teologa Kalista Vera, početak knjige Postanja ne treba shvatiti kao nešto određeno vremenom i prostorom, već je Bog uzrok i pokretač svih stvari. Slično je, smatra Milan Vukomanović, i u Jevanđelju po Jovanu: „U početku bješe riječ”. Pojam *početak* ne treba shvatiti u kontekstu vremenskog modusa, već kao strukturalno načelo stvaranja, „kao prvi princip svih stvari” (Vukomanović 2004, p. 23). Dakle, to je pravi način tumačenja riječi „u početku”, jer božanstvo ne poznaje vrijeme. Ali, u toj kontinuiranosti, prema judeo-hrišćanskoj tradiciji, postoji momenat kada je Logos postao Tijelo, i od tada počinje nova istorija ljudskog roda za hrišćanske vjernike.

CRKVA

Ovdje je riječ o crkvi kao zajednici vjernika – **kyriake tj. „koji pripada Gospodu”**. U Starom

zavjetu, narodi se nazivaju „Božija zajednica” jer su, zahvaljujući Jahvi, bili spaseni na Crvenom moru (Izl 14), i kada su sklopili savez (Izl 19). U Novom zavjetu, zajednica ljudi koja vjeruje u Hrista naziva se Crkva. Prema slikovitom prikazu koji nalazimo u Djelima apostolskim (2,1,4), na dan

Skulptura
na krovu
milanske
katedrale

Duhova (Pedesetnica) nastala je crkva hrišćanska. Toga dana, kada je Duh Sveti sišao na apostole i vjerne u Jerusalimu, apostol Petar je uputio poziv narodu na preobraćenje. U početku, vjernici su još uvijek poštovali tradicionalne jevrejske propise (molitva u Hramu, obrezivanje itd). Međutim, često su se okupljali, na liturgiji, čekajući drugi Hristov dolazak.

Veoma rano, u Antiohiji se počelo sa širenjem Hristovih poruka među mnogobošcima, i tu se prvi put upotrebljava riječ „hrišćani” (D.ap 11,26). Iz Antiohije kreće širenje hrišćanstva po cijelom svijetu. U Djelima apostolskim, riječ *ekklesia* ima nekoliko značenja. S jedne strane, označava grupu vjernika u jednom gradu, ili onih koji su se okupili u nekoj kući (14,23). Drugo značenje pronalazimo u jevanđeljima (Mt 16,18), gdje se ovim terminom označava zajednica svih hrišćana (Mt 16,18). Treće značenje podrazumijeva vjernike koji žive na nekom određenom mjestu (1. Kor 16/1). Cjelokupno djelovanje vjernika, kako na nebu, tako i na zemlji (Ef 1,20,22).

Dakle, ovdje nije riječ, zapravo, o nekoj građevini, posebnoj denominaciji i sl., već o jednom univerzalnom značenju. Crkva je predstavljala zajednicu u kojoj se proslavlja Isusova posljednja večera, a sačinjavali su je, kako kaže apostol Pavle (1. Kor 7,23,24), različiti društveni slojevi: neki su bili robovi, a drugi su činili imućni društveni sloj. Prve crkve su nastale u gradovima, a potom i u ruralnim područjima. U tom periodu, prvi hrišćani su izgradili poseban etos, o čemu nedvosmisleno

svjedoče Djela apostolska, gdje čitamo da su apostoli dijelili svoju imovinu (D.ap 2,45).

Iako apostol Pavle u Poslanici Timoteju (3,2 i dalje) pominje vrline episkopa i đakona, još uvijek se ne precizira hijerarhijsko ustrojstvo crkve iz srednjovjekovnog doba. Kod Ignacija Antiohijskog imamo već jasan „monarhijski episkopalizam”. Prema iskazima Timotija Vera, pravoslavna crkva se zasniva na apostolskom prejemstvu, episkopatu i sveštenstvu, kao i Rimokatolička crkva, što nije slučaj u protestantizmu. Međutim, Rim naglašava nepogrešivost pape, koji ima jurisdikciju nad čitavom zajednicom, a pravoslavlje naglašava nepogrešivost crkve kao cjeline, pri čemu opštenje

Katedrala
Svetog
Tripuna u
Kotoru

u svetim tajnama pravoslavne drži na okupu. Rim posmatra crkvu kroz zemaljsku, a pravoslavlje kroz duhovnu moć. U pravoslavlju, crkva je trojična: Crkva je ikona Carstva Nebeskog, odražavajući na zemlji tajnu jedinstva u različitosti; potom, crkva je jedno tijelo u Hristu (Rim 12,5); konačno, crkva je neprekidna Pedesetnica, silazak Svetoga Duha na apostole, jer gdje je crkva, tamo je i Sveti Duh.

Na čelu pravoslavne crkve je episkop, „ikona Boga na zemlji”, odnosno, ikona Hrista. On ima vlast upravljanja, vjeroučenja i bogoslužjenja (Ver 2001, pp. 229–38). U svijetu postoje tri velika krila hrišćanske crkve: Rimokatolička, Pravoslavna i Protestantska, u okviru kojih ima veliki broj manjih vjerskih zajednica. U pravoslavlju postoje i tzv. prehalkidonske (monofizitske) crkve, kao i Crkva Istoka (nestorijanci). Pored pravoslavlja, na hrišćanskom Istoku postoje i tzv. dohalkidonske crkve.

SVETE TAJNE

Svete tajne u Rimokatoličkoj i Pravoslavnoj crkvi su: krštenje, miropomazanje, evharsistija, pokajanje (ispovijedanje), jeleosvećenje, brak, Sveta tajna sveštenstva. Nazivaju se Svetima jer u njima učestvuje Duh Sveti, a tajne su jer je ono što se tada događa tajanstveno, nedostupno našim čulima i otkriva se samo onima koji vjeruju. Katolici ih zovu sakramenti. Neki protestanti imaju manji broj svetih tajni, kao samo krštenje i evharistiju, a neki, opet, drugačije. U sakramentima na

simboličan način dolazi do izražaja susret s Hristom. Rimokatolička crkva (kao i Pravoslavna) poznaje sedam sakramenata: krštenje, potvrdu, euharistiju, pokoru, bolesničko pomazanje, sveti red i ženidbu. Pri broju od sedam sakramenata Katolička crkva se oslanja na dugi razvoj koji počinje već u životu Pracrkve, ali je zaključen tek otprilike u XII vijeku. U XVI vijeku postaje predmetom spora između konfesija. Otada reformacijske crkve većinom zadržavaju samo oba temeljna sakramenta: krštenje i euharistiju (Leksikon temeljnih religijskih pojmova 2005, p. 26).

KRŠTENJE

Krštenje i evharistija imaju posebno mjesto. U Svetoj tajni krštenja značajna su dva elementa: prizivanje Svete Trojice, a potom trostruko pogruženje u vodu. To simbolično predstavlja pogruženje u smrt grešnog i rađanje novog čovjeka sa Hristom (Rim 6,45). Za apostola Pavla, krštenje je umiranje, a potom uskrsnuće u novoga čovjeka: „Ako li umrijesmo sa Hristom, vjerujemo da ćemo i živjeti sa njime” (Rim 6,8), a u Poslanici Galatima (3,27) nastavlja: „Jer koji se god u Hrista krstiste, u Hrista se obukoste”. Prema zapisima Timotija Vera, kroz krštenje primamo oprost svih grijehova, „oblačimo se u Hrista” i postajemo dio njegovog tijela – Crkve (Ver 265). Krštenje vrši episkop ili sveštenik. U Rimokatoličkoj crkvi krštenje je prvi i početni sakrament po kojem

Neonijanska
krstionica u
Raveni, pod
zaštitom
UNESCO-a

neko postaje član Crkve. U redovnom smislu vrši ga episkop, sveštenik i đakon, a u vanrednim okolnostima tajnu krštenja vrši i laik.

MIROPOMAZANJE – KRIZMA

Nakon krštenja slijedi miropomazanje: sveštenik, posebno pripremljenim uljem, miropomazuje različite djelove čovjekovog tijela, pri čemu se dobija pečat dara Duha Svetoga, (1. Kor 6,2). To znači da čovjek dobija novu snagu, dar Duha Božjeg, da bi mogao živjeti novim životom koji je primio na krštenju (Hopko 2009, p. 38). Isti Duh, koji je na Pedesetnicu sišao na apostole, sada se nevidljivo spušta na novokrštenog. U Pravoslavnoj crkvi, krštenje i miropomazanje se vrši zajedno,

a Rimokatoličkoj i Protestantskoj odvojeno. U Rimokatoličkoj crkvi, krizmu dijeli biskup mlađim odraslim osobama, i to je svojevrsna „zrelost”.

EVHARISTIJA – BOŽANSKA LITURGIJA

Liturgija ili evharistija (εύχαριστία – zahvalnost) svoj oblik je mijenjala tokom duge istorije hrišćanske crkve. Riječ liturgija (leitourgia) znači djelo naroda, i korišćena je u antičkom društvu da označi takvu aktivnost svih građana od koje svi imaju korist. U Crkvi, liturgijom se naziva najvažnije bogosluženje, kada cijeli narod Božji učestvuje u izražavanju zahvalnosti Bogu za djelo stvaranja i spasenja svijeta, poslije čega se kroz pričešće sjedinjuje sa Hristom. Povijest liturgije pratimo od apostolskog doba, preko patrističkog, srednjovjekovnog, perioda reformacije i protivreformacije do modernog doba. Sve je to na neki način mijenjalo i uobličavalo liturgiju. Primjera radi, s vremenom je došlo do odvajanja sveštenstva od laičkog svijeta, proširivanja izvjesnih djelova obreda, uvođenja tajnog čitanja molitava i rijetkog pričešćivanja, a na Zapadu od polovine dvadesetog vijeka počinje da se služi na narodnom, a ne na latinskom jeziku. Istok je oduvijek prihvatao služenje na narodnom jeziku, što vidimo u djelima svete braće Kirila i Metodija, koji prevode bogosluženje za Slovene sa grčkog na slovenski jezik.

Prema hrišćanskom učenju, vrhunac liturgije je pričešće hljbom (beskvasnim u Rimokatoličkoj, a u Pravoslavnoj crkvi pričešće se vrši kvasnim

hljebom) i vinom kao tijelom i krvlju Isusovom. Jedući hljeb i pijući vino koji su mistično osvješteni Svetim Duhom, sjedinjujemo se s Bogom kroz Isusa, koji je „hljeb života” (Jn 6, 4, 41). Prema vjerovanju, hljeb i vino se na liturgiji na tajanstven, mističan način pretvara u tijelo i krv Hristovu.

Da bi približio čovjeka Bogu, Sin Božji je postao čovjek. Prilikom vaznesenja na nebo, obećao je da će poslati Svetog Duha, što je i učinio na Pedesetnicu. Otuda, Hristos je kroz Svetog Duha uvijek prisutan u evharistiji, da sa Njim činimo istinitu zajednicu. Budući da se evharistija vrši u crkvi, ona predstavlja samu srž crkve. Na Posljednjoj večeri, Isus uze hljeb, prelomi ga, blagoslovi i reče: „Uzmite, jedite; ovo je tijelo moje. I uze čašu i zablagodarivši dade im; i piše iz nje svi; I reče im: Ovo je krv moja Novoga zavjeta koja se proljeva za mnoge” (Mk 14,22,24). Ovo su veoma snažne riječi koje imaju važan značaj za hrišćanstvo. To simbolički podrazujeva stalno Hristovo prisustvo, kao i Carstvo koje sa njim počinje. Takođe, ovo je simbol Hristove žrtve, kako bi se obezbijedio „Novi zavjet”, što znači da novi život u vjeri može otpočeti samo preko žrtvene smrti.

Uz krštenje, ovo je centralni obred u hrišćanstvu. Osnovna funkcija evharistije je da vjernika integriše u Crkvu, koja, kako smo već istakli, simboliše tijelo Hristovo. U evharistiji i pričešću sjedinjuje se tijelo i krv Hristova, smatra apostol Pavle, jer ako svi jedemo od jednoga hljeba, onda smo svi jedno tijelo (1. Kor 10,16,17) Treba

naglasiti da značaj i interpretacija evharistije dijeli Rimokatoličku od reformističkih crkava.

Rimokatolička crkva takođe ima sedam svetih tajni – krštenje, krizmu, evharistiju, posljednju pomast, brak, uvođenje u svete redove i pokoru.

Nakon prvog
Pričešća
(crtež Karla
Fritjofa
Šmita, 1892)

POKAJANJE – ISPOVIJEDANJE

Nema potpunog sjedinjenja s Bogom bez pokajanja. Onima koji su učinili grijeh kroz čin pokajanja se omogućava da se ponovo vrate. Mislim da se pokajanje nužno ne završava pričešćem, nego oproštenjem grijeha, koje je preduslov za pričest. Jer nije nužno moguće uvijek obaviti ispovijedanje prije same evharistije.

Utemeljenje ove svete tajne je u Isusovim riječima: „Kojima otpustite grijehe, otpušteni su”. Pokajanje počinje iskrenim žaljenjem zbog učinjenih grijehova, potom slijedi ispovijedanje grijehova, zatim molitva razrješenja od grijeha, a sve se završava dobijanjem svetog pričešća. Pokajanje ili ispovijest se obavlja u crkvi jer se vjeruje da je Isus Hristos, kroz Svetog Duha, prisutan u Crkvi.

JELEOSVEĆENJE – BOLESNIČKO POMAZANJE

Jedan od znakova Hristovog mesijanstva je iscjeljenje bolesnih. Crkva ima iscjeliteljsku moć, jer je sam Hristos prisutan u njoj posredstvom Svetog Duha. Cilj svete tajne jeleosvećenja je iscjeljivanje i praštanje. Ova sveta tajna je duhovno, mentalno i fizičko isjeljenje bolesnika.

BRAK

Da bi ljubav muškarca i žene bila savršena, ona mora da bude čvrsta i jedinstvena. Ljubav muškarca i žene mora da bude jedan duh i tijelo. Hrišćani zavjetuju svoju bračnu ljubav u hramu, gdje dobijaju Božji blagoslov uvijekovječen Hristovim pričešćem. Sveta tajna braka je dostupna samo onim hrišćanima koji su kršteni i koji se pričešćuju (Hopko p. 50). Ovdje je razlika u pogledu razrješivosti ženidbe između katolika i ostalih. Takođe, ženidbu je moguće sklopiti samo jednom valjano. Druga ženidba moguća je ako je bračni drug umro, ili ako je valjano poništen brak.

SVETA TAJNA SVEŠTENSTVA – SVETI RED

Sveta tajna sveštenstva u hrišćanstvu znači zalog neprestanog Hristovog prisustva u svom narodu. Osnovna uloga sveštenstva je da svom narodu objavi Hristovo prisustvo i djelovanje. Klir crkve prima dar Svetoga Duha da ljudima objavi Hrista. Sveta tajna sveštenstva se odnosi na to da episkopi, sveštenici i đakoni daju Crkvi poredak, garantujući jedinstvo Crkve. Kao što su apostoli dobili poseban dar od Boga da šire jevanđelje i Hrista predstave ljudima, tako i sveštenici imaju dar od Boga da objavljuju Hristovo prisustvo u Crkvi.

HIJERARHIJA U PRAVOSLAVNOJ CRKVI

Titulu **patrijarha** ima onaj episkop koji se nalazi u prestonici u kojoj postoji više mitropolija i eparhija. To je ujedno i najveći čin u crkvenoj hijerarhiji. U hrišćanskim crkvi, **episkop** je vodeće zvanje i ima ulogu nadzornika. Episkop je vladika na jednom geografskom području – eparhiji. Episkop u glavnom gradu, gdje ima i drugih episkopa koji imaju svoje eparhije, naziva se mitropolit ili arhiepiskop. Episkopi se biraju iz monaških redova i niko ko nije monah ne može biti episkop. Nakon pada Carigrada 1453. godine vijenac imperatora se postavlja na glavu vaseljenskog patrijarha, koji važi za vrhovnog čuvara pravoslavlja; ta kruna je poznata pod nazivom **mitra**. Mitra je sastavni dio

odežde svih episkopa i patrijarha u pravoslavnom hrišćanstvu. **Mitropolit** je arhijerej jedne određene oblasti, sa sjedištem u glavnom gradu te oblasti ili pokrajine. Mitropolija je, u stvari, glavni grad jedne oblasti. Mitropolit je episkop čije se sjedište nalazi u nekadašnjoj ili sadašnjoj prestonici. **Arhiepiskop** je prvi episkop među jednakima, jer su svi episkopi jednaki i ravnopravni. Apostolskim pravilima, nekim od episkopa daje pravo vrhovnog nadzora, odnosno prvenstvo, nad drugima, radi pomoći. Naziv arhiepiskop dodeljuje se samo patrijarsima i mitropolitima autokefalnih crkava. **Vikarni episkop** pomaže mitropolitu ili episkopu u upravljanju mitropolijom ili episkopijom. **Sindel** je monah koji živi uz patrijarha. **Arhimandrit** je nastojatelj manastira, a ovu titulu može da dobije iguman koji ima velike zasluge za neki manastir. Jedan čin niže od arhimandrita je **iguman**, koji vodi brigu o manastiru. **Sveštenici ili prezviteri** su oni koji pomažu episkopima u službi. Sveštenici su vođe lokalnih hrišćanskih zajednica. **Đakoni** pomažu u služenju liturgije, a nerijetko vode obrazovne programe, upravljaju dobrotvornim organizacijama; **jerođakon je đakon koji ima monaški čin** (Hopko pp. 54–5).

PAPA

Na čelu Rimokatoličke crkve je papa, koji je istovremeno i njen vrhovni poglavar. Takođe, papa se naziva rimski prvosveštenik ili vrhovni sveštenik (pontifex), vrhovni je poglavar katoličke crkve. U

službenom obraćanju najčešće se koriste izrazi: Sveti otac, Vaša svetost, Svetost. Papa je, prema kanonskom pravu, biskup Rima, glava Biskupskog zbora, namjesnik Hristov i pastir opšte crkve na zemlji; zato snagom svoje službe ima u Crkvi vrhovnu, potpunu, neposrednu i opštu redovitu vlast, koju uvijek može slobodno da vrši (ZKP, Kan 331).

Autoritet pape proizlazi iz činjenice što je on kao rimski biskup nasljednik sv. Petra, kojemu je, prema jvanđelju, Hrist povjerio autoritet nad sveopštom crkvom. Naime, apostol Petar je bio prvi episkop u Rimu, zasnovano na jevanđeljskom svjedočenju da je Isus rekao Petru: „Pasi ovce moje” (Jn 21, 17). Riječ papa znači „otac”, a u ranom hrišćanstvu ona je označavala bilo kojeg uvaženog episkopa ili biskupa u Crkvi. Međutim, kako je vrijeme odmicalo, ovom riječju su se na Zapadu označavali samo biskupi Rima. Interesantno je naglasiti da se aleksandrijski patrijarh naziva papom.

Papina služba naziva se pontifikat. Papa je takođe suveren Države Grada Vatikana ili Države Vatikanskog Grada, koja se skraćeno naziva Vatikan, koja je subjekt međunarodnog prava. U upravljanju Crkvom papi pomaže Biskupski zbor, koji je samo kada je s njim u zajedništvu subjekt vrhovne i potpune vlasti nad opštom crkvom. Papinstvo je izborna služba u katoličkoj crkvi: papu bira kardinalski zbor, koji je ujedinjuje na tajnom glasanju u konklavi.

Papi u upravljanju državom pomažu razne papske kongregacije, koje upravljaju crkvenim poslovima na najvišem nivou. Sastavljene su od Državnog sekretara, devet kongregacija, tri crkvena suda, jedanaest papskih vijeća i sedam papskih komisija.

KARDINAL

je velikodostojnik u Rimokatoličkoj crkvi koji se po rangu nalazi odmah iza pape. Kardinale imenuje papa, radi pomoći u upravljanju crkvom. Kardinali pomažu papi u upravljanju Crkvom bilo radeći zborna bilo kao pojedinci po službama koje su im povjerene (ZKP kan. 349). Kardinali prave zaseban Zbor koji se brine za izbor rimskog prvosveštenika (pape). Kardinalski zbor dijeli se na tri reda: biskupski, kojem pripadaju kardinali kojima rimski prvosveštenik dodijeli naslov prigradske (rimske) crkve, a i istočni patrijarsi koji su uvršteni u Kardinalski zbor; prezbiterski i đakonski (ZKP kan. 350). Kardinali koji se nalaze na čelu neke od rimskih kongregacija nazivaju se kurijalni kardinali, dok su oni koji su na čelu pojedinih biskupija rezidencijalni. Kardinali koji navršu 80 godina života ne mogu više birati niti biti izabrani za papu.

BISKUPI

Biskupi su pastiri pojedinih biskupija. U sakramentalnom smislu, biskupska služba – episkopat je punina svetog reda koji se grana na: biskupe (episkope), sveštenike tj. prezbitere, i đakone. U teološkom smislu, biskupi su nasljednici apostola. Biskupi mogu biti i mitropoliti, ako su na položaju koji je sjedište mitropolije, i u tom slučaju su obično nadbiskupi. Njima podređeni biskupi nazivaju se **sufragani**.

ŽUPA

(parohija) određena je zajednica vjernika trajno ustanovljena u jednoj biskupiji, za koju se pastirski brine i upravlja župnik. Župnika imenuje biskup.

KANON

Pojam kanon, na grčkom jeziku – κανών, znači *propis, norma* itd. Hrišćansko značenje ovog pojma se odnosi na uobličavanje spisa za koje Crkva smatra da su nadahnuli Sveto pismo. Dugo je bilo potrebno da se određeni spisi kanonizuju. Opšteprihvaćeni novozavjetni kanon formira se tek u IV vijeku. Do usaglašavanja istočnih i zapadnih shvatanja o kanonizaciji novozavjetnih spisa, dolazi sredinom IV vijeka, a završetak oblikovanja kanona u latinskoj crkvi obilježavaju afričke sinode u Hippo Regiusu (393) i Kartagi (397 i 419). U humanizmu dolazi do ponovnog oživljavanja

kanonskih pitanja. Erazmo Roterdamski uvodi razlikovanje apostoličnosti i kanoničnosti u vrednovanje spisa, a Kajetan ne pripisuje isti kanonski autoritet svim spisima. Reformatorska crkva na čelu sa Luterom, Calvinom i Cvinglijem, iznosi kritiku sa kanonsko- istorijskih stajališta (Leksikon temeljnih religijskih pojmova 2005, p. 208).

BIBLIJA – SVETO PISMO

Sveto štivo hrišćanstva je Biblija (grč. βιβλιον) ili Stari i Novi zavjet. Hebrejsku Bibliju, hrišćani nazivaju Starim zavjetom. Stari zavjet sačinjava 39 kanonskih i 7 deuterokanonskih knjiga, a jevrejsku Bibliju 24 knjige, koje su napisane na hebrejskom, dok su određeni djelovi pisani na aramejskom i grčkom jeziku. Stari zavjet počinje Petoknjižjem

1. **ZAKON – Tora ili Mojsijeve knjige – Petoknjižje**
– Postanje, Izlazak, Levitska knjiga, Brojevi, Ponovljeni zakoni;
2. **PRVI PROROCI – Knjige o istoriji Izrailja**
Knjiga Isusa Navina, Knjiga o sudijama, Prva i Druga Samuilova, Prva i Druga o Carevima.
POSLJEDNJI PROROCI – Proročke knjige Knjiga proroka Isaije, Plač Jeremijin, Knjiga proroka Jezekilja, Knjiga dvanaest proroka (Osije, Joila, Amosa, Avdiije, Jona, Miheja, Nauma, Avakuma, Sofonije, Ageja, Zaharije, Malahije);

3. SPISI - **Knjige mudrosti** Knjiga o Jovu, Psalmi Davidovi, Priče Solomonove, Prva i Druga knjiga dnevnika, Jezdrina i Nemijina knjiga, Knjiga o Ruti, Pjesma nad pjesmama, Knjiga propovjednikova, Plač Jeremijin, Knjiga o Jestiri, Knjiga proroka Danila.

NOVI ZAVJET

Zbirka 27 knjiga nastalih u drugoj polovini prvog vijeka nove ere. Pisane su grčkim jezikom.

Najstariji sačuvani fragment Jevanđelja po Jovanu iz 2. vijeka

1. **Četiri jevanđelja** – Matej, Marko, Luka, Jovan. Riječ *jevanđelje* je izvedena od grčke riječi **evangelion**, a znači blaga vijest. Prva tri jevanđelja se nazivaju **sinoptička**, jer su slična. Sva četiri jevanđelja svjedoče Isusov život i njegove besjede i djela.

2. **Djela apostolska** – djela koja nas informišu o ranoj crkvenoj povijesti, a koja je napisao Jevanđelista Luka;
3. **Dvadeset jedna poslanica**, od kojih se 14 pripisuju apostolu Pavlu (Rimljanima, Prva i Druga Korinćanima, Galatima, Efescima, Filipljanima, Kološanima, Prva i Druga Solunjanima, Prva i Druga Timoteju, Titu, Filimonu, Jevrejima), dok je ostalih sedam opštijeg karaktera (dvije se pripisuju apostolima Jakovu i Judi (Jakovljevom), Prva i Druga Petrova, Prva, Druga i Treća Jovana Bogoslova);
4. **Apokalipsa** – Otkrivenje svetog Jovana Bogoslova.

Vjeruje se da su tekstove Biblije pisali Bogom nadahnuti ljudi i zbog toga se ti tekstovi mogu nazvati „Riječ Božija”. Centralna ličnost u novozavjetnim spisima je Isus Hrist, jer, kako se kaže u Jevanđelju po Luki (24,44): „Ovo su riječi koje sam vam govorio još dok sam bio sa vama, da se mora sve ispuniti što je o meni napisano u Zakonu Mojsijevu i u Prorocima i u Psalmima”.

Fragment
Poslanice
Filimonu

Stari zavjet opisuje egzistenciju jednog naroda koji vjeruje da je u savezu sa Bogom – *Jahve*, koji je kroz istoriju često iskusio, a ne vidio, njegovu snagu. Novi zavjet opisuje ona iskustva ranih hrišćana koja su iskusili sa Isusom Hristom. Hrišćani, Stari zavjet posmatraju kao knjigu proročanstava koja su se obistinila u Novom zavjetu. U Starom zavjetu, proroci su nagovještavali Mesiju, kojeg hrišćani vide u Isusu Hristu: „Bog koji je iz davnine mnogo puta i raznim načinima govorio ocima preko Proroka” (Jevrejima 1/1). U Novom zavjetu, Bog se obraća preko Sina (1/2). U starozavjetnim spisima božja ljubav se mogla samo iskusiti i nevidljiva je, dok u Novom zavjetu ona postaje vidljiva i očigledna „kada se javi dobrota i čovekoljublje Boga, Spasitelja našega” (Titu 3/4).

KATIHIZIS

Knjiga u kojoj su ukratko i u najosnovnijim crtama predstavljena osnovna učenja hrišćanske religije.

INKUNABULA

Inkunabula (lat. *incunabulum*) naziv je za najstarije stampane knjige, još prije 1500. godine. Jedna od najpoznatijih inkunabula je Gutenbergova Biblija iz 1455. godine.

Rimski
misal

MISAL

Misal je jedna od bogoslužnih knjiga u Rimokatoličkoj crkvi. Sadrži obrasce iz svete mise za sveštenike i narod.

APOSTOLSKI OCI

Ovdje je riječ o zbirci ranohrišćanskih dokumenata koje su napisali autori iz treće generacije Isusovih sljedbenika. Riječ je o spisima koji nijesu kanonizovani, a koje crkva cijeni. Apostolski učenici su bili članovi Crkve, istorijske ličnosti čija su imena znana Crkvi. Između ostalih, u apostolske oce ubrajamo episkopa Ignjatija, Klimenta

Rimskog, Polikarpa iz Smirne. Ovi ranohrišćanski spisi su nastali na prelazu iz prvog u drugi vijek (Vukomanović 2003, p. 29).

Dakle, pored Svetog pisma, Pravoslavna crkva svoje ustrojstvo bazira i na predanjima svetih otaca – **patristika**. Istočni crkveni oci su Irinej Lionski, Kliment Aleksandrijski, Origen, Atanasije Veliki, Jovan Zlatousti i tri kapadokijska oca: Vasilije Veliki, Grigorije Niski i Grigorije Bogoslov. Zapadni crkveni oci su: Tertulijan, Grgur Veliki, Sveti Avgustin, Sveti Ambrozije, Jeronim Stridonski. Učenje crkvenih otaca je prihvaćeno od cijele Crkve. Klasični period patristike završava se sa Jovanom Damaskinom (753. godine).

SVETA TROJICA

Odnos Sina prema Ocu je jedna od ključnih hrišćanskih originalnosti – da se Bog shvati kao Otac. Bog Otac nije gospodar koji nas kažnjava, ubija, osuđuje i spasava kada on procijeni da treba. Ne, hrišćansko poimanje Boga Oca je u ljubavi, to je naš otac, svih nas, a ne samo izabranog naroda, „to je Bog čovječanstva” (Renan 1921, p. 44). Toplinu i ljubav koju nalazimo u Ocu, hrišćani najbolje osjećaju u trenutku kada, razapeta na krstu, Isusova ljudska priroda izgovara: „Oče”.

U knjizi Postanja (1/26) čitamo da Bog stvori čovjeka po „svojem obličju, kao što smo mi”. Dakle, Bog se obraća u množini – mi. Otuda, za hrišćane, Bog znači Trojica – Bog Otac, Bog Sin i Bog Sveti

Duh. Hrišćanskog društva i života nema bez ispravnog bogoslužjenja u Svetoj Trojici. Prema hrišćanskoj teologiji, Bog je apsolutno onostran. Iskazi o Bogu da je mudar, pravičan, istinoljubiv itd., istiniti su samo do određene granice, ali unutrašnja božanska priroda se ne može dokučiti niti do kraja opisati. Potom, hrišćanska dogmatika smatra da, ma koliko da je Bog onostran, on nije odvojen od svoje tvorevine.

Tačno je da je On van svijeta koji je stvorio, ali je istovremeno i u njemu, „Bog je svuda i ispunjava sve”. Prema pravoslavnom shvatanju božanstva, razlikujemo Njegovu suštinu i Njegovu energiju. Time se čuva njegova ovostranost i onostranost. Ne možemo upoznati Božju suštinu, ali njegovu energiju možemo osjetiti. Dakle, suština Božja je apsolutno transcendentna, koja ima apofatički karakter i ne može se porediti sa svijetom! Međutim, Bog kao biće, smatra Brije, „uzima oblik da bi postojao”, ulazi u egzistenciju i postojanje. U tom procesu, On se ne transformiše, i ne dobija neki novi oblik koji prije nije imao. „Suština i egzistencija Boga jesu neuslovljene, pošto se na Njega ne mogu primeniti, pitanja 'kako', 'kad' i 'gde'? On ne prima oblik koji nije imao, jer je On sam 'biće' u apsolutnom smislu” (Brije 1999, p. 23).

Hrićani smatraju da je Bog ličan, ali i Trojičan. Bog nije samo jedna ličnost, zatvorena u svoje sopstveno biće, nego je On Trojičan, pri čemu, svako od tri lica obituje u svima, u neprekidnom kruženju ljubavi. Dalje, hrišćanstvo vjeruje da je Bog ovaploćen. Kako kaže Jevanđelje po Jovanu

(1,14): „Logos postade tijelo i nastani se među nama”. Sva tri hrišćanska krila (izuzev nekih protestantskih sekti) na sličan način proslavljaju jednog Boga, u Tri lica, a Hrista ispovijedaju kao ovaploćenog Sina Božjeg. Bog je jedna suština, koja se javlja u Tri lica. To je sveta tajna jedinstva u različitosti, kao i različitost u jedinstvu. Dakle, Otac, Sin, i Duh Sveti su jedno po svojoj suštini – *jednosuštni* (homoousios). No, svako od tri lica je različito po ličnim svojstvima.

Lično svojstvo prvog lica Trojice je Otac, koji nije rođen, a njegov uzrok je u njemu samome. Svojstvo Oca je nerođenost, Sina rođenje, Svetog Duha – ishoda. Potom slijedi Sin, koji je rođen „prije svih vjekova”, što znači prije početka vremena jer vrijeme počinje sa stvaranjem svijeta. Međutim, Sin ima svoj početak u Ocu, od koga je rođen. To znači da je Sin oduvijek postojao, on je jednorodni Sin kao nestvoren i božanski. Jevanđelje po Jovanu (1,1) objašnjava: „U početku bješe Logos (Sin – V.B.), i Logos bješe u Boga, i Logos bješe Bog”. Tomas Hopko objašnjava da sve vrline, kao što su pravednost, ljubav, mudrost, dobrotu, koje pripisujemo Ocu, ima i Sin, a svako drugačije tumačenje bilo bi vrijeđanje Boga. Sin je rođen, a ne stvoren i jednosušan je Ocu, što znači da je potekao iz samog bića i prirode Oca. On je istiniti Bog od Boga istinitoga. Zbog svoje ljubavi prema svijetu koji je stvorio, Bog posla Sina ovaploćenog u ljudsko tijelo, radi spasenja roda ljudskoga. Ovaploćenje znači otjelovljenje – preuzimanje cjelokupne ljudske prirode, tijela i duše (Hopko 2006, p. 65).

Treće lice ima svoje ishodenje iz Oca (za pravoslavne, a za rimokatolike i iz Sina), s tim što je njegov odnos prema Ocu drugačiji; za razliku od Sina, on nije rođen kao Sin, nego on od Oca ishodi od vječnosti. Rimokatolička crkva, kao što je već naglašeno, smatra da Duh proističe iz Oca i Sina – „dvostruko ishodenje”. Pravoslavna crkva svoje shvatanje bazira na Jevanđelju po Jovanu: (15, 26) „A kada dođe Utješitelj, koji ću vam ja poslati od Oca, Duh Istine, koji od Oca ishodi, On će svjedočiti za mene”.

Veoma je teško racionalno pristupiti tumačenju Svete Trojice. Možemo napraviti razliku između njegove apsolutne transcendencije i trojičnog aspekta božanskog bića. Potpuno je jasno da se Bogu nikada ne možemo približiti u apsolutnoj transcendentnosti, jer je on nesaznatljiv i nepoznatljiv po svojoj suštini, što znači da je Bog u toj dimenziji nedokučiv intelektualnoj spoznaji. Dionisije Areopagita kaže da su misaone kontemplacije jedini način da se pristupi Bogu u njegovoj misteriji. No, iako je nesaznatljiv u svojoj transcendenciji, on je opipljiv i imanentan u svojoj energiji. Energija je opet stvar ličnog iskustva, na primjer, kroz ljubav koju osjećamo prema drugima, nešto što nosimo u srcu itd.

Andrej
Rubljov:
Sveta
Trojica

RAJ

Termin je izvedenica od grčke riječi – ο παραδεισος. Označava eshatološko mjesto, kao idealno i savršeno. U tom kontekstu se koristi i u novozavjetnim spisima. U Starom zavjetu je raj opisan kao Edemski vrt, koji je izgubljen Praroditeljskim grijehom. No, hrišćani vjeruju da je došao Novi Adam – Isus Hristos. On je svojom iskupiteljskom žrtvom na Časnom krstu ponovo otvorio čovječanstvu vrata raja tako da sada, nakon Hristovog vaskrsenja, svako ko vjeruje može naslijediti vječni život u raju ili Carstvu nebeskom.

PAKAO

Za hrišćanstvo, pakao je vječna kazna za one koji počine grijeh na Zemlji. Dakle, vjeruje se da duša onih koji umiru u grijehu trpi kaznu. U njemu obitavaju demoni koji muče dušu vjernika. U novozavjetnim spisima, pojam pakao se pominje na više mjesta. „Na tom kamenu pozidaću crkvu svoju, i vrata pakla neće je nadvladati” (Mt 16,18). U Jevanđelju po Luki, pakao se naziva Had: „I ti, Kaparnaume, koji si se do neba podigao, do ada ćeš se survati” (10,16). Takođe, u Djelima apostolskim se kaže: „Jer nećeš ostaviti dušu moju u adu, niti ćeš dati da Svetac tvoj vidi truljenje” (D. ap. 2,27). Pojam pakao nalazimo u Prvoj poslanici apostola Pavla Korinćanima (1 Kor 15,55), kao i u Otkrivenju (Otk 1,18; 6,8; 20,13–14).

ČISTILIŠTE

Pojam čistilište se isključivo pominje u Rimokatoličkoj crkvi. To je mjesto gdje se duša čisti nakon smrti. Vjeruje se da u čistilištu obitava duša onih koji su živjeli u ljubavi s Bogom, ali nijesu potpuno čisti. O čistilištu je pisao Dante u svom djelu Božanstvena komedija. Za pravoslavnu crkvu, pojam čistilište je čista jeres, jer se taj pojam ne pominje nigdje u jevanđeljima niti na saborima.

BOGORODICA

Termin Bogorodica se odnosi na Djevu Mariju, majku Gospoda Isusa Hrista. U starozavjetnim spisima je rečeno da je Bog stvorio čovjeka za netruležnost i sazdao ga kao vječnog po svom liku i podobiju. No, đavoljim iskušenjem i neposlušnošću naših praroditelja, smrt je ušla u svijet Adamovih potomaka. Odlučivši se da ne poslušaju, naši praroditelji Adam i Eva su otpali od Boga, no prestup neposlušanja nije umanjio ljubav Božju prema svojoj tvorevini i obećao im je Spasitelja. Međutim, Mesiju nije dostojna da rodi Eva, koja je bila neposlušna i bestidna, budući da je zmiju okrivila za svoj grijeh: „Zmija me prevari te jedoh” (1. Moj 3,13). Od tada, istorija ljudskog roda, a koja se vezuje za Crkvu, proticala je u iščekivanju rođenja Mesije.

Ikona
Bogorodice
sa Isusom iz
XIII vijeka

Prema predanju, roditelji Marijini zvali su se Joakim i Ana. Marija je rođena u Nazaretu – Judeja. Prema jevanđeljima (Mt 1,20), Josifu, mužu Marijinom, javio se anđeo Božji sa riječima da je Marija začela od Duha Svetoga i da će roditi sina i da mu daju ime Isus. Isus se smatra sinom Josifovim i Marijinim, mada Josif ima samo zakonito, ali ne i fizičko očinstvo nad Isusom. Ovo je bilo samo ispunjenje starozavjetnog, Isaijinog proročanstva: „Eto, devojka će zatrudnjeti i rodiće Sina, i nadjenuće mu ime Emanuilo”, (Is 7,14), što

znači: „S nama Bog” (Mt 1,23). Marija je rodila Isusa, čime su se obistinila starozavjetna proročanstva. Za hrišćane, ona je rodila Boga – Mesiju, „Bog istiniti od Boga istinitoga” – i postala Bogorodica. Djeva Marija, nakon Isusovog vaznesenja na nebo, zajedno sa braćom Isusovom i ženama koje su pratile Hrista čini sastavni dio apostolskog kruga.

Primjetno je da se sam izraz „Bogorodica” (Θεοτόκος) ne nalazi nigdje u Svetom pismu, kao ni pojam „jednosuštni” (ομοούσιος). Oba ova izraza su ozvaničena na vaseljenskim saborima, a prije njihovog ozvaničenja su bili uzrok velikih nesuglasica, o čemu će više biti riječi u odrednici Vaseljenski sabori. Ovdje valja naglasiti da je pravo ime Djeve Marije Bogorodica – Mati Božja (grč. Μητηρ Θεου). Naziv je definisan na Trećem vaseljenskom saboru.

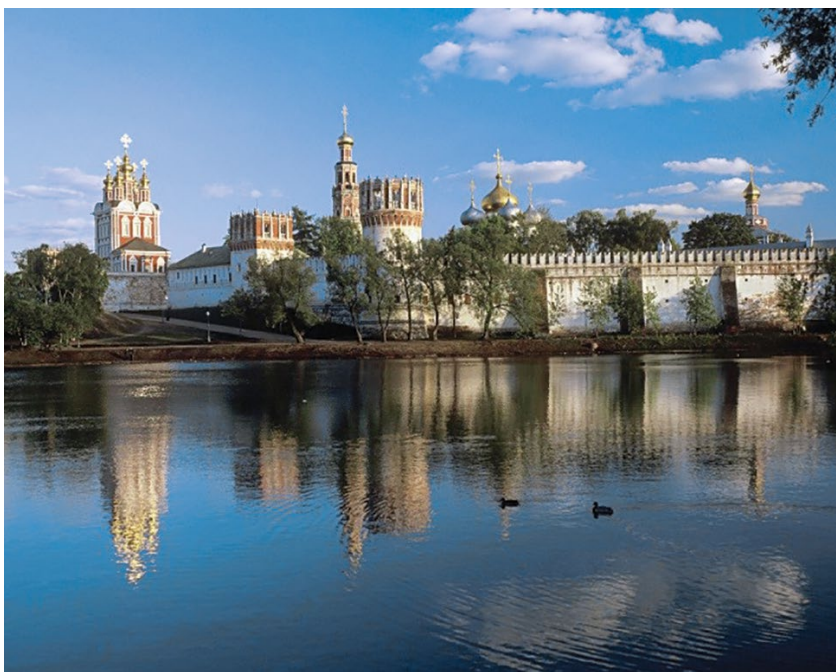
Pravoslavna crkva ne prihvata dogmat Rimokatoličke crkve koja je proglasila bezgrešno začće Djeve i njeno vaznesenje tijelom. Prema mišljenju Pravoslavne crkve, ovakvo tumačenje kvari odnos između čovjeka i Božjeg Ovaploćenja, kao i odnos između Isusa Hrista i ikonomije spasenja. Kako tvrdi Jovan Brija, njeno oboženje je plod ovaploćenja Logosa, koji je izvor netruležnosti i Hristos je onaj koji joj uznosi tijelo na nebo (Brija 1999, p. 26).

PRAVOSLAVNA CRKVA

Možemo reći da su podjele koje su dovele do raskola u hrišćanstvu bile podijeljene u tri etape. Prema Timotiju Veru, prva etapa se desila u V i u VI vijeku, kada se „orijentalna pravoslavna crkva” odvojila od ostalog hrišćanskog svijeta. Ova crkva se dalje grana u dva smjera: Crkva Istoka (u današnjem Iraku i Iranu, a zvala se Nestorijanska, Asirska, itd.); drugi smjer su dohalkidonske crkve (monofizitske), a te crkve su: Sirijska crkva Antiohije, Sirijska crkva u Indiji, Koptska crkva u Egiptu, Jermenska crkva i Etiopska crkva. Te crkve broje više miliona članova.

Pravoslavna
crkva u
Gruziji

Novodevičji
manstir u
Rusiji

Druga podjela je ona koja se desila 1054. godine. To je period kada je hrišćanstvo podijeljeno na Istočnu pravoslavnu crkvu i Rimokatoličku crkvu, sa rimskim papom na čelu. Konačno, treća podjela,, u XVI vijeku, desila se između Rima i reformatora.

Pravoslavna crkva širila se na sjever, izvan Vizantije, a dolazi i do pokršćavanja, Bugarske, Srbije i Rusije. Kako je slabila moć Vizantije, crkve na sjeveru su dobijale na značaju, a nakon pada Caraigrada 1453. godine u ruke Turske imperije, Moskva je bila spremna da preuzme ulogu Vizantije (Ver 2001, pp. 12–15).

Geografski, Pravoslavna crkva se locira u istočnoj Evropi, Rusiji i duž obala istočnog Sredozemlja.

Prema iskazima Olivija Klemana, geografska rasprostranjenost pravoslavlja ocrtava oblik koji je sličan krstu. Tačka presjeka vertikalnog i horizontalnog kraka nalazi se na mjestima biblijskog otkrovenja i prvobitnog pokrštavanja, sa arapskim pravoslavicima Antiohije i Jerusalima, kao i Koptima u Egiptu. Grčko pravoslavlje se nalazi na sjeveru. Vertikalni krak prolazi preko pravoslavnog svijeta Rumunije i Gruzije, a potom kroz slovenske crkve Srbije, Makedonije, Bugarske, Čehoslovačke, Poljske, do Rusije, Bjelorusije, Ukrajine i baltičkih zemalja. Rusija ima svoj izdanak u Finskoj, koja je danas autonomna pravoslavna crkva. Na jugu, vertikalni krak prolazi kroz Ugandu, Keniju, Zairo i Ganu. Istočni krak krsta prati put od visoke Azije do crkava u Kini, Japanu, Aleutima i Aljasci. Zapadni krak krsta odgovara velikim migracijama koje su obilježile XX vijek, a obuhvata Francusku, gdje živi oko 300.000 pravoslavnog svijeta, Sjevernu Ameriku, gdje živi preko 5 miliona, Centralnu i Južnu Ameriku, sa oko 4 miliona, i Australiju, gdje živi oko milion pravoslavnih vjernika (Kleman 2001, pp. 28–29).

Hram
Hristovog
vaskrsenja u
Podgorici

Za Pravoslavnu i Rimokatoličku crkvu važno je naglasiti da je ona Jedna Sveta Saborna (katoličanska) i Apostolska Crkva. To znači da među hrišćanima mogu postojati podjele, ali Crkva ne može biti podijeljena. Pravoslavna crkva je jedna, iako postoji više načina odnosa prema jednoj crkvi. To da je Pravoslavna crkva Jedna, znači da počiva na vjeri u jednoga Boga, a Crkva je tijelo njegovo. Ona je Sveta jer je ispunjena svetošću onoga koji je put, istina i život. Apostolska, znači da počiva na predanjima dvanaestorice apostola, a postoji i apostolsko prejemstvo u njoj – tj. neprekinuti niz prenošenja blagodeti sveštenstva od apostola do današnje crkvene jerarhije. Saborna podrazumijeva sabranje u Hristovoj ljubavi, ona živi kroz sabrane – kroz sabor, bilo da se radi o saboru lokalne crkvene zajednice ili pomjesnim i vaseljenskim saborima.

Pravoslavnu crkvu sačinjavaju sestrinske crkve, po decentralizovanom ustrojstvu. Ovdje je riječ, zapravo, o Pravoslavnim pomjesnim crkvama, pri čemu svaka pomjesna crkva čini punu crkvu. Postojanje više pomjesnih crkava su uzrokovali teografski, a u novije vrijeme i politički faktori.

Manastir
Katarine na
Sinaju iz 330.
godine

LITURGIJSKA GODINA I PRAZNICI

Ovim pojmom ćemo pokušati na prikazemo konciznu sliku hrišćanskog kataloga praznika. Kroz starozavjetne riječi saznajemo da je Bog, kroz svoga Logosa, stvorio nebeska tijela. „Potom reče Bog: neka bude svetica na svodu nebeskom da obasjavaju zemlju, da dijele dan i noć, da budu znaci vremenima i danima i godinama. I neka svijetle na svodu nebeskom, da obasjavaju

zemlju. I bi tako" (1. Moj 1,14,15). Smjena dana i noći, godišnjih doba itd. se ponavljala.

Od mnogih sunčevih kalendara, za početak izdvajamo rimski: od VII vijeka do 45. godine prije Hrista. Ovaj kalendar je nazvan po imperatoru Juliju Cezaru, a počeo je da se primjenjuje od 44. godine prije Hrista i primjenjuje se do današnjih dana (Fundulis, 2004, p. 83). Gregorijanski kalendar (nazvan po papi Grigoriju XIII, a koji je djelo astronoma Lilia), u upotrebi je od 1582. godine u Italiji. Otuda, prema julijanskom kalendaru, Nova godina je padala 1. septembra – od latinskog *septem*, što znači sedmi, potom, *octo*, što znači osmi, *novem*, deveti, i konačno *decem*, deseti mjesec. Za hrišćanstvo se ističu dva glavna kalendara: judejski (mjesečev) i rimski (sunčev). Crkva u dnevnom bogoslužjenju slijedi jevrejsko shvatanje početka dana, po kome dan počinje zalaskom sunca, dok se u postu i upotrebi hrane slijedi grčkorimski kalendar, po kome dan počinje izlaskom sunca.

Ono što je važno za hrišćansku crkvu, a na šta upozorava Fundulis, jeste da kroz hrišćanske praznika vršimo sjećanje na događaje iz života Crkve. I ne samo sjećanje nego te praznike (Rođenje Hristovo, Krštenje, Vaskrsenje itd.) treba shvatati kao sadašnjost. Liturgijsko vrijeme razbija samu formu vremena i rasprostire se na svakodnevni život. Primjera radi, smrt Hristovu ne praznujemo samo na Veliki petak, nego i na praznik Uzdizanje časnoga Krsta, Krstopoklone nedjelje, svakoga petka i svakodnevno u 9. čas dana (Isto, 89).

Najstariji hrišćanski praznik je **nedjelja**. Važno je naglasiti da je, u skladu sa judejskom tradicijom, subota predstavlja dan poćinka. U skladu sa tim, dan odmora je subota, dan smrti Gospoda koji „subotstvuje” u grobu, a nova nedjelja poćinje njegovim vaskrsenjem, što je, ujedno, prvi dan u nedjelji. Međutim, rana crkva je dan Gospodnji premjestila sa subote (sedmog dana), na prvi dan u nedjelji (nedjelja). Od tada, nedjelja predstavlja praznik Crkve i „njenu sedmićnu Pashu”. Subota je, u skladu sa judeohrišćanskom tradicijom, zadržala „polupraznićni” karakter subote; budući da je to dan u kojem je Gospod prebivao u grobu, na taj dan se vrši spomen mrtvima. Srijeda i petak su, u postapostolskom periodu, posvećene stradanju Gospodnjem, ponedjeljak se slavi u spomen anđela, utorak je posvećen Svetom Jovanu Krstitelju, a ćetvrtak apostolima.

Praznik **Pasha** je takode nasljeđe iz judejskog predanja. U judaizmu, Pasha se slavi u spomen prelaska Jevreja preko Crvenog mora, iz egipatskog ropstva u zemlju slobode. Za hrišćane, to je, u stvari, prelazak Gospodnji, a time i ćitavog ljudskog roda, iz smrti u život kroz Vaskrsenje iz mrtvih. Budući da je 14. nisan dan jevrejske Pashe, Crkva je težište praznika premjestila dan kasnije, u nedjelju, da bi naglasila Hristovo vaskrsenje, a ne smrt. Pasha je središnji praznik, a oko nje se razvio odrećeni broj hrišćanskih praznika koji od njenog datuma zavise. To su: Velika nedjelja, koja opisuje stradanje Gospodnje; pred Veliku nedjelju je Lazareva subota, Cvijeti, kada se slavi Hristov ulazak u Jerusolim; tri pripremna dana:

Veliki ponedjeljak, Veliki utorak i Velika srijeda, a potom Veliki četvrtak, kada je ustanovljena sveta evharistija, Veliki petak, dan stradanja i smrti, Velika subota, dan Hristovog pogreba, i Svijetla nedjelja je pashalni praznik. Četrdeseti dan nakon Pashe, praznuje se Vaznesenje Gospodnje, a u pedeseti dan se slavi Pedesetnica. Postpashalni period se završava praznikom **Nedjelja svih svetih**.

Svi praznici oko Pashe su tzv. **pokretni praznici**, jer u osnovi slijede judejski kalendar koji, u poređenju sa rimskim, odaje utisak pokretnosti, otuda i naziv. S druge strane su tzv. **nepokretni praznici**, čije praznovanje je uspostavljeno nezavisno od judejskog kalendara, a koji su zauzeli mjesto mnogobožačkim praznicima. Primjera radi, **Bogojavljenje** je nepokretni praznik, kada se Bog kroz Hrista javio svijetu, koji se na Istoku slavi 6. januara, (u mnogobožačkom svijetu na taj dan se poštovala zimska Sunčeva prekretnica), a u Rimu 25. decembra. (praznik Nepobjedivog Sunca). U Rimu, ovaj datum je zamijenjen praznikom **Rođenja Hristovog**, a koji je priznat i na Istoku. Time je praznična shema podijeljena na rođenje Gospodnje, 25. Decembar, i njegovo krštenje, 6. januar. Ova praznična shema je preuzeta od svih crkava, izuzev Jermenske. Na osnovu hrišćanskih odrednica, čitavi niz Sunčevih mnogobožačkih praznika zamijenjen je hrišćanskim: prolječna ravnodnevica je zamijenjena Blagovijestima, jesenja ravnodnevica Začecem Svetog Jovana Krstitelja, ljetnja Sunčeva prekretnica praznuje Rođenje Svetog Jovana Krstitelja itd.

Gospodnji i Bogorodičini praznici su posvećeni osvećenju hramova koji su bili podignuti u Svetoj zemlji. Primjera radi, Uspenje Časnoga krsta je posvećeno osvećenju hrama Vaskrsenja u Jerusalimu, Preobraženje Gospodnje je osvećenje hrama u Tavoru, Uspenje presvete Bogorodice praznuje osvećenje Bogorodičine crkve u Jerusalimu itd. (Isto, 95–99). U hrišćanskom kalendaru se nalaze datumi posvećeni raznim svetima, prorocima, mučenicima itd., dakle onima koji su ugodili Bogu na različit način, vrijeme i mjesto.

BADNJAK

Mlado cerovo drvo ili grana koje se nalaže na Badnje večer. Prema jevanđeljskim spisima (Lk 2,1,20), Bogorodica je rodila Hrisa u pećini kod Vitlejema. Radosna vijest. Anđeo Gospodnji je obavijestio pastire da se rodio Spasitelj. Pastiri su potom došli u pećinu, naložili vatru da se Hristos i Bogorodica ogriju. Nalaganje badnjaka je simbolično sjećanje na ovaj događaj. Prema nekim naučnim istraživanjima, vjeruje se da je običaj nalaganja badnjaka, u stvari, nasljeđe iz stare slovenske vjere. Naime, prema istraživanjima Veselina Čajkanovića, u prethrišćansko vrijeme postojala su vjerovanja da neko drvo posjeduje duh nekog božanstva, a najbolji primjer za to je badnjak. Njemu se upućuju pozdravi, molitve,

prinose mu se žrtve u vidu žita, vina itd., što će reći da se prema njemu odnosimo kao prema čovjeku (Čajkanović 1973).

KRSNA SLAVA

Nakon Božića i Vaskrsa, krsna slava je treći najvažniji porodični praznik. Krsna slava je uvijek povezana sa nekim od hrišćanskih svetaca. Prema naučnim tumačenjima, slava je hristijanizovani običaj starog slovenskog praznika, posvećen mitskom pretku porodice, dakle, iz kulta predaka. Kako su Srbi i Crnogorci oduvijek držali do porodice, kroz porodičnu slavu održava se veza sa precima i porijeklom. Kroz krsnu slavu prenosila se i tradicija, kao i kulturno nasljeđe sa koljena na koljeno. Osnovna funkcija krsne slave je da se identifikuju porodični odnosi i veze, ona je stožer duhovnosti i kulture (Srpski mitološki rečnik 1970). Valja naglasiti da se kult porodične krsne slave poštuje među Srbima i Crnogorcima u pravoslavnom hrišćanstvu. Pored porodičnih, popularne su i gradske slave, a nerijetko i politička stranka ima svoju slavu. Najčešće se slavi Sveti Nikola (Nikoljdan), 19. decembar, Arhanđel Mihailo, 21. novembar, Sveti Georgije (Đurđevdan), 6. maj, Sveti Jovan Krstitelj, 20. januar itd.

HRIŠĆANSKA UMJETNOST

Osnovna smisao religijske umjetnosti je da prikaže svu ljepotu unutrašnjeg svijeta. Kao i Jevreji, rani hrišćani su bili protivnici prikazivanju božanstva, plašeći se od idolatrije. Umberto Eko ističe: „Vernik se više divi lepom nego što poštuje sveto” (Eko 1992, pp. 18). Skoro tri stotine godina crkva nije poznavala hrišćansku umjetnost. Bilo je potrebno skoro dvjesto pedeset godina dok se hrišćansko slikarstvo nije učvrstilo u crkvenom prostoru i uhvatilo korak u hrišćanskoj pobožnosti (Benc 2004, p.160). No, nedugo potom, svoja mjesta okupljanja hrišćani su počeli da obilježavaju slikama iz Biblije. Posebno je likovna umjetnost došla do izražaja nakon što su ikonoborci pobijeđeni na Sedmom vaseljenskom saboru.

Tematski, hrišćanska umjetnost je bila inspirisana

Unutrašnjost
pravoslavne
crkve

Unutrašnjost
pravoslavne
crkve

Starim i Novim zavjetom, kao i životima svetaca. U pravoslavnim crkvama motivi su i svete ličnosti koje su stradale ili koje su svoj život posvetile Hristu. Kroz pravoslavno hrišćanstvo razumijemo i velika književna djela Njegoša, Dostojevskog, Tolstoja itd. Ludvig van Betoven, Wolfgang Amadeus Mocart itd. pisali su neke kompozicije inspirisani crkvenim motivima. Razvoj muzike je posebna priča. Bah je cijelog života bio crkveni orguljaš (luteranac), čija djela odišu dubokom duhovnošću. Sioran kaže da u Bahu nema ničega što nije Bog. Bah kao da je osluškivao riječi svetih knjiga, pa na osnovu toga stvarao svoju muziku. Mocart i Betoven pisali su mise. Zapadnoevropska muzika kao i razvoj umjetnosti uveliko je vezan za Zapadnu crkvu, kao i arhitekturka i slikarstvo, potom književnost i poezija. Dante je u svom književnom opusu bio inspirisan hrišćanskim temama (Enciklopedija živih religija 2004, p. 207).

IKONE

U Pravoslavnoj crkvi ikone predstavljaju svjedočanstvo Božjeg prisustva među nama, a time i našeg prisustva u carstvu Božjem u Crkvi (Hopko 2009). Pravoslavna crkva smatra da su ikone neophodne, kako reče jevanđelista Jovan: „I Logos postade tijelo i nastani se među nama” (Jn 1,14), a apostol Pavle u poslanici naglašava da je Hristos zaista čovjek i ikona Boga nevidljivoga (Kol 1,5). Pravoslavna crkva ima veoma jak argument da Boga predstavi i umjetničkim izrazom. Ako se Bog otjelovio („i riječ tijelo postade”), onda je besmislena zabrana da se prikazuje na ikonama. Homjakov kaže da je ikona „bojama napisano ime božije”.

HRIŠĆANSKI HRAM

Bogoslužjenje se vrši u građevini koja je posvećena Bogu. Mjesto gdje se vrši služenje Bogu u hrišćanstvu postaje simbol crkve i naroda Božjega, u kome sam Bog obitava (2. Kor 2,4,8). Unutrašnjost hrama je prilagođena liturgijskim potrebama. Sveti oltar sa svetom trpezom u sredini za vršenje evharistije simbolizuje grob Gospodnji. U oltarskoj apsidi se nalazi sintronos, kao simbol prestola slave Božje, a sačinjavaju ga episkopski tron i sjedišta za sveštenike. Sa lijeve strane je proskomidija, kao simbol Golgote, a kasnije vitlejemske pećine, na kojoj se pripremaju časni darovi. Desno se nalazi skevofilakion, gdje se čuva odežda. Svetilište je prvobitno bilo odvojeno

od centralnog dijela hrama, odnosno, od prostora gdje se okuplja narod, pregradom koja se naziva **ikonostas**. Ikonostas ima troja vrata: carske dveri u sredini, i dvojna vrata sa južne i sjeverne strane. Sa zapadne strane je ulazni prostor – **pronaos**, koji je ulazni prostor u hram, a namijenjen je za stajanje pokajnika. On se dijeli na dva dijela: unutrašnji i spoljašnji narteks. Narteks je lađom hrama spojen sa centralnim vratima, tzv. „Carskim vratima”.

U lađi hrama se nalazi uzvišeni podijum za liturgijsko čitanje – **amvon**. Na ikonostas se stavljaju četiri prestone ikone: desno Gospodnja, a lijevo Bogorodičina. Desno od Gospodnje se stavlja ikona Preteče, a lijevo od Bogorodičine nalazi se ikona svetog kome je posvećen hram. Iznad navedenih ikona nalazi se red dvanaest velikih praznika i deisis, a na vrhu raspeće Hristovo, pored koga se nalazi Bogorodica i Sveti Jovan Bogoslov. U lađi hrama se još nalazi i pjevnica i stolovi za pojce i hor, stolovi za vjernike, tetrapodi za određene ikone, svijećnjaci, kandilo ispred ikone (Fundulis 2004, pp. 21–25).

TABERNAKUL

Na latinskom *tabernaculum*, u Rimokatoličkoj crkvi označava prostor gdje se čuvaju hostije za svetu pričest.

KATAKOMBE

Groblja u kojima su sahranjeni rani hrišćani. Najpoznatije katakombe su Svetog Sebastijana u Rimu, Domiciline katakombe itd.

HRIŠĆANSKI SIMBOLI

U ranom hrišćanstvu, simbol vjerovanja u Isusa Hrista, Božjega sina i spasitelja, bio je znak ribe. „Isus Hristos, Božiji sin, Spasitelj” na grčkom jeziku piše se ***Isus Hristos Theu los Sotir*** (ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ ΘΕΟΥ ΥΙΟΣ ΣΩΤΗΡ), a prva slova daju riječ „**IHTIS**”, što, u prevodu sa grčkog, znači *riba*.

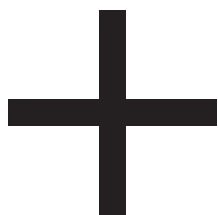
Nadgrobni spomenik (3. vijek) sa natpisom „Riba života” (Nacionalni muzej, Rim)

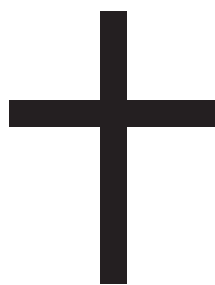
Pod crkve – Megido, Izrael

Krst kao simbol je mnogo stariji od samoga hrišćanstva. Mada je bio široko prihvaćen u prethrišćansko vrijeme, tek u hrišćanstvu dobija mnogo dublje značenje. Čitava hrišćanska istorija se odigrava u znaku krsta. Oko grčkog krsta, čija su četiri kraka iste dužine (a u latinskom krstu kraci su nejednaki), može se opisati krug.

Krug je najsavršenija od svih geometrijskih figura. Kao i krug, krst ima središnju tačku iz koje možemo krenuti na sve četiri strane svijeta. Krst može da simboliše kretanje u četiri pravca, čime se obezbjeđuje orijentacija u nesigurnom svijetu (Šušnjić 1998, p.192). U početku, krst je bio simbol srama, na kojem su rimljani razapinjali najveće prestupnike i zlikovce, a tek po priznavanju hrišćanstva za zvaničnu religiju Rimskog carstva, govorimo o Časnom krstu, simbolu pobjede života nad smrću, ljubavi nad mržnjom.

Grčki krst

Latinski krst

POST

Jedna od veoma važnih postavki u hrišćanskoj teologiji je post. Isus je postio i tome učio svoje učenike (Mt 6,16,17). Postoji evharistijski i asketski post. Prvi podrazumijeva potpuno uzdržanje od hrane i pića od ponoći do pričešća narednog dana. Smisao mu je u potvrdi da je izvor našeg života Hristos, a ne svakodnevna hrana. Asketski post je uzdržavanje od određenih namirnica tokom određenog vremenskog intervala.

Cilj asketskog posta je da čovjek ovlada sobom, a ne da strasti ovladaju njime. Post bez truda u vrlini je uzaludan, kaže Hopko (2009, p. 146). Pravoslavna crkva poznaje jednodnevne i višednevne postove. Višednevni postovi su: Vaskršnji post (Veliki post – počinje sedam sedmica prije Vaskrsa), Petrovski post (počinje u ponedjeljak, osam dana nakon Pedesetnice, a traje do 28. juna / 11. jula. Trajanje ovog posta se kreće od jedne do šest sedmica); Gospojinski post (traje od 1/14. do 14/27. avgusta); Božićni post (traje četrdeset dana od 15/28. novembra do 24. decembra / 6. januara). Jednodnevni postovi su svaka srijeda i petak, osim razriješenih sedmica. To su dani kada se čovjek odriče mrsne hrane, a najzančajnije je odricanje od rđavih misli i djela.

MANASTIR

Manastir (grč. Μοναστήριον) mjesto je gdje se živi monaškim životom. Kako tvrdi Borstin, nijedna od hrišćanskih ustanova nije bila toliko uticajna kao manastiri. Rani srednji vijek je protekao u misionarenju. U tom periodu manastiri su bili ključni za misionarenje, a manastirske škole su bile važne za obrazovanje. Monaški način života je važio kao primjer moralnog života. Manastir u kojem je boravio veliki broj monaha nazivan je *lavra*.

MONAŠTVO

Riječ monah vodi porijeklo od grčke riječi *monachos*, koja se prvi put pominje 324. godine. *Monachos* je pridjev od riječi *monos*, a znači *sam, usamljen*. Monaštvo se, uglavnom, zasniva na povlačenju iz svijeta. Povlačenje podrazumijeva **celibat** (bjekstvo od fizičkih strasti i porodičnih veza), dakle, život nalik Hristovom, bez osnivanja porodice. Potom, **poslušnost** prema nadređenom (odustajanje od lakomosti i sličnih strasti). I **siromaštvo** (odustajanje od bogatstva) jer je za hrišćane materija nešto što treba da preobrazimo, kroz ujedinjavanje stvari sa Tvorcem. U ranom hrišćanstvu nije bilo monaha, nije zabilježen nijedan hrišćanski monah u prva dva vijeka hrišćanstva.

Prvi monah bio je koptski hrišćanin Sveti Antonije Egipatski (250–355). Asketa je postao u dvadeset

petoj, a u osamu se povukao u trideset petoj godini. Budući da se povukao u pustinju, prozvan je eremit – pustinjač. Nije lako objasniti šta je te podvižnike natjeralo da se povuku, ali se zna da su upravo oni bili začetnici monaštva koje i danas susrećemo u hrišćanstvu. Dva različita oblika asketizma, koja su se pojavila u trećem vijeku, obilježila su dalji razvoj i organizaciju monaštva. Prvi je bio individualistički, isposnički ili pustinjački, a njegov osnivač je bio Antonije. Drugi oblik je bio komunalni ili cenobitski – latinski: *koinos bios* – zajednički život), ili *kinovijski* (izgovor bliži Istočnoj crkvi), a njegov osnivač je bio Pahomije, koji je rođen u Egiptu 287. godine. Nakon sedam godina provedenih u isposništvu, spoznao je usamljениčki život i osnovao zajednicu monaha na desnoj obali Nila.

Veoma veliki asketa bio je Sveti Simeon Stilit (Stolpnik), rođen oko 390. godine, u blizini grada Alepa u Siriji, a umro je 459. g. Kako bi se neometano prepustio asketskom miru, život je proveo na jednom stubu, zbog čega je i dobio naziv Stilit, što na grčkom znači *stub*. Sveti Benedikt je bio osnivač umjerenog komunalnog života, a od njega potiče benediktanski asketizam, baziran na siromaštvu, čednosti i pokornosti. Sveti Benedikt je osnivač monaštva na Zapadu. U zapadnom hrišćanstvu, zavještanje Svetog Benedikta opstalo je preko hiljadu i petsto godina kao osnovno mjerilo monaškog života (Borstin 2003, pp. 81–91).

U Pravoslavnoj crkvi postoje monasi tzv. isihasti (na grčkom: Ἡσυχαστής – hesihastes). Ovdje je riječ, zapravo, o posebnom načinu monaškog života dominantnom među monasima na Svetoj gori. Isihasti svoje monaštvo baziraju na konstantnoj molitvi u srcu ili „umnoj molitvi“, počevši pokajanjem i pročišćenjem duše i tijela od strasti, a krajnji rezultat je viđenje Božje svjetlosti. Kako kaže mitropolit Jerotej Vlahos: „Kad se um nađe u srcu, ne bi trebalo da tamo ostane bez dejstva, nego bi trebalo da neprestano izgovara molitvu Gospode Isuse Hriste, Sine Božiji, pomiluj me. Na taj način um biva nerasejan i zaštićen od raznih iskušenja, dok svakodnevno uvećava svoju ljubav i čežnju za Bogom” (2003, 101). Grigorije Palama, koji je branio stav isihazma, smatrao je da je ovdje riječ o stvarnom opštenju sa Bogom.

U nekim slučajevima, monasi su se bavili misionarenjem i propovijedanjem jevanđelja. Sveti Nikon iz X vijeka, čiji je nadimak bio *ho metanoeite*, poznat je po tome što je nakon arapske vladavine ponovo pokrstio Krićane. Među monasima je bila veoma dobro organizovana ljubav prema čovječanstvu – *philanthropia*, koja je sastavni dio monaškog poziva.

U svakom slučaju, osnovni zadatak monaha i monahinja je molitva. Monah služi ljudima tako što se u njemu uvijek osjeća Božje prisustvo. Monah svojim bogougodnim životom pomaže ljudima ne onim što čini već onim što jeste – usredsređenost na putu ka savršenstvu (Ver 2004, p.181). Sveti Isak Sirin kaže da je bolje „izgraditi sopstvenu dušu

nego navesti mnoštvo bezbožnika da vjeruju u Boga”.

U Rimokatoličkoj crkvi postoje monaški redovi koji žive po određenim pravilima. Prije stupanja u red, moraju se položiti tri zavjeta: *siromaštvo*, *poslušnost*, *čistoća*. Skoro svi redovi nose ime po svom osnivaču. Razlikujemo monahe *eremite* – koji žive odvojeni jedni od drugih kao i odvojeni od društva, kao i *cenobite* – koji žive u samostanima i aktivni su u društvu.

SJEMENIŠTE

Ovdje je riječ o školi za sveštenike. Postoji veliko sjemenište – koje se odnosi na fakultetsko ili bogoslovsko sjemenište, i malo sjemenište – koje se odnosi na srednjoškolski uzrast. Način funkcionisanja ovih škola je definisan Tridentskim saborom 1545–1563).

SKRIPTORIJ

Riječ je o posebnoj prostoriji koja se nalazila u srednjovjekovnim samostanima, a u kojoj su pisari prepisivali rukopise. Obično se nalazi uz biblioteku samostana, pa postoji mišljenje da je svaki samostan imao skriptorij. Zahvaljujući prepisivanjima u skriptoriju, mnoga grčka i rimska književna djela su sačuvana od propadanja.

MOLITVA

Molitva je vjernikov razgovor sa Bogom. Može biti lična i zajednička. Lična molitva je važna kao intimni susret čovjeka sa Bogom. Međutim, zajednička molitva ima poseban značaj, budući da je Hristos rekao: „Jer gdje su dva ili tri sabrana u ime moje, onda sam i ja među njima” (Mt 18,20). Isus je učestvovao u javnim molitvama u sinagogi: „Uđe po običaju svome u dan subotni u sinagogu, i ustade da čita” (Luka 4/16), a često se molio u hramu koji je nazivao „domom molitve” (Mt 21,13). Zahvalnost Bogu Isus bi izricao u vidu molitve prije obroka (Mt 14,19; 15,36; Lk 24,30). Sa svojim apostolima je pojava psalme (Mt 26,30). Molio se i prije Posljednje večere (Jn 17,1,26). Nakon Vaskrsenja, kaže apostol Pavle, Isus se moli za svoj narod i posreduje za njih (Jev 7,25). Svojim učenicima je rekao da se mole i ištu u njegovo ime (Mt 5,44). Prema jevanđelisti Luki, Isus nam ukazuje da je molitva nužna (Lk 18,1), i kaže da molitva mora biti ponizna (Lk 18,9,14); predlaže da se bdi u molitvi (Lk 21,36), i da ne smije biti lažna (Lk 20,47), i glasi:

„Oče naš koji si na nebesima, da se sveti ime tvoje; Da dođe carstvo tvoje; da bude volja tvoja i na zemlji kao i na nebu; Hljev naš nasušni daj nam danas; I oprosti nam dugove naše kao što i mi opraštamo dužnicima svojim; I sačuvaj nas od iskušenja, i izbavi nas od zloga. Jer je tvoje carstvo i sila i slava u vjekove. Amin.” (Mt 6,9,13).

Za hrišćane je važno da se u molitvi od Boga ne ište nešto što je isključivo vezano za lične želje i potrebe, a apostol Pavle kaže: „Molite se Bogu bez prestanka” (1. Sol 5,17). Poznata je i Isusova molitva: „Gospode, Isuse Hriste, pomiluj me grešnog”. Međutim, u hrišćanstvu je najpoznatija molitva koju je Isus, za vrijeme svog ovozamajskog života, ostavio svojim učenicima, učeći ih kako da se mole. Ta molitva je zapisana u jevandjelju po Mateju i Luki (11,1,4).

HODOČAŠĆE

Hodočašće predstavlja put ka nekom mjestu sa uvjerenjem da je božanstvo na tom mjestu bliže. Riječ vodi porijeklo od grčke riječi *hodos*, što znači put, u značenju odlaska na sveto mjesto. Neki smatraju da je ova složenica slovenskog porijekla – od riječi *hod* i *čast*. Odlaskom na hodočašće religiozni ljudi na simboličan način izražavaju svoj identitet i pripadnost određenoj religijskoj tradiciji.

U sociološkom značenju, hodočašće ima funkciju povezivanja pojedinca s društvom, jačanja vjere itd. Hodočašće u svim religijama označava isto – putovanje van svog mjesta boravka. Primarni cilj hodočašća je da se učestvuje u vjerskim ritualima i molitvama na nekom svetom mjestu. Otuda, drugi naziv za hodočašće je poklonjenje, a hodočasnik se naziva poklonik.

JERUSALIM

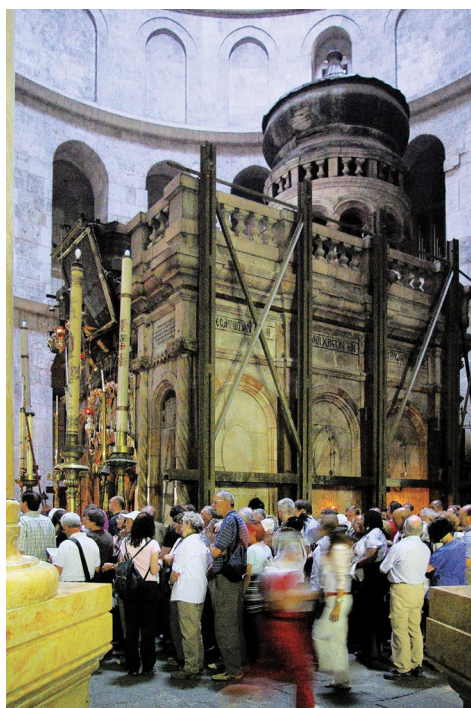
Jedno od najznačajnijih hodočasničkih putovanja za hrišćane je posjeta Jerusalimu, mjestu mučeničkog stradanja na krstu i Vaskrsenja. Apostol Pavle u Poslanici Jevrejima (12/22) pominje „nebeski Jerusalim”, koji je, za hrišćane, važniji od zemaljskog. Otkrovenje (21/2) kaže: „Sveti grad, Jerusalim novi, gdje silazi sa neba od Boga”. Ovdje je riječ o Jerusalimu koji će Bog dati na kraju vremena. Na istom mjestu u novozavjetnom spisu nailazimo na opis kako će grad izgledati: „I zid grada imaše dvanaest temelja, i na njima dvanaest imena Dvanaest apostola jagnjetovih” (Otk 21,14). Za hrišćanske vjernike ovaj Jerusalim važi za grad u kojem će se ostvariti starozavjetna proročanstva o Božjem carstvu koje je počelo u Hristu.

U Jerusalimu se nalazi oko pedeset hrišćanskih crkava, pri čemu jerusalimski patrijarhat predstavlja Pravoslavnu crkvu. U ovom gradu su se 1964. godine, po prvu put nakon velike šizme, susreli vasiljenski patrijar Atanagora i rimski poglavar papa Pavle VI. Otuda, Jerusalim bi mogao biti simbol ponovnog hrišćanskog ujedinjenja, na čemu se zasniva i ekumenski pokret. Jerusalim je grad gdje svoje izvorište nalaze sve tri monoteističke religije.

Hram
Vaskrsenja
Hristovog
(Crkva
Svetog
Groba)

Kapela
Svetog
Groba
[Crkvice pod
kupolom
(Rotonda)
Hrama
Vaskrsenja
Hristovog]

EKUMENSKI POKRET

Ekumena vodi porijeklo od grčke riječi ***oikos*** – *kuća, dom* ili *stan*. Dakle, ekumena znači dom za čitavi svijet. Ekumenizam – **οικουμενισμός** – ekumenizam, ekumenstvo se zalaže za jedinstvo svih hrišćana, odnosno, da se svi hrišćane ujedine i budu „jedno stado, pod jednim pastirom”. Ideja o međuvjerskom pomirenju potiče još iz XV vijeka, kada je kardinal Kuzanski govorio o miru među vjerama. No, kao zvanična godina početka ekumenizma uzima se 1805, kada se protestantski (baptistički) misionar Viljem Keri zalagao za udruživanje svih hrišćana. Savremeni ekumenski pokret je nastao 1910. godine u Edinburgu, potom je nastao pokret Život i rad 1925, a nedugo zatim Vjera i rad 1927. godine. Pravoslavna crkva pridružila se ekoumenskom pokretu 1948. godine. Rimokatolička crkva je uključena u rad konferencija ekumenskog pokreta, ali za sada ima status posmatrača (Larusse enciklopedija 2004). Godine 1938. oformljen je Svjetski savez crkava (World Council of Churches – WCC).

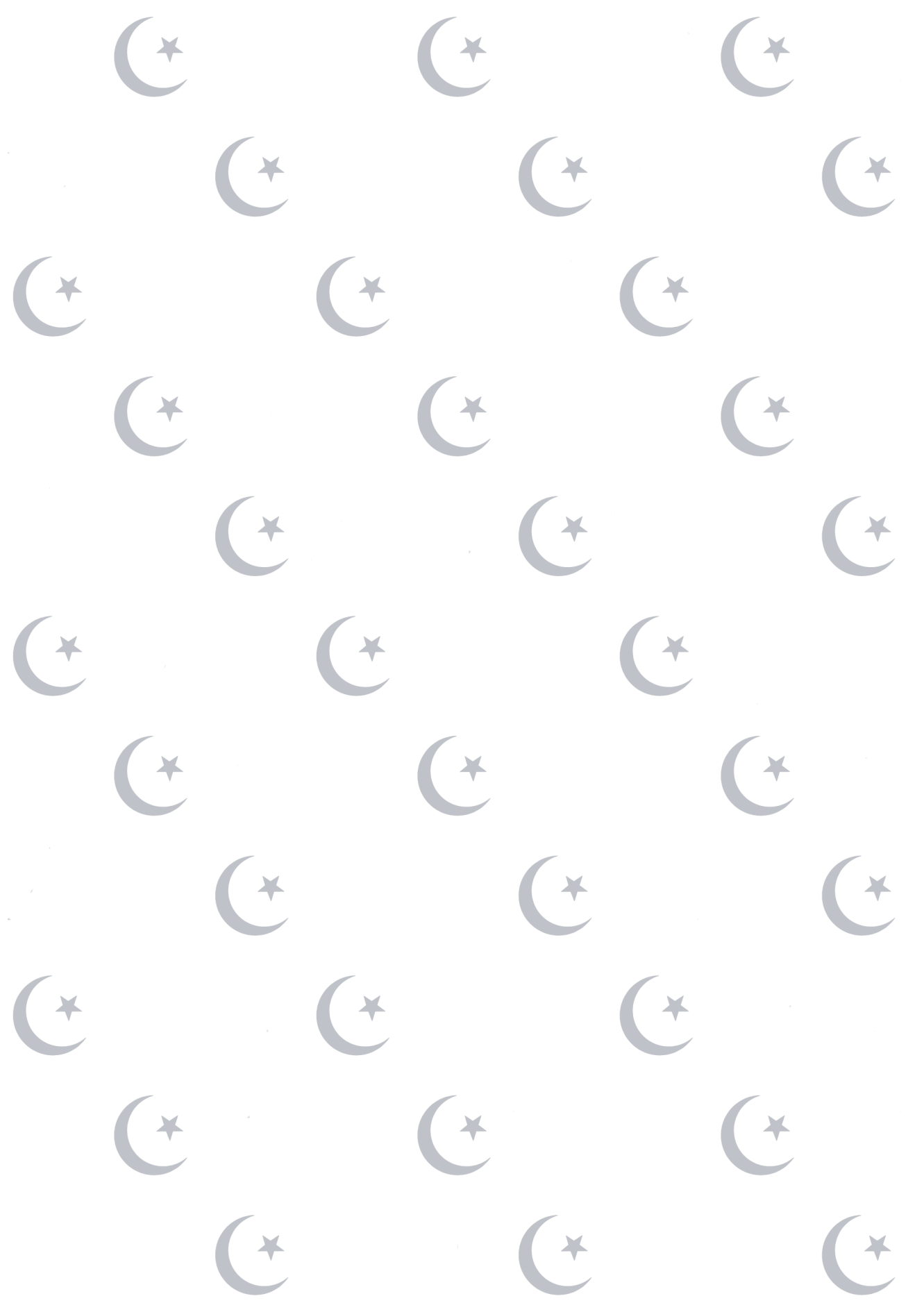
Bibliografija:

- ▶ Marta A. Morison, Stiven F. Braun, Judaizam, Čigoja štampa, 2001, Beograd
- ▶ Benc, Ernst 2004. Opis hrišćanstva. Čigoja štampa. Beograd.
- ▶ Borstin, Dž. Danijel. 2003. Svet traganja. Geopoetika: Beograd.
- ▶ Braun, Stiven. F. 2000. Hrišćanstvo. Čigoja štampa. Beograd.
- ▶ Brija, Jovan. 1999. Rečnik pravoslavne teologije. Hilendarski fond pri Bogoslovskom fakultetu SPC. Beograd.
- ▶ Čajkanović, Veselin. 1973. Mit i religija u Srba. SKZ: Beograd.
- ▶ Čedvik, Henri. 2004. Rana hrišćanska zajednica. u: Oksfordska istorija hrišćanstva. (ur.) Džon Makmaners. CLIO: Beograd.
- ▶ Eko, Umberto. 1992. Umetnost i lepo u estetici srednjeg veka. Svetovi: Novi Sad.
- ▶ Elijade, Mirča. 1996. Vodič kroz svetske religije. Narodna knjiga – Alfa: Beograd.
- ▶ Elijade, Mirča. 2003. Istorija verovanja i religijskih ideja. Bard – fin, Romanov: Beograd, Banja Luka.

- ▶ Enciklopedija živih religija. 2004. Nolit: Beograd.
- ▶ Fundulis, Joanis. 2004. Liturgija 1 – uvod u sveto bogoslužje. Eparhijski upravni odbor Eparhije žičke: Kraljevo.
- ▶ Hopko, Tomas. 2009. Pravoslavna vera I, II, III, IV. Kalinić: Kragujevac.
- ▶ Kleman, Olivije. 2001. Pravoslavna crkva. Plato – XX vek: Beograd.
- ▶ Kolins, Patrik. 2004. Crkva kasnog srednjeg veka i njena reformacija. u: Oksfordska istorija hrišćanstva. (ur.) Džon Makmaners. CLIO: Beograd.
- ▶ Leksikon temeljnih religijskih pojmova. 2005. Priredio Adel Theodor Khoury. Prometej: Zagreb.
- ▶ Menj, Aleksandar. 2005. Istorija religije. Plato: Beograd.
- ▶ Moris, Kolin. 2004. Hrišćanska civilizacija (1050 – 1400). u: Oksfordska istorija hrišćanstva. (ur.) Džon Makmaners. CLIO: Beograd.
- ▶ Opšta Larusse enciklopedija. 2004. JRJ. Zemun.
- ▶ Papini, Đovani. 1994. Istorija o Hristu. Narodno delo: Beograd.

- ▶ Popović, Jevsevije. 1995. Opšta crkvena istorija sa crkvenostatističkim dodatkom. Prometej: Novi Sad.
- ▶ Renan, Ernest. 1921. Život Isusov. Komisijonalna naklada hrvatskog štamparskog zavoda: Zagreb.
- ▶ Sjenkjevič, Henrik. 2003. Quo Vadis. Unireks: Beograd
- ▶ Srpski mitološki rečnik. 1970. Nolit. Beograd
- ▶ Sveto Pismo 2004. Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve: Beograd.
- ▶ Šušnjić, Đuro. 1998. Religija I. Čigoja štampa: Beograd.
- ▶ Vukomanović, Milan. 2003. Rano hrišćanstvo od Isusa do Hrista. Čigoja štampa: Beograd.
- ▶ Vukomanović, Milan. 2004. Religija. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva: Beograd.
- ▶ Ver, Timoti. 2001. Pravoslavna crkva. Zavet: Beograd.
- ▶ Ver, Kalistos. 2004. Istočno hrišćanstvo. u: Oksfordska istorija hrišćanstva. (ur.) Džon Makmaners. CLIO: Beograd.
- ▶ Vlahos, Jerotej. 2003. Sveti Grigorije Palama kao Svetogorac, u: Pravoslavlje i mistika svetlosti, Pravoslavna misionarska škola pri hramu Svetog Aleksandra Nevskog: Beograd.

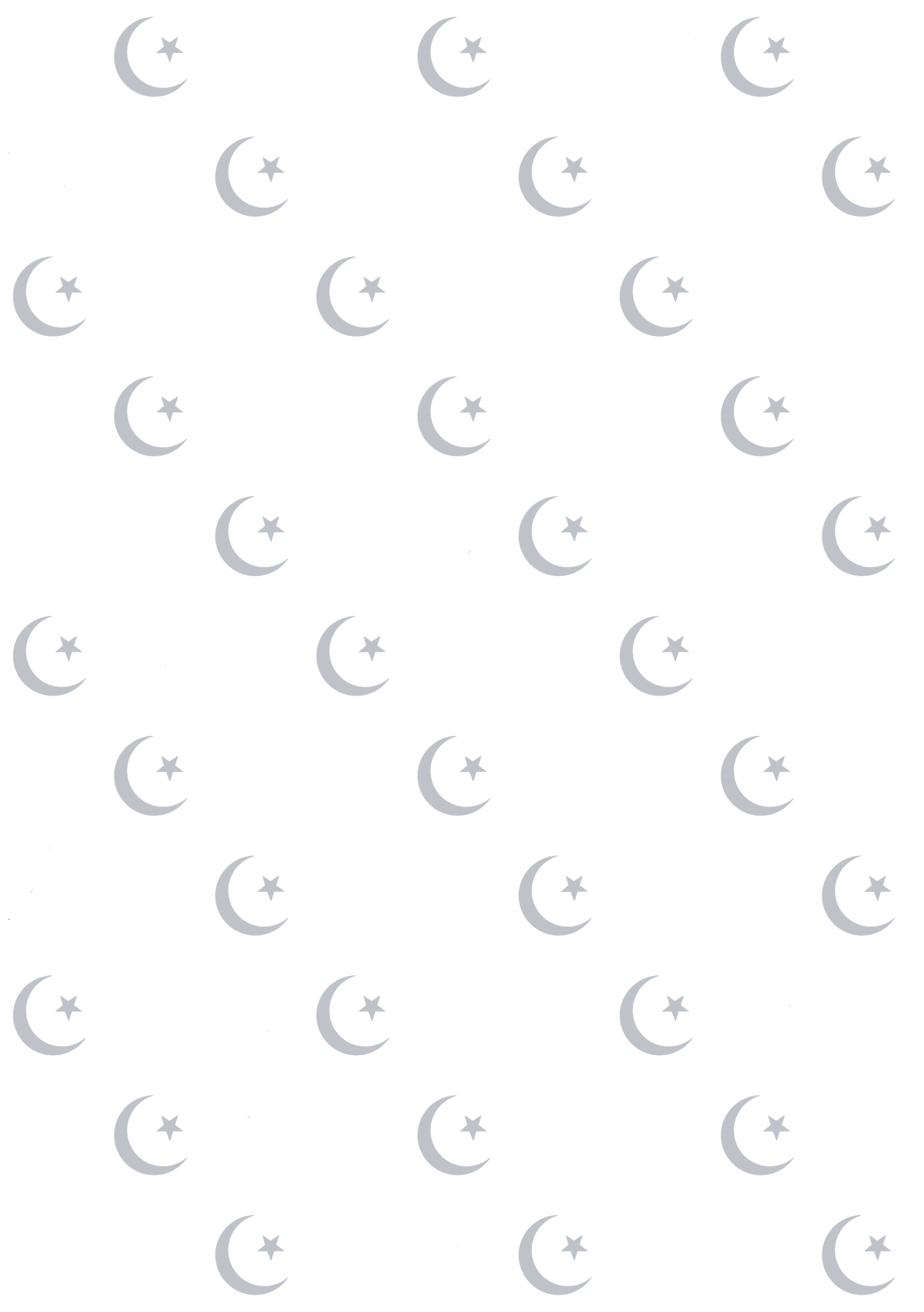

ISLAM

Autor:

Enis Burdžović

„Islam se pojavio u šestom stoljeću nove ere, na Arabijskom poluostrvu, u gradu Mekki, središtu hodočašća predislamskih Arapa, gdje su se štovali i veličali idoli i kamena božanstva. Islam se pojavio kao strogo monoteistička vjera, proklamujući vjerovanje u jednog Boga.

Etimološki, imenica islam izvedena je iz glagola esleme, koji, prije svega, znači čovjekovo dobrovoljno predavanje Božjoj volji na taj način da se u Njega polažu sve nade i da se, pritom, napusti svaki vid sebičnosti i svaka gordost. Prateća značenja riječi islam su mir (od iste trokonsonantske osnove s-l-m), što znači mir (selam). Islam je misionarska vjera, predstavlja, prema kur'anskim navodima, božju uputu čovječanstvu.”

(ISLAM I SVJETSKE RELIGIJE II, Džemaludin Latić, El-Kalem, Sarajevo, 2000., str. 17)

KAKO SE POSTAJE MUSLIMAN?

Ključna sentenca u islamu je deklamacija šehadeta. Ova jednostavna rečenica sastoji se iz potvrde i negacije. Svjedočenje počinje negacijom: Ešhedu en la ilahe illallah, we ešhedu enne Muhammeden 'abduhu we resuluhu. „Svjedočim da nema drugog boga osim Alaha, i da je Muhamed, Njegov rob i poslanik”.

U Kur'anu postoje nekolike relacije obraćanja: „o vjernici”, „o ljudi”, „o sljedbenici Knjige”. Islam priznaje božansko porijeklo prethodnih objava. Zato Jevreje i hrišćane Kur'an naziva *Sljedbenici Knjige*.

KO JE ONAJ U KOGA MUSLIMANI VJERUJU?

Bilo koji musliman će, na pitanje šta je to islam, odgovoriti da je to vjerovanje da postoji samo jedan Bog, Alah, koji je Nevidljiv, Svemoćan, koji je oduvijek (ezel) i egzistiraće zauvijek (ebed). Suštinu vjerovanja u Alaha, jedino apsolutno božanstvo, deklamuje Kur'an u kratkoj suri (poglavlju) koja prema riječima Muhameda, a.s., vrijedi kao trećina Kur'ana. Sura Ihlas (iskrenost) glasi:

„U ime Allaha, Milostivog, Samilosnog! Reci: 'On je Allah – Jedan! Allah je Utočište svakom! Nije rodio i rođen nije, i niko Mu ravan nije!' ” (Sura El-Ihlas)

O Alahovim atributima najbolje govore njegova imena. Kur'anski ajet (rečenica) o Alahovim

uzvišenim imenima glasi: „Allah ima svoja lijepa imena, pa Ga po njima zovite” (Sura El-Earaf, 180). Muhammed a.s. kaže : „Allah dž.š. ima 99 imena i ko ih 'dostigne', ući će u Džennet” (bilježe Buhari i Muslim). Alahova imena glase:

- 1) Allah – Alah je Onaj, osim koga drugog Boga nema;
- 2) Er-Rahman – Blagi;
- 3) Er-Rahim – Milostivi;
- 4) El-Meliku – Vladar;
- 5) El-Kuddusu – Sveti;
- 6) Es-Selamu – Čist od mana;
- 7) El-Mu'minu – Koji potvrđuje obećanja;
- 8) El-Muhejminu – Koji daje sigurnost;
- 9) El-'Azizu – Koji sve pazi i prati;
- 10) El-Džebbaru – Snažni;
- 11) El-Mutekebbiru – Silni;
- 12) El-Haliku – Stvaralac;
- 13) El-Bari'u – Koji divno stvara;
- 14) El-Musavviru – Koji likove daje;
- 15) El-Gaffaru – Koji mnogo prašta;
- 16) El-Kahharu – Koji nadvladava;
- 17) El-Vehhabu – Koji mnogo poklanja;

- 18) Er-Rezzaku – Koji obilnu opskrbu daje;
- 19) El-Fettahu – Koji sve rješava i otvara;
- 20) El-Alimu – Koji sve zna;
- 21) El-Kabidu – Koji steže;
- 22) El-Basitu – Koji pruža;
- 23) El-Hafidu – Koji spušta;
- 24) Er-Rafiu – Koji uzdiže;
- 25) El-Muizzu – Koji uzvisuje;
- 26) El-Muzillu – Koji ponizuje;
- 27) Es-Semiu – Koji sve čuje;
- 28) El-Besiru – Koji sve vidi;
- 29) El-Hakemu – Sudac;
- 30) El-Adlu – Pravedni;
- 31) El-Latifu – Dobri;
- 32) El-Habiru – O svemu obaviješteni;
- 33) El-Halimu – Blagi;
- 34) El-Azimu – Veliki;
- 35) El-Gaffuru – Koji prašta;
- 36) Eš-Šekuru – Koji je zahvalan;
- 37) El-Alijju – Visoki;
- 38) El-Kebiru – Veliki;

- 39) El-Hafizu – Koji čuva;
- 40) El-Mukitu – Koji pazi i uzdržava;
- 41) El-Hasibu – Koji obračun svodi;
- 42) El-Dželilu – Veličanstveni;
- 43) El-Kerimu – Plemeniti;
- 44) Er-Rekibu – Koji motri na svaki pokret;
- 45) El-Mudžibu – Koji molbe prima;
- 46) El-Vasiu – Koji milošću i znanjem sve obuhvata;
- 47) El-Hakimu – Mudri;
- 48) El-Vedudu – Koji voli;
- 49) El-Medžidu – Slavljeni;
- 50) El-Baisu – Koji proživljuje;
- 51) Eš-Šahidu – Koji je o svemu svjedok;
- 52) El-Hakku – Vrhovna Istina;
- 53) El-Vekilu – Sveopšti Staratelj;
- 54) El-Kavijju – Moćni;
- 55) El-Metinu – Čvrsti;
- 56) El-Velijju – Zaštitnik;
- 57) El-Hamidu – Hvaljeni;
- 58) El-Muhsi – Koji i sitnice obuhvata i broj im zna;
- 59) El-Mubdiu – Koji je početni Stvaralac;

- 60) El-Mu'idu – Konačni proživitelj;
- 61) El-Muhji – Koji život daje;
- 62) El-Mumitu – Koji smrt daje;
- 63) El-Hajju – Živi;
- 64) El-Kajjiimu – Koji sve obdržava;
- 65) El-Vadžidu – Imućni;
- 66) El-Madžidu – Slavni;
- 67) El-Vahidu – Jedini;
- 68) Es-Samedu – Kome se svako obraća;
- 69) El-Kadiru – Svemoćni;
- 70) El-Muktediru – Koji sve može;
- 71) El-Mukaddimu – Koji unapređuje;
- 72) El-Mu'ehhiru – Koji zapostavlja;
- 73) El-Evelu – Prvi;
- 74) El-Ahiru – Posljednji;
- 75) Ez-Zahiru – Jasni;
- 76) El-Batinu – Skriveni;
- 77) El-Valiju – Koji upravlja;
- 78) El-Mutealiju – Svevišnji;
- 79) El-Berru – Dobročinitelj;
- 80) Et- Tevabu – Koji kajanje uslišava;

- 81) El-Muntekimu – Koji ne ostaje dužan;
- 82) El-Afuvvu – Koji oprašta;
- 83) Er-Reufu – Samilosni;
- 84) Maliku-l-mulki - Gospodar svih svjetova;
- 85) Zul-Dželali ve-l-Ikrami -- Najveličanstveniji i Najčasniji;
- 86) El-Muksitu – Sveopšti djelitelj pravde;
- 87) El-Džami'u – Koji sve okuplja;
- 88) El-Ganijju – Koji je bogat;
- 89) El-Mugni – Koji daje bogatstvo;
- 90) El-Mani'u – Koji oduzima bogatstvo;
- 91) Ed-Darru – Koji stvara štetu;
- 92) En-Nafi'u – Koji stvara korist;
- 93) En-Nuru – Sveopšte svjetlo;
- 94) El-Hadi – Koji upućuje;
- 95) El-Bedi'u – Stvoritelj (Prapočetak svega);
- 96) El-Baki – Vječiti;
- 97) El-Varisu – Konačni nasljednik svega;
- 98) Er-Rešidu – Upućivač na dobro;
- 99) Es-Saburu – Strpljivi, Koji ne hita sa obračunom.

ŽIVOT MUHAMEDA, A.S, PRIJE POSLANSTVA I OBJAVE

Utemeljitelj, prema muslimanima, donosilac objave je Muhamed, sin Abdulahov iz uglednog mekanskog plemena Kurejš, iz porodice Benu Hašim. Rođen je 12. rebi'ul-evela, ili 26. aprila 570. godine. Arabijsko poluostrvo je uglavnom živjelo nomadskim životom, karakterističnim za to podneblje. Stanovnici gradova su se pretežno bavili trgovinom, a značajan prihod konkretno stanovnicima Meke donosila je i zarada od hodočašća, obilaženja Ka'be, koja je bila ispunjena statuama i idolima, te predstavljana kao mjesto hodočašća čitavog poluostrva. Muhamed, a.s. ('alejhisselam ili 'alejhi-salatu ve-selam – neka je na njega mir i božiji blagoslov), rođen je kao jedino dijete u braku Abdulaha i Amine. Muhamed, s.a.v.s., odrastao je kao siroče, jetim. 'Abdulah, njegov otac, umro je kad je Muhamed bio tek dvomjesečni plod u utrobi svoje majke, a kad je navršio šest godina, umire mu i majka Amina, tako da je 'Alejhisselam u svom djetinjstvu osjetio svu gorčinu nedostatka roditeljske ljubavi i pažnje. Brigu o njemu preuzima djed mu 'Abdulmutalib. No, i on uskoro umire. Poslanik, s.a.v.s., tada je imao osam godina. U svoje okrilje ga uzima njegov amidža Ebu Talib, kod kojeg ostaje sve dok nije stasao i osnažio. Kur'an njegovo djetinjstvo bez roditelja pominje u ajetu: „Zar nisi siroče bio pa ti je On utočište pružio?” (Sura Ed-Duha, 6) Njegovo rođenje je kasnije, u tradiciji muslimana širom svijeta hvaljeno kao dolazak i blaga vijest o srećnoj uputi čovječanstvu. Nastalo je mnogo

hvalospjeva o njegovom rođenju i životnom putu, koji su nosili ime Mevlidu-nebevij eš-šerif – Časno vjerovjesnikovo rođenje. Do nas su takvi hvalospjevi dospjeli putem Osmanlija, a ustalili su se u tradiciji pod imenom **Mevlud**, a recitovani su i recituju se i danas u brojnim posebnim prigodama.

Prve četiri godine svoga djetinjstva Poslanik, s.a.v.s., proveo je u pustinji plemena Benu Sa'd. To mu je pomoglo da bude stasit, zdrava tijela, odvažna srca te da još u ranoj mladosti upozna klasični/čisti arapski jezik i vještinu jahanja. Njegov talenat je došao do punog izražaja u tišini i čistini pustinje, pod svjetlošću njena sunca i na čistoti njena zraka. Da novorođenčad odrastaju u seoskom okruženju, bila je praksa uglednih mekanskih porodica tog doba.

U djetinjstvu je čuvao stada za sitnu novčanu nagradu bogatim mekelijama, i to je kasnije u poslanstvu isticao, govoreći da nije bilo poslanika niti vjerovjesnika koji nije određen period života bio pastir. Analitičari njegovog životopisa ovdje nalaze božju mudrost, da onaj koji treba da upućuje zajednicu, pažnju o svim njenim pripadnicima uči kroz pastirsku misiju.

Kad je napunio dvadeset pet godina, zaposlio se kod Hatidže bint Huvejlid kao trgovac uz određenu nadoknadu. Hatidža je važila za uglednu poslovnu ženu, udovicu posvećenu trgovini. Ona je unajmila mladića koji je pratio Muhameda, a.s., na trgovačkim putovanjima, te

joj je on prenio sve pohvale o njegovom poštenju, dobroti i oštroumnosti. Po povratku u Meku, Hatidžin sluga je stao kazivati svojoj gazdarici o Muhamedovu poštenju i predanosti u radu. Kad se i sama uvjerila da su prihodi bili izuzetni, plati mu više nego što je bila obećala, a uz to mu predloži i brak, što on prihvati, iako je bio mlađi od nje punih petnaest godina. (*Poslanikov životni put, poruke i pouke*, Dr Mustafa Es-Siba'i, samizdat, Kuala Lumpur, 1994., preveo: Ahmet Alibašić, str. 15–17)

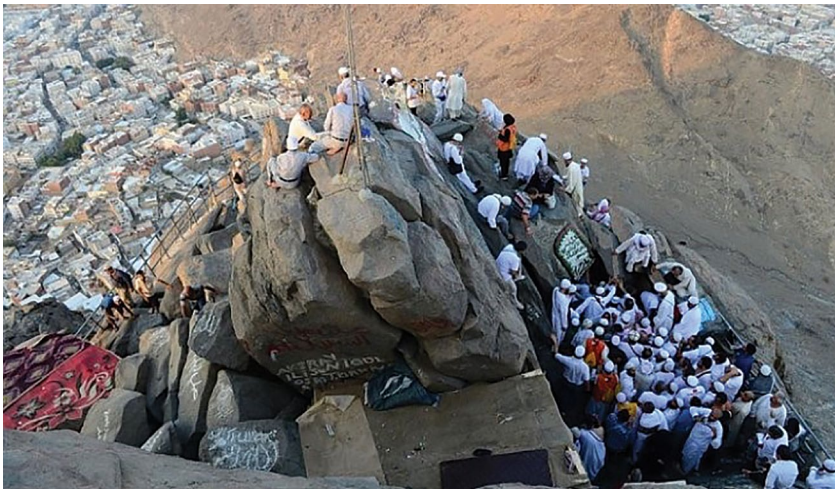
PRVA OBJAVA

Vidjevši da je njegov narod ogrezao u zabludi, obožavanju idola i raznim drugim porocima, razočaran u društvene navike i nepravdu, osamljivao se u blizini Meke, u pećini Hira, na brdu Nur. Tu je provodio duge sate u meditiranju o svijetu i ljudima, stvaranju i smislu života. Provodio je dane i noći, hraneći se skromno, sa nekoliko hurmi i malo vode.

U tim mjesecima pred osamljivanje i izolaciju, Muhamed, a.s., doživljavao je istinita snoviđenja, koja je kasnije u poslaničkoj misiji nazvao jednim od dijelova poslanstva. Njegova supruga Aiša, koja je rekla: „Prvo čime je počelo objavljivanje Allahovom Poslaniku, s.a.v.s., jesu istiniti snovi koje je sanjao dok je spavao. Svaki san koji bi usnio bio je jasan poput zore.” (Hadis bilježi Buhari, *Sahih el-Buhari*, tom 1, str. 2–4, broj hadisa 3) Nakon toga mu se omilila samoća, u koju se sklanjao daleko od grijeha i razvrata svoga naroda. U tom

periodu je napunio četrdeset godina. Događaj koji je u ogromnoj mjeri promijenio svijet, desio se u pomenutoj pećini, 27 ramazanske noći, 610. godine. U trenucima razmišljanja pred njim se otjelotvorio lik sav u svjetlosti, koji ga je jako stisnuo i naredio mu: „Muhamede, uči!” U strahu, odgovorio je: „Ja ne znam učiti.” Ova naredba je ponovljena nekoliko puta, a onda je čuo pet rečenica:

„'Uči, čitaj, u ime Gospodara tvoga, koji stvara, stvara čovjeka od ugruška! Čitaj, plemenit je Gospodar tvoj, koji poučava peru, koji čovjeka poučava onome što ne zna.'” (El-Alek, 1–5)

Lik koji mu je donio prvi imperativ, prvu naredbu sročenu u prvih pet ajeta poglavlja El-'Aleka bio je melek Džibril (poznat i kao Džebrail – Gabriel). Muhamed, a.s., prihvativši ove riječi, shvatio je da mu se obratio izaslanik Boga koji ne pripada plejadi mekanskih idola, koji nije materijalan. Ono što se uvijek ističe o prvoj objavi može se sublimirati u tome da prva objava i prvi kur'anski imperativ naređuju znanje prije slijepe poslušnosti. Čitaj, uči, saznaj, da bi vjerovao. Nikako obratno: vjeruj, pa ćeš onda saznati. Ove naizgled jednostavne rečenice kasnije su otvorile put ekspanziji obrazovanja i širenja svih poznatih vrsta nauka od strane muslimana.

Vrativši se kući svojoj supruzi Hatidži, prestrašen i drhteći u groznici od siline susreta i obraćanja meleka, Muhamed, a.s., zavapio je: „Pokrijte me.” Kada se nakon izvjesnog perioda smirio i došao sebi, ispričao je svojoj supruzi Hatidži šta mu se desilo u pećini Hira. Pomislio je da će umrijeti od siline tog susreta, pa je Hatidži rekao: „Uplašio sam se za sebe.” Ona ga je, znajući njegovu dobrotu, čovječnost i dobrodušnost, ohrabrila: „Ne, tako mi Allaha! Allah te neće nikada poniziti i osramotiti, jer ti održavaš rodbinske veze, olakšavaš slabima, udjeljuješ siromasima, gostoljubiv si i pomažeš istinu u svim prilikama.” (Muhtesar, *Sahih Muslim*, str. 74)

Nakon toga, ova vijest dopire do Hatidžinog rođaka koji se zvao Vereka ibn Nevfel, hrišćanina koji je bio pobožan, čestit i upućen u prijašnje objave. Čuvši za ono što se dogodilo Muhamedu,

rekao je: „To je isto što Musaov Tevrat (Tora), nikako ne može biti da je to đavo. Ako budem živ, štitiću ga i podržavati kad god bude imao poteškoće u svojoj misiji.”

Hroničari nakon toga bilježe trenutni prekid (fetreh) iza prve Objave. Tokom iduće dvije ili tri godine u Muhamedu se smjenjuju slijedeće faze: 1. strah od Objave; 2. razdoblje mira i zadovoljstva; 3. očekivanje zanosa i 4. očajanje. To vrijeme je provodio u ibadetu (bogoslужenju) u predvorju Ka’be. Sada ga je zanimalo prvenstveno očišćenje duše i milosrđe prema svemu. Baš u času kad su mu se ljudi počeli rugate, dođe Džibril s novom porukom, koja je razbila i posljednju sumnju u poslanstvo i Objavu.

„Tako mi jutra i noći kada se utiša – Gospodar tvoj nije te ni napustio ni omrznuo!” (93: 1–11)

Iz svega pomenutog, interesantno je da je prva osoba koja je prihvatila islam nakon Muhameda, a.s., bila njegova žena Hatidža. Nakon pomenutog zatišja u Objavi, Muhamedu, a.s., dolazi naredba da pozove svoju najbližu rodbinu, dakle svoje pleme u islam. Ta naredba glasi: „I pozivaj i opominji rodbinu svoju najbližu i budi ljubazan prema vjernicima koji te slijede” (Sura 26: Ajeti 214–215). Iako ga je čitava Meka poznavala po istinoljubivosti, njegov poziv je većina njih odbila. Iako je bio čovjek od povjerenja, zbog čega je nosio nadimak El-Emin, Muhamed Povjerljivi, kada ih je upitao: „Kada bih vam rekao da iza ovog brda čeka vojska koja će vas pregaziti, da li

biste mi povjerovali”, jednim glasom su odgovorili: „Povjerovali bismo ti, nikada od tebe nismo čuli laž”.

Zatim ih je pozvao da se ostave razvrata, nasilja i obožavanja kipova. Izdvojio se njegov amidža (stric) Ebul-Hakem, i rekao: „Proklet bio na dan današnji, zar si nas zbog ovoga okupio?” Po nekim predajama, izrugivao mu se riječima: „Zar si nas pozvao da gubimo vrijeme samo zato da nam saopštiš takvu glupost.” Kasnije, Kur'an donosi prijekor na ovog čovjeka nazivajući ga Ebu Leheb – *Otac plamene vatre*. Rijetki su bili oni koji su prihvatili islam u mekanskom periodu poslanstva. Uslijedile su represije, nasilje i pritisci prema malobrojnim muslimanima, zbog kojih su mnogi od njih islam prihvatili tajno. Prema većini mufesira (komentatora Kur'ana), mekanski period objave fokusiran je na utemeljenje monoteizma, bez propisa.

ASHABI – PRVA ZLATNA GENERACIJA

Malobrojni muslimani su se krišom okupljali u kući Erkam ibn Ebul-Erkama, jednog od drugova Muhameda, a.s., gdje su slušali kur'ansku objavu i odricali se razvratnog života. Sljedbenici Muhameda, a.s., njegovi učenici i prijatelji su dobili zajedničko ime ashabi – Muhamedovi prijatelji.

Kako su se progoni intenzivirali, tako se prva grupa najslabijih i najmanje zaštićenih ashaba uputila u Abesiniju (današnja Etiopija), da bi kod

Negusa (ar. Nedžašijj), pravednog hrišćanskog vladara, zatražila utočište. To se desilo 615. godine ili, kako se navodi, pete godine po početku poslanstva. U neizvjesnu Hidžru (izbjeglištvo) uputilo se 12 muškaraca i 4 žene. Mekanski uglednici su za njima poslali delegaciju koja je od Negusa zahtijevala da odbjegle muslimane vrati u Meku. Negus, poznat po svojoj pravednosti, nije ih htio predati dok ne sasluša zbog čega su prebjegli njemu. Riječ je uzeo Džafer, jer su ih izaslanici Negusu predstavili kao jeretike koji su porušili sve kodekse čestitosti i počeli ispovijedati vjeru koja nema nikakve sličnosti sa prijašnjim monoteističkim vjerama. Rekao je: „Naš narod je ogrezao u tami neznanja i iskvarenosti i mjesto vjere u Boga klanja se drvenim idolima. U to nam Bog posla čovjeka iz našega plemena i još od djetinjstva zbog svojih vrlina među nama cijenjena, El-Emina. On nam je objasnio u ime Boga Jedinoga, da vjerujemo u Jednog i pravog Boga, da činimo dobra djela i dijelimo milostinju, da budemo iskreni i stalni na riječi, da budemo blagi i dobri prema svojim roditeljima i susjedima i da izbjegavamo silu i opačinu. Zabranio nam je sa ženama vanbračno opštiti i u sirotinjska prava dirati. Mi smo mu povjerovali, ali naši zemljaci, koji se klanjaju okrutnim i lažnim bogovima, ustali su protiv nas, mučili nas i progonili. Mi smo se sklonili u tvoju zemlju i pod tvoju zaštitu, dok dođe Božja pomoć. Ti nas sigurno nećeš izručiti ponovnom nasilju okrutnih idolopoklonika. Tako nam je rekao Allahov poslanik i naš učitelj!” Negus je potom zaželio da čuje nešto iz Kur’ana, na što je Džafer

proučio nekoliko ajeta iz sure En-Nisa. Nakon slušanja Kur'ana, kralj reče: – To su riječi istoga Onoga koji je Hristu govorio, pa bih želio čuti kako vaš Kur'an govori o Hristu – i Džafer mu citira 171. i 172. ajet iste sure. Negus je tada ustao, povukao štapom liniju na podu i rekao: „Tako mi Boga, ovo su zraci istog svjetla. Vas i nas dijeli samo koliko ova linija”. Zatim se obratio izaslanicima: „Za sve ovosvjetsko blago neću vam ih predati”. (*Sira – životopis Poslanika, a.s.*, Ibn Hišam, Dom štampe Kairo, 1995., str. 128.) Među onima koji su prihvatili islam bilo je slabih i nezaštićenih, robova poput Bilala Habešije, abesinskog roba, kasnije prvog mujezina islama. Međutim, i neki ugledni i imućni mekelije, poput Ebu Bekra i neustrašivog Omer bin el-Hataba, prihvatili su islam. Oni su pružali finansijsko utočište i fizičku zaštitu malobrojnim muslimanima iz prvog perioda širenja islama. Međutim, dešava se bitan događaj koji je za Muhameda, a.s., označen kao „godina tuge”. To je bila 619. godina, kada je umro Ebu Talib, amidža Muhameda, a.s., koji je, iako nikada nije prihvatio islam, bio njegov pomagač i zaštitnik. Iste godine je umrla i Hatidža, Muhamedova prva žena. Time su se intenzivirali napadi na islam i muslimane, te su se odlučili na kolektivno iseljenje iz Meke u Medinu. To se desilo 622. godine.

Prema prethodnom dogovoru, izvjestan broj stanovnika Jesriba prihvatio je islam prilikom dolaska na hodočašće u Meku. Jesrib će Hidžrom dobiti novo ime, Medinetu-Nebij, Grad Vjerovjesnika ili, kasnije, jednostavno – Medina. Ashabi iz Meke koji su prebjegli prozvani su

muhadžiri, iseljenici, dok su oni koji su ih prihvatili u Medini prozvani ensarije, pomagači.

Muhamed, a.s., imao je sedmoro djece. Šestoro je umrlo za njegovog života, svi osim Fatime, koja je umrla šest mjeseci nakon njega. I pored toliko nevolja i porodične tragedije, njegov pozitivizam u svemu je bio divna motivacija svima koji prolaze kroz nevolje i iskušenja.

Prvo pitanje opstanka – Bitka na Bedru

U momentima kada se mlada muslimanska zajednica konsolidovala i formirala, desila se prva velika prijetnja po opstanak islama i muslimana. Jačanje muslimanske zajednice u Medini nije godilo mekanskim mnogobošcima, te su odlučili da napadnu muslimane. Muslimani su prvi stigli u područje Bedra u četvrtak 16. ramazana 2. godine po Hidžri (16. marta 624. godine po Isau, alejhiselam). Malobrojna skupina muslimana je tada, uz božju pomoć, nadvladala trostruko brojniju vojsku mnogobožaca, a neposredno pred bitku, svjestan njenog sudbonosnog značaja za opstanak muslimana, Muhamed je zavapio moleći Alaha: „Gospodaru naš, pomози nam. Ako ova malobrojna skupina bude pobijeđena, neće ostati niko na Zemlji da te slavi i veliča kako si Ti zadovoljan!“ (*Kazivanje o životu i djelu Resulullaha, Muhammeda, alejhisselam*, autor Haris Čengić³). Bitka na Bedru je prva i najznačajnija pobjeda u formiranju muslimanske

³ http://znaci.com/povijest/art186_0.html, poslednji put pogledano 03. 04. 2019.

zajednice. Ona je ujedno bila i povod kur'anske dozvole muslimanima da se brane u slučaju da budu napadnuti, što se do dan-danas pogrešnom interpretacijom stavlja u kontekst naredbe muslimanima da napadaju druge i vrše invazije da bi silom nametnuli islam drugima.

KUR'AN

Kur'an je posljednja božja objava čovječanstvu, objavljena posljednjem božjem poslaniku Muhamedu, a.s. U definiciji Kur'ana kod tradicionalnih učenjaka stoji: „On je Allahov govor nenadmašni, objavljen poslaniku Muhammedu, a.s., do nas dostavljen neoborivo vjerodostojnim predanjem, zapisan u mushafu (zbirci) a njegovo čitanje je ibadet (bogosluž enje)”. (Akaid, temelji islamskog vjerovanja, autor: Safet Durguti⁴) Ime Kur'an dolazi od glagola *qare'e*, što znači *čitati*, *iščitavati*. Objava Kur'ana je započela u Meki, nastavljena u Medini te se taj period dijeli na mekanski i medinski period objave. Sastoji se iz ajeta (rečenica, ar. ajeh – znak, znamenje) i sura (poglavlja, ar. suretun, mn. suver). Kur'an nije objavljen odjednom, već je njegovo objavljivanje (vahj) trajalo 23 godine. Kur'an sačinjava 114 sura (poglavlja), od kojih je najduža druga po redu El-Bekareh, a najkraća sura El-Kevser. Kur'an sadrži 6236 ajeta. Započinje surom El-Fatiha, koja, prema izrekama Muhameda, a.s., ima ogromnu

⁴ <https://islamskiedukativni.wordpress.com/2013/02/26/akaid-temelji-islamskog-vjerovanja-5-dio-prof-safet-durguti/>, posljednji put pogledano 03. 04. 2019.

vrijednost i ponavlja se pri svakoj sekvenci (rek'atu) svakog namaza (molitve). Muhamed, a.s., je naziva: „Sedmicom koja se ponavlja i Kur'anom veličanstvenim”. Njeno ime dolazi od glagola *feteha* – što znači *otvaranje, pristup*, dakle sura koja otvara Kur'an i predstavlja pristupno poglavlje.

MUSHAF

Kako se u definiciji Kur'ana pominje mushaf, bitno je istaći da je Kur'an u periodu objave zapisivan na različite materijale: papir, pergament, životinjske plećke, i slično. S obzirom da Muhamed, a.s., nije znao čitati i pisati, imao je pisare Objave (kuttabul-vahj), kojih je bilo oko četrdeset, od kojih je bio najpoznatiji Zejd ibn Sabit. Iako je kompletan Kur'an zapisan u periodu Objave, nije sastavljen u jedinstvenu zbirku za života Muhameda, a.s. U vremenu Ebu-Bekra došlo je do sukoba između muslimana i lažnog poslanika Musejleme, u kojem je poginulo oko 70 hafiza (ljudi koji su znali Kur'an u cjelosti napamet), i Ebu-Bekr je naredio da se ono što su znali dotadašnji hafizi uskladi i zapiše u jednu knjigu (mushaf). Taj zadatak je povjeren Zejdu ibn Sabitu. On je to uradio i Kur'an je tako zapisan i pohranjen kod Ebu-Bekra, zatim poslije njegove smrti kod Omera, a onda kod njegove ćerke Hafse. Poslije je taj Kur'an prepisivan, a zatim štampan. Navodi se da je treći pravedni halifa Osman bin Afan naredio da se „Hafsin mushaf” umnoži, te ga je poslao u nekoliko velikih

gradova tadašnjeg muslimanskog svijeta. Iako mnogi vjeruju da, po svojoj nadnaravnoj jezičkoj konstrukciji, Kur'an odbija da bude autentično i doslovno preveden na druge jezike, prvi prevod Kur'ana na persijski jezik desio se u devetom vijeku. Danas je Kur'an preveden na skoro sve žive jezike svijeta. Prvi prevod na neki od jezika na Balkanu štampan je u Beogradu 1895. g. Njegov autor bio je ljekar Mićo Ljubibratić. U Sarajevu se 1936. godine, pojavio „Kur'an Časni” u prevodu Džemaludina Čauševića i Muhameda Pandže. Ovaj prevod je izašao i 1969, kao i više puta poslije. G. 1937. izašao je u Mostaru prevod Kur'ana Alija Rize Karabega. U izdanju Orijentalnog instituta u Sarajevu 1977. godine, izašao je prevod Kur'ana Besima Korkuta. Ovaj prevod je najzastupljeniji na balkanskom području i u najširoj upotrebi.

Pored zapisivanja i kasnije prepisivanja, Kur'an je prenošen i usmenim putem. Pomenuli smo da se osoba koja nauči Kur'an napamet naziva hafiz (čuvar), i predstavlja počasnu titulu. Ovo je jedna od specifičnosti Kur'ana, i kroz vijekove do danas je broj hafiza ostao vrijedan divljenja. Danas, pored medresa, džamija i univerziteta, postoje još i akademije za učenje Kur'ana napamet (npr. El-Hej'etul-'Alemijjetu li tahfizil-Kur'an). Kroz sve pomenuto, Kur'an je sigurno knjiga najviše učena napamet. Prema vjerovanju muslimana, Kur'an ima vječan karakter i predstavlja uputu čitavom čovječanstvu. Jedan od kurioziteta je i to što ogromnom broju onih koji znaju Kur'an napamet jezik Kur'ana nije maternji jezik, niti ga razumiju.

NEKA OD IMENA KUR'ANA

U samom Kur'anu, Kur'an je nazvan različitim nazivima. Prema mnogim autoritetima, samo pet od tih naziva su vlastita imena, a ostali su atributi, odnosno svojstva Kur'ana. [2] Postoje i mišljenja da Kur'an ima i više od pet vlastitih kao i brojna izvedena imena. Tih pet vlastitih imena su:

1. „Kur'an” je prvo i najznačajnije ime i upućuje na knjigu koja će mnogo biti čitana (proučavana).
2. „Furkân” označava Knjigu koja rastavlja istinu od neistine, svjetlo od tame, pravi put od zablude... O ovom imenu Kur'ana se u prvom ajetu sure El-Furkan kaže: „Neka je Uzvišen Onaj Koji robu Svome objavljuje Kur'an da bi svjetovima bio opomena”. (Sura El-Furkan, 1)
3. „Kitab”, doslovno knjiga, tj. zapisana objava i sakupljena u jednu knjigu.
4. „Zikr”, tj. opomena, spomen ili knjiga koja opominje i budi svijest.
5. „Tenzil”, tj. spuštanje, objava ili knjiga koja je postepeno objavljivana.

Osim ovih imena, neki islamski učenjaci navode još neka imena koja su u Kur'anu pomenuta, ali ne kao prava imena, već kao atributi Kur'ana. Neka od tih imena su: „Nur” (svjetlo), „Mev'iza” (savjet), „Burhān” (jasni dokaz), „Hudā” (uputstvo), „Bejjān” (jasno tumačenje), „Hakīm” (Mudri) itd.

Najstariji rukopisni primjerak Kur'ana u Crnoj Gori čuva se u Husein-pašinoj džamiji u Pljevljima, i datira iz 16. stoljeća, jer je nepažljivom konzervacijom tačan datum nastanka ovog rariteta izbrisan.

SUNET

Sunet u jeziku predstavlja *put, pravac, običaj, tradiciju*. U šerijatskoj terminologiji, sunet je drugi izvor šerijata i drugi po važnosti normativni izvor islamskog vjerovanja. Sunet predstavlja praksu Muhameda, a.s., i njegova praksa se smatra živim komentaron kur'anskog teksta. To se da zaključiti iz opisa njegovog života od strane njegove supruge Aiše, koja je rekla: „Njegov moral je bio Kur'an”; u drugim predajama, „Bio je Kur'an koji hoda”. Sredstvo ili metodologija prenošenja suneta se u literaturi naziva hadis. Hadis (ar. *govor, riječi*) predstavlja Muhamedove, a.s., izreke, kao i deskripcije njegovih postupaka od strane njegovih savremenika. U sunet spadaju: ono što je Muhammed, a.s., rekao, uradio, naredio da se uradi ili svojom prećutnom saglasnošću odobrio. Sunet je i u kur'anskom tekstu tretiran kao izvor vjere i vjerskih propisa, pa se pominje kao mudrost. „I pamтите Allahove ajete i mudrost, koja se kazuje u domovima vašim – Allah je, uistinu, dobar i sve zna”. (Sura Al-Ahzab, ajet 34). Komentatori Kur'ana kažu, „Allahovi ajeti” su Kur'an, „mudrost” je sunet Alahovog Poslanika, a.s. Da je slijeđenje suneta dužnost vjernicima kojom se zadobija božja ljubav, potvrđuju i kur'anski ajeti: „Reci: 'Ako Allaha volite, mene slijedite, i vas će Allah voljeti i grijehe vam oprostiti!’ – a Allah prašta i samilostan je. Reci: 'Pokoravajte se Allahu i Poslaniku!’ A ako oni glave okrenu – pa, Allah, zaista, ne voli nevjernike.” (Ali Imran, 31–32)

Sunet se prema obligatornosti slijeđenja dijeli na pritvrđeni i nepritvrđeni, dakle onaj koji sadrži strogo obavezujuću naredbu a, sa druge strane, nepritvrđeni sunet je onaj koji je u formi preporuke. Za ovu drugu vrstu suneta ne postoji sankcija ako se ne praktikuje, dok postoji nagrada ako se praktikuje. Postoji kategorija suneta koju učenjaci nazivaju „Sunenu-Zeva'id", a koja se odnosi na praksu Muhameda, a.s., na primjer, u odijevanju, načinu sjedenja, jela, spavanja itd.

POSLEDNJA OBJAVA

Iako postoji određeno razilaženje koji se kur'anski ajeti smatraju posljednjom objavom i završnom revelacijom, većina je ipak saglasna da se radi o ajetu: „I bojte se Dana kada ćete se svi vratiti Allahu, kad će se svakome ono što je zaslužio isplatiti – nikome krivo neće učinjeno biti.” (Sura El-Bekareh, 281) Priznati komentator Kur'ana imam Kurtubi je rekao: „Kazano je da je ovo ajet koji je objavljen pred smrt Poslanika na devet noći, a poslije ovog ajeta nije mu dolazila objava... vele da je objavljen sedam noći prije smrti Poslanika, a takođe se spominju i tri noći i tri sata prije smrti Poslanika.” (*Tefsir El-Džami li ahkamil-Kur'an, Sveobuhvatni tumač kur'anskih poruka*, Kurtubi, Bookline, Sarajevo, 2013., str. 82)

Međutim, takođe postoji široka saglasnost među islamskim učenjacima da su posljednje kur'anske riječi objavljene Muhamedu, a.s., dio ajeta: „Sada sam vam vjeru vašu usavršio i blagodat Svoju

prema vama upotpunio i zadovoljan sam da vam islam bude vjera.” (Sura El-Ma'ide, 3) Ovaj ajet je objavljen na Oprosnom hadžu, te ističe da je njime stavljen pečat, nakon što je vjera islam, doktrinarno ali i u pogledu propisa, upotpunjena. Zbog toga je bitno, s obzirom da se prilikom objave ovog ajeta, na Oprosnom hadžu, Muhamed, a.s., obratio prisutnim vjernicima (izvori navode da je govoru prisustvovalo 150 hiljada muslimana na visoravni Arefat).

„Hvala Allahu. Njemu se zahvaljujemo. Od Njega pomoć i oprost tražimo. Njemu se utječemo od poroka i ružnih djela svojih. Onoga koga Allah na Pravi put uputi – niko u zabludu ne može dovesti, a onoga koga On u zabludi ostavi – niko na Pravi put ne može uputiti. Svjedočim da je samo Allah Bog, Koji nema sudruga, i da je Muhammed Njegov rob i Njegov poslanik.

Ja vam oporučujem, robovi Božji, da se samo Allaha bojite i da Mu u pokornosti budete. Počinjem ovaj govor sa onim što je najbolje.

O ljudi, čujte što ću vam reći, jer ja ne znam hoću li se s vama više sastati na ovome mjestu.

O ljudi, vaš život, vaš imetak i vaša čast nepovrjedivi su sve dok se ne sastanete sa vašim Gospodarem baš kao što je nepovrjediv ovaj vaš dan, u ovom vašem mjestu, u ovom vašem gradu.

Da li sam naredbu saopćio? O moj Bože, budi mi svjedok!

Stvari koje su vam date u emanet, vratite ih na vrijeme onome čije su.

Kamate iz doba džahilijjeta se ukidaju, osim glavnice, na koju imate pravo. Time nećete nikoga oštetiti, niti ćete oštećeni biti. Allah je dokinuo kamatu, a prva dokinuta kamata jeste kamata moga amidže Abbasa ibn Abdulmuttaliba. Krvna osveta iz doba džahilijjeta se dokida, a prva dokinuta krvna osveta jeste krvna osveta moga amidže Amira Ibn Rebi'a ibn el-Harisa ibn Abdulmuttaliba. Sve privilegije iz doba džahilijjeta se dokidaju, osim službe čuvara Hrama (sidanet) i dužnosti opskrbe hadžije vodom (sikajet). Ubistvo s predumišljajem kazniće se odmazdom, dok će ubistvo slično predumišljaju, kamenom ili štapom, stajati počinitelja stotinu deva. Ko zatraži više od toga, on pripada vremenu džahilijjeta. Da li sam naredbu saopćio? O moj Bože, budi mi svjedok! O ljudi, šejtan je izgubio svaku nadu da će biti obožavan u vašoj sredini, ali će biti zadovoljan ako mu se budete pokoravali u stvarima koje smatrate manje vrijednim ili manje značajnim. Od njega zato čuvajte svoju vjeru. O ljudi, premještanjem svetih mjeseci samo se povećava nevjerovanje, čime se nevjernici dovode u zabludu: jedne godine ga proglašavaju običnim, a druge godine ga smatraju svetim – da bi ispunili broj onih mjeseci koje je Allah učinio svetim, pa drže običnim one koje je Allah učinio svetim (Et-Tewba, 37), a svetim one koje je On učinio običnim. Vrijeme se računa na isti način od dana kada je Allah stvorio nebesa i Zemlju. Broj mjeseci u Allaha je dvanaest prema Allahovoj Knjizi, od dana kada je nebesa i Zemlju

stvorio, a četiri su sveta. (Et-Tewba, 36) Tri su uzastopna: zu'l-ka'de, zu'l-hidždže i muharrem, a četvrti, redžeb, pada između džumada i ša'bana.

Da li sam naredbu saopćio? O moj Bože, budi mi svjedok!

Što se tiče vaših žena, o ljudi, vi imate pravo na njih, a i one imaju pravo na vas. Vaše žene ne smiju u vašu postelju primiti nikoga, osim vas. One ne smiju u vašu kuću primiti nikoga koga vi ne volite, osim sa vašim dopuštenjem. Nikakva neposlušnost nije im dopuštena, a ako je ipak učine, Allah vam dopušta da ih udaljite od sebe, da se od njih u postelji rastavite, da ih udarite, ali ne prejako. Ako se toga prođu i budu opet poslušne, trebate im dati pristojnu odjeću i hranu. Oporučujem vam da prema ženama budete pažljivi, jer su one pod vašom vlašću i nije im dopušteno da bilo šta same urade. Allah vam je žene u emanet dao i On vam je dopustio da im se približite. Bojte se Allaha u pogledu vaših žena i prema njima budite pažljivi.

Da li sam naredbu saopćio? O moj Bože, budi mi svjedok!

Nemojte se nakon moje smrti vratiti u bezboštvo, te jedni druge ubijati. Ostavljam vam u emanet nešto zbog čega nećete skrenuti s Pravog puta dokle god se toga budete držali: Allahovu Knjigu (Kur'an) i moj Sunnet.

Da li sam naredbu saopćio? O moj Bože, budi mi svjedok!

O ljudi, vi imate samo jednog Gospodara i jednog pretka. Svi ste vi od Adema, a Adem je od zemlje. Najbolji je kod Allaha onaj koji je najpobožniji. Nikakve prednosti nema Arap nad nearapom, osim u pobožnosti.

Da li sam naredbu saopćio? O moj Bože, budi mi svjedok!”

„Da”, rekoše.

„Neka prisutni obavijesti onoga koji je odsutan”, nastavi Poslanik.

„O ljudi, Allah je odredio koji dio nasljedstva kojem nasljedniku pripada. Nije vam dopušteno da pravite oporuku u nečiju korist. Oporuka u korist strane osobe ne smije prelaziti trećinu ukupnoga nasljedstva. Dijete pripada bračnom drugu, a preljubnik se kamenuje. Ko bude izjavljivao da pripada nekom drugom osim svome ocu, ko bude izjavljivao da pripada nekom drugom osim svome Gospodaru, stići će ga prokletstvo od Allaha, meleka i svih ljudi. Od njega se na Sudnjem danu neće primiti ni pokajanje ni otkup.

Neka je na vas mir i Allahova milost.”

Govor prenosimo sa namjerom da ukažemo na univerzalnost posljednjih poruka poslanika islama čovječanstvu. Te poruke imaju za cilj da ponište što je moguće više razlika, te da predstave ono što je u definiciji umeta kasnije dobilo zasluženost

mjesto među muslimanskim učenjacima i analitičarima. Naime, umet ili zajednica, u najširem smislu, a prema univerzalnosti poziva Muhameda, a.s., koji je „milost svim svjetovima”, prema kur'anskim atributima, Muhamed je poslan čovječanstvu, ne samo muslimanima. Zbog toga, s pravom su učenjaci korigovali pojam umeta na dvije kategorije: umet poziva – (ummetu-da'vah) i umet odziva (ummetul-idžabeh). Dakle, čitavo čovječanstvo prema ovoj definiciji spada u Muhamedovu zajednicu, koja se dijeli na one koji su odgovorili njegovom pozivu, i one koji to nisu učinili.

MILOST SVIM SVJETOVIMA

Po frekventnosti pominjanja u Kur'anu i svim ostalim izvorima islama, dalo bi se reći da je milost i samilost najčešće isticana odlika u islamu. Svako osim jednog kur'anskog poglavlja započinje bismilom, rečenicom koja glasi „Bismillahi-Rahmani-Rahim”, „U ime Alaha, Milostivog, Samilosnog”, iako se islam u svjetlu globalnih sukoba stavlja u kontekst nasilne religije, koja želi uništiti sve drugačije i različito i koja teži da ostvari globalnu dominaciju u krvi, ognju i suzama. Međutim, Muhamed, a.s., naglasio je kakav je put njegovoj misiji određen. Rekao je da nije poslan da osvaja tijela, ni kapije gradova, već je poslan da osvaja duše.

Poslanik, a.s., rekao je: „Ja sam darovana milost.” (Hakim, Ibn Sa'd, Ibn Asakir, Bezzar) Dakle, njegova misija nije osvetnička, kaznena, nasilnička. Njegova misija je misija milosti i milosrđa, i to se ne odnosi samo na muslimane, već na čitavo čovječanstvo. Zato ga Kur'an opisuje često ponavljanim i citiranim ajetom: „I tebe smo svim svjetovima samo kao milost poslali”. (El-Enbija, 107) Tumačeći ovaj ajet, Sejid Kutub, savremeni komentator Kur'ana, rekao je: „Muhammed je milost svim ljudima. On ih, da tako kažemo, uzima za ruke i vodi ispravnim putem.” (Vidi: „U okrilju Kur'ana”, Sejid Kutub) Kroz cjelokupnu svoju životnu misiju, Muhamed, a.s., isticao je da je milost prema svemu suština života. Primjeri njegovog života govore da je posvećenost milosti važnija od prekomjernog bogosloženja i

pobožnosti. Kada su mu jednom prilikom govorili o ženi koja svakodnevno posti a noći provodi u neprestanim namazima i molitvama, ali je „teška” na jeziku i nemilosrdno uznemirava svoje komšije, Muhamed, a.s., rekao je: „Kod nje nema dobra, ona će biti od stanovnika Vatre”. (Hadis, *Edebul-Mufred*, imam Buhari).

SMRT MUHAMEDA, A.S., I SUDBINA UMETA (ZAJEDNICE VJERNIKA) NAKON NJEGA

Osjećajući da mu se bliži smrtni čas, iscrpljen bolešću, Muhamed, a.s., je okupio pravovjerne i održao govor u džamiji, u kom je, između ostalog, rekao: „Allah je svom robu dao da bira između ostanka na ovom svijetu i susreta sa Njim i Dženneta, pa je odabrao susret sa Allahom i Džennet”. Na ove riječi je samo Ebu Bekr, r.a., zaplakao, jer je shvatio da je rob o kom govori Poslanik, a.s., zapravo on sam. Nekoliko mjeseci nakon Oprosnog hadža, Muhamed se razbolio. Imao je jake glavobolje i osjećao slabost. Umro je u ponedjeljak, 8. juna 632. u Medini, u kući i naručju supruge Aiše. Mnogi nisu mogli povjerovati da je Muhamed, a.s., umro. Među negatorima najgrlatiji je bio Omer, koji je zaprijetio sabljom svakom ko kaže da je Muhamed umro. Tada je prisebnost pokazao Ebu Bekr, koji je potvrdio smrt Muhameda, a.s., citiravši kur'anski ajet: „Muhammed je samo poslanik, a i prije njega bilo je poslanika. Ako bi on umro ili ubijen bio, zar biste se stopama svojim vratili? Onaj ko se stopama

svojim vratu, neće Allahu nimalo nauditi, a Allah će zahvalne sigurno nagraditi.” (Sura Al-Imran, 144) Mnogi su se tada pomirili sa realnošću da Muhameda, a.s., više nema, rekavši da, iako su pomenuti ajet znali napamet, kao da su ga tog trenutka prvi put čuli.

Muhamed, a.s., pokopan je na mjestu gdje se preselio na vječni svijet, u Aišinoj sobi, danas u njegovoj džamiji u Medini, gdje počiva pod zelenom kupolom.

Muhamed, a.s., vjerovao je da muslimanima treba vladati onaj kojeg oni sami izaberu. Iako je kao svog zamjenika u džamiji u vrijeme odsutnosti u bolesti imenovao Ebu Bekra, najodanijeg prijatelja i pomagača, nije ostavio direktnu oporuku da ga on naslijedi. Jedan dio muslimana je vjerovao da se, poput mnogih velikih carstava kao što je bilo Persijsko, vlast nasljeđuje. Oni su smatrali da je najpreči da Muhameda, a.s., naslijedi kao predvodnik bio njegov amidžić Alija bin Ebu Talib. Većina je, međutim, odabrala **Ebu Bekra**, te je on postao prvi od četvorice pravednih halifa (Hulefau-Rašidin).

Halifa, od riječi halfe – *nakon, iza*, onaj je koji dolazi kao nasljednik i namjesnik u vlasti. Oni koji su podržavali imenovanje Alije odvojili su se smatrajući da je Ebu Bekr uzurpirao vlast Aliji. Prozvani su „*šii'atu Alij*” – Alijina skupina, iako se sam Alija nije slagao sa njihovim stavom. Tu se desila prva podjela u islamu, na pripadnike šiizma, (ima ih oko 10% u islamskom umetu) i, nasuprot njima, ostatak muslimana je kasnije označen kao „Ehli Sunnet” – pripadnici suneta i tradicije Muhamedove. Ova je podjela, iako je kasnije dobila brojne teološke implikacije, ipak bila politički motivisana.

Stupajući na vlast, Ebu Bekr je rekao: „Ljudi... izabran sam da vas vodim, iako nisam najbolji od vas, pa ako budem postupao ispravno, vi me pomozite, a ako budem griješio, vi me spriječite u tome.” (*Sira – životopis Poslanika, a.s.*, Ibn Hišam, Dom štampe Kairo, 1995., str. 224.)

Umro je u ponedjeljak, 21. džumadel-ahira, 13. hidžretske godine, u 63. godini života. Sahranjen je pored Muhameda, a.s., u njegovoj džamiji.

Nakon njega, muslimani su izabrali drugog pravednog halifu, **Omer bin Hataba**. Za vrijeme Omerovog halifata carstvo se širilo na velika prostranstva. Od Sasanida su zauzeli Mesopotamiju i dijelove Persije. Od Bizanta osvaja Palestinu, Siriju, sjevernu Afriku i Armeniju. Umro je 644. kao žrtva atentata nožem. U ranu zoru, u srijedu, 4. zul-hidžeta 23. godine po Hidžri, izašao je u džamiju da predvodi muslimane na sabah-namazu. Kada je izgovorio početni tekbir za pristup namazu, priđe mu čovjek i udari ga nožem nekoliko puta u prsa i u stomak. Ubica je bio Ebu-Lu'lu Fejrüz el-Farisi, vatropoklonik. Omer je umro nakon dva dana i pokopan je kraj Muhameda i Ebu Bekra. Grupa uglednih muslimana, koju je odabrao Omer prije svoje smrti, izabrala je **Osmana bin Afana** kao novog halifu. Za vrijeme Osmanovog hilafeta nastavljena su osvajanja na istoku. Osvojena je Jermenija i Azerbejdžan, a stanovnici Taberistana i Gruzije su se dobrovoljno predali. Razdoblje hilafeta Osmana je razdoblje muslimanske moći i najvećeg blagostanja. Mijenjao je namjesnike na visokim položajima i na njihova mjesta postavljao svoje rođake, pa je to izazvalo nezadovoljstvo muslimana. Nagomilani gnjev prerastao je u pobunu. Pobuna je dovela do opsade njegove kuće i Osman je ubijen dok je u svojoj kući učio Kur'an. Nakon Osmanovog ubistva, **Alija bin ebu Talib** nije želio preuzeti hilafet. No, popustio je nakon nagovaranja, ali uz uslov da

mu se svi u džamiji zakunu na vjernost, što je i učinjeno. Odmah po preuzimanju hilafeta, naišao je na probleme. Smatrao je da treba smijeniti sve namjesnike koje je postavio Osman, što je izazvalo velike revolte u pokrajinama u kojima su vladali Osmanovi namjesnici. Takođe, odbio je da odmah kazni Osmanove ubice, što je izazvalo podijeljenost umeta na dvije grupe. Skupinu koja je smatrala da je potrebno odmah kazniti Osmanove ubice predvodio je Muavija ibn Ebu-Sufjan, koji je sa Osmanom imao rodbinsku vezu. Ova podijeljenost je rezultirala brojnim sukobima i bitkama, među kojima su *Bitka kod deve* i *Bitka na Sifinu*. Bilo je to vrijeme prepuno smutnji, spletki i nereda. Zbog toga je i Alija stradao kao žrtva nereda, a ponajprije zavjere skupine koja se tada pojavila, a koja je dobila naziv haridžije – *oni koji izlaze protiv vlasti*. Abdurahman ibn Muldžem je sačekao Aliju ispred njegove kuće prije nego je Alija krenuo da klanja sabah-namaz u džamiji i udario ga sabljom po čelu. Halifa nije odmah podlegao ranama, nego je uspio poživjeti dovoljno dugo da naredi da se ne kažnjava niko osim njegovog ubice, i to bez mučenja. Naredio je sljedbenicima da nipošto ne traže osvetu. Umro je neprestano ponavljajući šehadet. Poslije Alijine sahrane, njegov ubica Abdurahman ibn Muldžem ubijen je i zakopan na nepoznatom mjestu.

Ovo je bio period pravednih halifa, nakon kojeg se vlast u islamskom svijetu opredijelila za dinastički model vladanja, te su uslijedili periodi umejevičke (Emevijske), abasidske (Abasije) i druge vlasti.

Islamski i imanski šarti (uslovi vjerovanja i ispovijedanja vjere)

Islam je spoljašnja forma vjerovanja, očitovanje i deklaracija. Unutrašnja forma te deklaracije je *iman*, unutrašnje srčano vjerovanje u ono što je izgovoreno.

Iman je stvar unutrane, duhovno stanje i gradivni element karaktera. Muhamed, a.s., rekao je: „Iman se sastoji iz sedamdeset i nekoliko dijelova, ili šezdeset i nekoliko dijelova. Najveći dio imana jeste govor: 'La ilahe illallah – Nema drugog Boga osim Allaha', a najmanji njegov dio jeste uklanjanje smetnje sa puta, a i stid je dio imana.” (Bilježe Buhari i Muslim)

Ihsan je konstanto uljepšavanje prethodne dvije kategorije kroz iskrenost i trud. U jednom hadisu, izreci, Muhamed, a.s., rekao je: „Ihsan je da obožavaš Allaha kao da Ga vidiš, jer ako ti Njega ne vidiš, On tebe sigurno vidi.”

Šart, prema učenju islama, znači *uslov*. Preciznije rečeno, ovo su uslovi ispravnosti i potpunosti vjerovanja. Izostavljanje jednog od šartova anulira vrijednost ostalih.

ISLAMSKI ŠARTI

Vjerujem u jednog Boga, šehadet – deklarisanje pripadnosti islamu. Ovim islam potvrđuje apsolutni monoteizam, vjerujući da je apsolutno savršenstvo samo jedno, i time je jedini Bog samo jedan.

VJEROVANJE U BOŽJE MELEKE (ANĐELE)

Meleki (ar. melekun, pl. melaiketun) nevidljiva su bezgrešna duhovna bića, stvorena od svjetlosti, koja prate čovjeka, donose mu dobre misli i bilježe njegova djela. Postoji veliki broj meleka, sa različitim zaduženjima, od kojih su najpoznatiji Džebrael (Gabrijel), povjerenik objave, koji je prema islamskom učenju zadužen da donosi božje objave poslanicima. *Kiramen katibin* – plemeniti pisari su, prema učenju islama, dva meleka koja bilježe dobra i loša djela svakog čovjeka; to su meleki pisari-pratioci.

VJEROVANJE U BOŽJE KITABE, KNJIGE, BOŽJE OBJAVE

Islam uči da postoje velike božje knjige Tevrat, Zebur, Indžil i Kur'an. Tevrat je objavljen Musau, a.s., Zebur Davudu, a.s., Indžil Isau, a.s., i Kur'an Muhamedu, a.s. Osim velikih božjih objava, čije sljedbenike Kur'an naziva *Ehlul-Kitab*, sljedbenici Knjige, islam uči da su postojale manje božje objave, poslanice, takozvani *suhufi*. Božje

objave, prema učenju islama, slijedile su jedna za drugom, dopunjavale i potvrđivale prijašnje. Prema poimanju islama, nit vjerovanja u jednog Boga, temeljne vjerske istine su prenošene čovječanstvu u svim objavama. Vjerezakoni su se mijenjali shodno podneblju, vremenu i uslovima života, ali je smisao vjerovanja jednako istican u svim objavama.

VJEROVANJE U BOŽJE POSLANIKE

Poslanici vjerovjesnici su od Boga odabrani ljudi, savršeni po svojem moralu, čestiti i neporočni ljudi, poznati u svom narodu kao pravedni i poštteni ljudi. Njih je Bog odabrao da putem njih ljudima dostavi svoju objavu.

Zašto ljudi, a ne meleki kao savršena bića dostavljaju božju objavu? Zato što je melek savršeno biće, i ako bi bio model praktikovanja objave, ljudi bi imali prigovor, jer je melek bezgrešno biće i nema sklonost ka grijehu, dok je čovjek ima. Zato je poslanik čovjek, da se potvrdi da je vjera po mjeri čovjeka i da se, podložan posrtaju, čovjek može uzdići i slijediti savršeno uputstvo. Ajet: „Reci, ja sam čovjek kao i vi.” (Kur'an)

VJEROVANJE U BOŽJE KNJIGE

Jedan od temelja vjerovanja je vjerovanje u božje objave (ar. kitab, pl. kutub). Prema islamskom učenju, Bog se obraćao čovječanstvu svojim savjetima i uputstvima koje je slao preko svojih odabranih poslanika i vjerovjesnika. Islam uči da su se božje objave smjenjivale u kontinuitetu. „Svakom narodu smo poslanika poslali“, „I svakom narodu smo opominjača poslali“. (Et-Tahim, 7).

Muslimani vjeruju da je Bog objavljivao narodima svoje uputstvo putem poslanika koji su ga vjerno prenosili i ljude podučavali kroz praktičnu primjenu objavljenje riječi. Prema tome, bilo je više manjih objava, takozvanih suhufa – stranica, kao i četiri velike božje objave: Tevrat, objavljen Musa, a.s., Zebur, objavljen Davudu, a.s., Indžil, objavljen Isa, a.s., i konačno Kur'an kao posljednja Božja objava Muhamedu, a.s. Islam smatra da su svi pomenuti poslanici vjerodostojno prenosili objavljene im objave, te da u njih nisu dodavali niti im oduzimali ništa.

VJEROVANJE U BOŽJE POSLANIKE I VJEROVJESNIKE

Takođe, u temelje islamskog vjerovanja spada i vjerovanje u od Boga odabrane ljude koji su bili zaduženi da ljudima prenesu Njegovo uputstvo. Poslanici su dobijali zasebne objave, dok su vjerovjesnici bili božji izaslanici, koji su ljude podsjećali na obaveznost slijeđenja

objave dostavljene putem nekog od poslanika. Time se može reći da je svaki poslanik ujedno i vjerovjesnik, a da svaki vjerovjesnik nije poslanik. Dakle, poslanik je bio božji odabranik sa posebnim vjerozakonom i uputstvima, dok je vjerovjesnik potvrđivao poziv u vjer zakon poslanika koji mu je prethodio. Prema islamskom vjerovanju, poslanici i vjerovjesnici su bili neporočni, čestiti i istinoljubivi ljudi, kojima se nije mogao prigovoriti nedostatak karakternih osobina. Oni su bili sačuvani velikih grijeha, te u svom narodu prepoznati kao osobe visokih moralnih i karakternih osobina. Kur'an pominje 25 poslanika i vjerovjesnika, od kojih je Adem prvi čovjek i prvi poslanik svojim direktnim potomcima. U izreci koju prenosi Ebu Zer, na pitanje koliko je bilo vjerovjesnika prije njega, Muhamed, a.s., odgovorio je da ih je bilo 124 000, kao i 313 poslanika.

Primjer ajeta u kojima se pominju neki od poslanika i vjerovjesnika: „Mi objavljujemo tebi kao što smo objavljivali Nuhu i vjerovjesnicima poslije njega, a objavljivali smo Ibrahimu, i Ismailu, i Ishaku, i Jakubu i unucima, i Isau, i Ejjubu, i Junusu, i Harunu, i Sulejmanu, a Davudu smo dali Zebur i (poslali smo) poslanike o kojima smo ti prije kazivali i poslanike o kojima ti nismo kazivali. A Allah je sigurno s Musaom razgovarao.” (Kur'an, sura En-Nisa, 163. i 164. ajet)

VJEROVANJE U SUDNJI DAN

Muslimani vjeruju u potpunu odgovornost svake punoljetne umno zdrave osobe pred Bogom. Prema ovom vjerovanju, život na ovom svijetu je privremenog karaktera, a sama smrt nije nestanak života, već prelazak iz tjelesnog u duhovnu egzistenciju. Prema islamskom vjerovanju, u trenutku koji samo Alah zna sva živa bića će okusiti smrt.

„Zatim ćete biti proživljeni na Sudnjem danu.” (El-Mu'minun, 16)

„Nama će se oni, zaista, vratiti i pred Nama će, doista, račun polagati!” (El-Gašijeh, 25, 26)

VJEROVANJE U KADER (SUDBINU)

„Da vjeruješ u odredbu dobra i zla,”

nastavlja da odgovara Poslanik, „sallallahu alejhi ve sellem”, o tome šta je iman (vjerovanje), te je nakon imana u Alaha, Njegove meleke, Njegove knjige i Njegove poslanike pomenuo ponovo glagol: *da vjeruješ u odredbu dobra i zla*, dok u prethodnim činjenicama to nije bio slučaj.

Učenjaci kažu da je to zbog ogromne važnosti vjerovanja u kader.

Kader je Alahova odredba svega stvorenog u skladu sa Njegovim vječnim znanjem i mudrošću. Muslimani vjeruju da sve što se dešava od dobra ili zla biva božjom voljom i određenjem. Poređenja

radi, ljudska volja je djelimična i ograničena, dok je božja volja apsolutna i ničim ograničena. Prema tome, i dobro i zlo koje se dešavaju, bivaju kao nagrada ili iskušenje. To potvrđuje dio kur'anskog ajeta: „Mi vas stavljamo na kušnju i u zlu i u dobru...” (al-Enbija', 35) Drugi ajet implicira nesposobnost čovjeka da prepozna konačnu mudrost u onome što mu se dešava od dobra ili zla. „Ne volite nešto, a ono može biti dobro za vas; nešto volite, a ono ispadne zlo po vas. – Allah zna, a vi ne znate.” (El-Bekareh, 216)

Zato vjernik ima priliku da iz sudbinske neminovnosti izvuče u svoju korist ono što mu se zbiva. To objašnjava hadis Muhameda, s.a.v.s., u kojem kaže: „Divno li je stanje vjernika, zaista je za njega uvijek dobro, a to nema niko osim vjernik. Ako ga zadesi nešto lijepo, zahvali se Allahu pa bude dobro, a ako ga zadesi nekakva nedaća, on se strpi pa mu opet bude dobro.” (*Sahih Muslim*, broj hadisa 27)

Većina učenjaka kaže da je *kader* i *kada* isto, dok neki učenjaci kažu da je *kader* odredba oduvijek, a *kada* odredba onda kada se desi. Ovo je terminološki, ali suština je ista.

GAJB – NEVIDLJIVI SVIJET

U početku sure El-Bekareh, u osobinama vjernika se pominje da su to oni koji u nevidljivi svijet vjeruju. Nevidljivi svijet gajb ne podrazumijeva samo vjerovanje u postojanje realnosti koja je van dometa ljudskih čula, već generalno vjerovanje u sve što je čovjeku nedokučivo, kao i vjerovanje u ono što se nije desilo a tek treba da se desi. Zato se nekada i za budućnost kaže da pripada svijetu gajba, čovjeku nedokučivom svijetu. Vjerovanje u Sudnji dan, sudbinsku predestinaciju svega što čovjeka čeka u budućnosti, jednostavno se naziva vjerovanjem u svijet gajba – dakle svijet čulima nedokučiv.

ISLAMSKI ŠARTI

Uslovi pripadnosti islamu

Ovi uslovi bi se mogli nazvati spoljašnjom formom i praktičnim znamenjima unutrašnjeg vjerovanja. Muhamed, a.s., ove je uslove pobrojao u široko poznatom hadisu u kom kaže: „Islam je izgrađen na pet stvari: svjedočenju da nema boga osim Allaha i da je Muhammed Allahov poslanik, obavljanju namaza, davanju zekata, hodočašću Kabe i postu mjeseca ramazana.” (Hadis bilježi Buharija, knjiga: *Iman*, poglavlje: *Vaša dova je vaša vjera*, br. 8)

ŠEHADET

Prvi temelj islama je šehadet, što etimološki znači *svjedočenje* ili *svjedodžba*. Ono se sastoji u očitovanju vjerovanja koje počinje negacijom božanskih atributa svemu osim Jednom Bogu, Alahu. Šehadet glasi: „Ešhedu en la ilahe illaAllah, ve ešhedu enne Muhammeden 'abduhu ve resuluhu“ – Svjedočim da nema boga osim Allaha, i svjedočim da je Muhamed njegov rob i poslanik”. Očitovanjem šehadeta, bez prisile i svojim ličnim izborom, osoba postaje šerijatski-pravno musliman, te se na nju odnose prava i obaveze muslimana. Osoba koja očituje šehadet postaje musliman, a zatim izgovorena pripadnost vjeri ne ostaje na samoj rečenici. Zato se vjera očitovana šehadetom mora potvrđivati djelima. To potvrđuje izreka velikana islamske misli iz prvih generacija, Vehb bin Munebbeha, koji je upitan: „Da li je šehadet ključ Dženneta,” u smislu da li je šehadet dovoljan da se zasluži vječni užitek u dženetu. On je odgovorio: „Jeste, ali svaki ključ ima svoje zupce, pa ako se dođe sa ključem koji ima zupce, vrata će se otvoriti”. (*Akaid za prvi razred medrese*, Safet Durguti, str. 26) „Zupci” šehadeta su djela, postupci i ponašanje koje vjera propisuje. Konačno, šehadet koji definiše vjerovanje je: „Vjera je vjerovanje srcem, izgovoreno jezikom, potvrđeno djelima”.

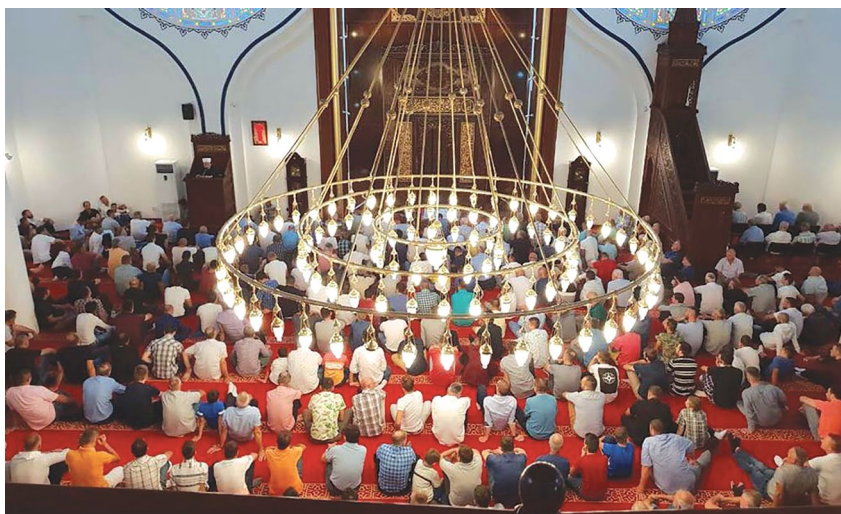
NAMAZ

Izvorno, namaz je, prema hadisima Muhameda, s.a.v.s., temelj vjere, kako je rekao: „Ko ga uzdigne, uzdigao je svoju vjeru, a ko ga ostavi, ostavio je svoju vjeru”. Etimološki, namaz se u arapskom jeziku naziva *salat*, a dolazi od riječi *siletun*, što znači *veza*, *kontakt*. Kod muslimana ovog podneblja namaz je po imenu naslijeđen od Osmanlija, i kao takav predstavljao je obavezujuću molitvu. Prema ovom značenju, namaz nije puka molitva, već prvenstveno predstavlja kontakt čovjeka sa Bogom. Ova obligatorna dužnost sastoji se od pokreta, stajanja, sagibanja, padanja ničice na tlo, učenja Kur'ana, dova-molitvi i veličanja Boga pri svakom pokretu, dok je osoba okrenuta prema Ka'bi u Meki. Namaz se može obavljati samostalno ili kolektivno (u džematu-zajednici).

„Šta mislite kada bi pred vratima nekog od vas bila rijeka u kojoj bi se on kupao svaki dan pet puta; šta kažeš, da li bi to kupanje ostavilo na njemu štogod od njegove prljavštine? Neće ostaviti nikakvu njegovu prljavštinu, rekoše prisutni. Tako je i sa pet dnevnih namaza sa kojima Allah briše manje grijehe.” (Buhari) Namaz je propisan godinu i po prije Hidžre, prije preseljenja iz Meke u Medinu. Muslimanima je namaz propisan pet puta dnevno svakoga dana. Namaz se u Kur'anu pominje 67 puta. Ono što prethodi namazu kao neizostavan uslov njegove ispravnosti odnosi se na higijenu. To znači: da bi namaz bio valjan, mora biti čisto tijelo, odjeća i mjesto gdje će osoba klanjati. Čistoća tijela se postiže abdestom, (ar. *vudu'*) ritualnim

pranjem. To podrazumijeva ispiranje usta, nosa, pranje lica, ruku do lakata, potiranja glave i pranja nogu do članaka. U slučaju da vjernik nema vode kojom bi se očistio, Kur'an propisuje tejemum, tj., potiranje lica i ruku čistim prahom, kamenom ili bilo kojom čistom zemljinom tvari. (Sura El-Ma'ide, 6)

Pored toga što namaz spada u ključna djela praktičnog vjerovanja, u Kur'anu nije opisan način obavljanja niti vrste namaza. To je zasebnom objavom pojašnjeno Muhamedu, a.s., a on je nakon toga svojim ashabima praktično objasnio vrijeme, uslove, način obavljanja kao i vrste namaza. Preneseno je da je nakon toga rekao: „Klanjajte kako mene vidite da klanjam”. (Malik ibn El-Huvejris, a bilježi imam Buhari u Sahihul-Buhari, hadis broj 1101)

Pomenuli smo pet propisanih namaza koji su svakodnevna obaveza vjernika. Pored njih, postoje i periodični namazi, vezani za posebne prilike. Nabrojaćemo najbitnije:

- **Džuma namaz.** Ovaj namaz je propisan kao stroga obligatorna dužnost odraslih muških osoba da se obavi jednom sedmično, umjesto podnevskeg namaza u džamiji, zajednički. Integralni dio ovog namaza je hutba – govor ili propovijed koja mu prethodi. Propisan je kur'anskim ajetima: „O vjernici, kada se u petak na molitvu pozovete, kupoprodaju ostavite i pođite da molitvu obavite; to vam je bolje, neka znate! A kad se molitva obavi, onda se po zemlji razidite i Allahovu blagodat tražite i Allaha mnogo spominjite, da biste postigli što želite!” (El-Džuma, 9–10) Većina islamskih učenjaka se slaže da je džuma propisana preseljenjem u Medinu, a da je Muhamed, a.s., prvu džumu klanjao u plemenu Benu Salim. (Izvor: El-Mevsu'a El-Fikhijje, Šerijatsko-pravna enciklopedija, izdanje: Bejrut, 1983. godine, 27/192)
- **Bajram namazi:** Riječ bajram u usmenoj i pisanoj kulturi muslimana ovog podneblja došla je sa Osmanlijama, u značenju: praznik, blagdan. U izvornom arapskom jeziku bajram se naziva e'id, tj., ono što se ponovno vraća. Postoje dva bajrama, i oni su ključni praznici muslimana širom svijeta. Prvi je Ramazanski bajram. On dolazi kao praznik okončanja posta mjeseca Ramazana, i traje prva tri dana

mjeseca ševala. Počinje bajram namazom koji se poput džume sastoji od namaza i hutbe (samo što je kod bajram namaza molitva prije hutbe-propovijedi). Iako je primarno bajram namaz dužnost muškaraca, preporučeno je da mu prisustvuju i žene i djeca. Drugi bajram je Kurbandski, često nazivan i hadžilarski bajram, jer dolazi u zenitu obavljanja obreda hadža. Obavlja se na sličan način kao i ramazanski bajram-namaz, u mjesecu zul-hidže. Traje četiri dana, i tokom sva četiri dana svaki namaz je prožet molitvama tekbiri-tešrika – veličanja Alaha. Kako smo pomenuli da se bajram naziva još i kurbandskim, pogodno je objasniti termin kurban. Dolazi od arapskog glagola qarrebe, što znači približiti se. Terminološki simbolizuje prinošenje žrtve klanjem životinje (ovce, krave, deve i slično), sa ciljem dijeljenja mesa žrtvovane životinje i približavanja Bogu spremnošću na žrtvu. Ova tradicija ima predislamsko porijeklo. Veže se za božjeg poslanika Ibrahima, a.s., a anegdotu o nastanku ove tradicije pominje Kur'an u ajetu: „I kad on odraste toliko da mu poče u poslu pomagati, Ibrahim reče: 'O sinko moj, u snu sam vidio da te trebam zaklati, pa šta ti misliš?' – 'O oče moj' – reče – 'onako kako ti se naređuje, postupi; vidjećeš, ako Bog da, da ću sve izdržati.' ” (Es-Safaat, 102) Naime, Ibrahim, a.s., u starosti je dobio sina Ismaila (biblijski Jišmael), pa mu je Alah naredio da ga prinese kao žrtvu. Ismail je potvrdio da je i sam spreman da bude žrtvovan, da se ispoštuje božja volja. Tada ga Alah iskupi ovnom, kako

stoji u ajetu: „I kurbanom velikim ga iskupismo”. (Es-Safaat, 107) Kurban je potrebno žrtvovati danima Kurban-bajrama, uz uslove sa kojima se može upoznati opširnije (Ta'limul-Islam).

- **Dženaza namaz.** Obavezan namaz koji se smatra namazom u formi dove – molitve za umrlog. Ovaj namaz je kolektivna obaveza (fardu kifajeh – obaveza koja je obaveza zajednice u cjelini, a kada neki od članova zajednice obave obavezu, sa ostalih spada ta dužnost). Dženaza namaz se obavlja u stojećem stavu, gdje su vjernici poredani u safove (redove) a tijelo umrlog stoji položeno ispred njih. Dženazu namaz predvodi imam, i u toku namaza upućuje se dženaze- dova, molitva za oprost grijeha umrlom. Interesantan je običaj muslimana balkanskog područja koji je preživio iz osmanskog perioda. Naime, imam po okončanju namaza traži od svih prisutnih da „halale”, tj., oprostite ako im se umrli nečim zamjerio ili ih na neki način uvrijedio.

ZEKAT

U jeziku, *zekat* ima nekoliko značenja, od kojih su najčešće upotrebljavana značenja *rast* i *čišćenje*. U terminologiji šerijatskih propisa, zekat su dužni dati muslimani i muslimanke, jedanput godišnje određeni dio od svog imetka, čija imovina iznosi koliko jedan nisab u zlatu ili srebru. Imetak koji pregodini u posjedu pojedinca, preko osnovnih životnih potreba, a iznos se definiše *nisabom*. Ova

vrijednost treba da bude u posjedu obveznika cijelu godinu, ili bar da se nađe u njegovu posjedu na početku i na kraju godine. Ako je rečeno da je namaz kontakt sa Bogom, za zekat bi se dalo reći da je kontakt sa ljudima. Davanju zekata ne podliježe imetak koji se koristi za svakodnevne životne potrebe, već zakonu podliježu neke od nabrojanih kategorija: zlato, srebro, novac, trgovačka roba, nakit, stoka, poljoprivredni proizvodi i slično. Kur'an je precizirao koje su kategorije osoba kojima je dozvoljeno dati zekat, tj., u koje se svrhe zekat može upotrijebiti. Ajet glasi: „Zekat pripada samo siromašima i nevoljnicima, i onima koji ga sakupljaju, i onima čija srca treba pridobiti, i za otkup iz ropstva, i zaduženima, i na Allahovu putu, i putniku namjerniku. Allah je odredio tako! A Allah sve zna i Mudar je.” (Et-Tevbe, 60)

Da bi zekat bio obavezujući, potrebno je da imetak dostigne određeni nisab. **Nisab** je šerijatom određena količina imovine koju pojedinac treba steći i posjedovati tokom godinu dana da bi podlijegao obavezi zekata. Obično se za osnovu uzimaju zlato i srebro, tako da nisab na zlato iznosi 91,6 grama zlata ili 641,5 grama srebra, i na pomenuti iznos i više od toga obavezno je izdvojiti 2,5 %.

Zekat je propisan druge godine po Hidžri.

POST MJESECA RAMAZANA

Mjesec Ramazan je najsvetiji muslimanski mjesec i najznačajniji u hidžretskom kalendaru. Postoji više jezičkih značenja imena ovog mjeseca, od kojih najviše dolazi do izražaja ono u značenju glagola *remada*, što znači *sagorijevati*. Time se, uspostavljanjem terminološke definicije mjeseca Ramazana naslonjene na ovo jezičko značenje u smislu da je mjesec Ramazan onaj koji sagorijeva grijehe, on smatra sagorijevanjem ega u čovjeku prilikom odricanja od svih svakodnevnih dozvoljenih tjelesnih užitaka. Prema tome, u konciznoj definiciji posta mjeseca Ramazana stoji: Ustezanje od jela, pića, polnog opštenja, ružnog govora i neistina u periodu od zore do zalaska Sunca u toku čitavog mjeseca Ramazana.

Prema islamskom učenju, Ramazan je prilika da se vjernik iskupi za grijehe počinjene u ostalim mjesecima u godini. „Pet dnevnih namaza, džuma do džume, ramazan do ramazana, brišu (grijehe počinjene) između njih, ako se izbjegnu veliki grijesi.” (Hadis bilježi Muslim u Sahihu, broj hadisa 233). Post mjeseca Ramazana je propisan druge godine po Hidžri. Samo apstiniranje od hrane, pića i tjelesnih užitaka ne definiše post u potpunosti. U hadisu to Muhamed, a.s., objašnjava: „Ko ne ostavi ružan (zabranjen) govor i postupanje po njemu, i džehl (glupost) – Allah nema potrebe da taj ostavi svoju hranu i piće.” Ili u sličnoj formulaciji: „Neki postači od svog posta imaju samo glad i žeđ.” (Albani, *Sahihu tergib vet-terhib*, hadis br. 1083)

Postoji nekoliko posebnosti posta u ovom mjesecu, koje izdvajamo:

- **Iftar i sehur.** Iftar je obrok kojim se prekida post, a nastupa zalaskom Sunca, preciznije akšamskim namazom. Sehur je „kraj noći“, obrok kojim se započinje post. Preporuka je da sa iftarom treba požuriti, dok sehur treba odlagati do pred samu zoru. Za prvi obrok se kaže da se molba (Bogu) postaća tom prilikom ne odbija, za drugi da se u njemu spušta berićet. O vrijednostima posta i mjeseca Ramazana vidi (Spoznavaj sebe i Kosmos – spoznaćeš Stvoritelja, Amr Halid, El-Kelimeh, Novi Pazar, 2007., str. 54).

- **Lejletul-Kadr.** Jedna on najvećih posebnosti Ramazana je Lejletul-kadr, doslovno Noć sudbine. Ona se, prema izrekama Muhameda, a.s., nalazi u zadnjoj trećini Ramazana, u neparnim noćima. Uvriježeno je u mnogim krajevima vjerovanje da se radi o dvadeset sedmoj noći Ramazana. Po ovoj noći je i jedno kur'ansko poglavlje dobilo ime. „Mi smo ga počeli objavljivati u noći kadr.” (El-Kadr, 1) Prema ovom poglavlju, ova noć je vrednija od hiljadu mjeseci.

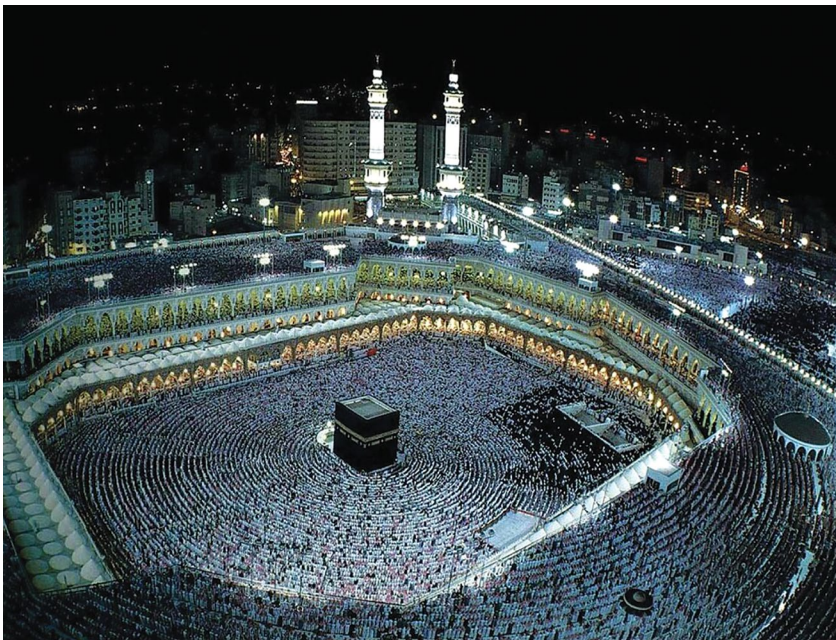
- **Teraviah namaz ili teravije** je dobrovoljni namaz koji je bio praksa prvih generacija. Klanja se nakon jaciye namaza u noćnim satima, za imamom i sastoji se od 20 rekata. Teraviah doslovno znači – odmaranje.

- **Sadekatul-fitr.** Zbog posebne mnogostruke vrijednosti svakog dobrog djela u Ramazanu, tradicija je da se zekat kao obavezna milostinja daje u ovom vremenu. Uz to, postoji druga obavezna milostinja striktno vezana za ramazanski post. Sadekatul-fitr, doslovno: „milostinja u hrani”, daje se u prosječnoj vrijednosti dnevne ishrane jedne osobe, a propisan je da se ovom milostinjom uklone nedostaci počinjeni tokom posta.

HADŽ

Hadž je jedan od pet temelja islama. Propisan je krajem devete godine po Hidžri. U jeziku znači hodočašće, ili odlučnu namjeru da se hodočasti najsvetiji hram Ka'ba u Meki, u propisanom vremenu (u mjesecu zul-hidže).

U terminologiji, hadž predstavlja hodočašće, obilazak Meke i hrama Ka'be, u propisanim mjesecima, uz višednevno izvršavanje zbira propisa, od kojih su najbitniji:

Tavaf – kruženje oko Ka'be sedam puta;

Sa'j – trčanje između brežuljaka Safa i Merva;

Vukuf – stajanje na visoravni Arefat.

Pomenuti ključni obredi hadža se obavljaju u posebnom stanju namjere – nijeta da se obavi hadž. U tom stanju, hadžije oblače ihrame, odbacuju konvencionalnu odjeću i ogrću se u dva neprošivena prosta bijela platna. Smatra se da je simbolika ihrama višeznačajna, a ona se ogleda u poistovjećivanju sa kefinima – sličnom platnu u koje se mrtvaci umotavaju prije pokopa. Osim toga, ihramom, jednostavnom odjećom bez različitih boja i kvaliteta, simbolično se potiru sve klasne, rasne i društvene razlike.

Arefat, visoravan u blizini Meke, ima takođe svoju simboliku. Više miliona muslimana iz svih krajeva svijeta u ihramima, borave na ovoj visoravni, na kojoj je „Brdo milosti”. Arefat dolazi od riječi *arefe* – što znači *spoznati*, te ga zbog toga muslimani doživljavaju mjestom konačne, potpune spoznaje, shodno izreci: „Ko spozna sebe (po svojoj slabosti i ovisnosti), spoznao je svoga Gospodara (po Njegovom savršenstvu i neovisnosti)”. Kompletно stanje ihrama podrazumijeva posebno stanje u kom hadžija sa posebnom pažnjom tretira sve oko sebe, ne nanoseći nikakvu štetu ljudima, životinjama i biljkama.

Prema vjerovanju muslimana, Adem, a.s., praotac čovječanstva, prvi je čovjek koji je podigao Ka'bu, prvi hram na Zemlji. Ajet kaže: „Prvi hram sagrađen za ljude jeste onaj u Mekki, blagoslovljen je on i putokaz svjetovima.” (Alu 'Imran, 96) Zatim, nakon Adema, a.s., Ibrahim, a.s., obnovio

je hram Ka'bu, a zatim je godinama nakon njega Ibrahimov monoteizam izbljedio te su mjesto zauzela paganska vjerovanja.

Predstavlja obaveznu dužnost svakog muslimana i muslimanke, da je obave jednom u životu, ako su u mogućnosti.

ZNAČENJE I ULOGA DŽAMIJE

Džamija u islamu zauzima centralno mjesto zbivanja. Kao što se može vidjeti iz životopisa Muhammeda, a.s., džamija je u početku imala svestranu društvenu ulogu. Ona je u osnovi nastala kao mjesto obavljanja molitve. Međutim, riječ džamija se profilisala u širem značenju, od samog glagola *džeme'a* – što znači *sakupljati* ili *okupiti*. Osim toga, džamija se naziva i *mesdžid*, doslovno – *mjesto činjenja sedžde*, tj., padanja ničice čelom na tlo u namazu. Ka'ba u Meki se smatra prvom džamijom i mesdžidom uspostavljenim na Zemlji, kako stoji u ranije pomenutom ajetu. Nakon toga, džamija je prvo što je Muhammed, a.s., sagradio prilikom Hidžre – seobe iz Meke u Medinu. Međutim, prije toga, izvori navode da se prije dolaska u Medinu, Muhamed, a.s., zaustavio u mjestu Kuba, u blizini Medine, gdje se zadržao četiri dana, dok nije napravljena džamija.

Ona je do današnjih dana ostala poznata kao „Mesdžidul-kibletejn”, tj., džamija sa dvije kible, dva pravca. Ovo je jedina džamija koja je imala dva pravca obavljanja namaza, dva mihraba, jer su se muslimani prvih 17 mjeseci u namazu okretali prema Jerusalimu, prema Mesdžidul-Aksa-u. Razlog tog prvobitnog okretanja prema Jerusalimu u namazima leži u tome što je Ka'ba tada još uvijek bila u rukama mnogobožaca i ispunjena sa preko tri stotine idola. Kako se ne bi stvorio utisak da se muslimani u svom namazu, u stvari, mole idolima u Ka'bi, okretali su se ka monoteističkom hramu Aksa u Jerusalimu. To je

potrajalo sve do objave ajeta: „Okreni zato lice svoje prema Časnom hramu! I ma gdje bili, okrenite lica svoja na tu stranu.” (Kur'an, El-Bekare,144)

Džamija u Medini je bila utočište, savjetovalište, mjesto gdje su se vodile polemike i pregovori, mjesto gdje se dijelila humanitarna pomoć i iskazivala međusobna solidarnost. Konačno, kao mjesto molitve, navodi se da je prilikom posjete delegacije hrišćana iz Nedžrana, Muhamed,

a.s., dozvolio da svoju molitvu obave u njegovoj džamiji. (Vidi: *Tefsir* Ibn Kesir, komentar ajeta 61 iz sure Al-Imran) Prema anegdoti o prvim trenucima Hidžre, govori se da je prilikom dolaska Muhameda, a.s., u Medinu, svako priželjkivao da bude odabran da na njegovoj zemlji bude napravljena prva džamija. Kako su htjeli prihvatiti kamilu koju je jahao Muhamed, a.s., on je rekao:

„Ostavite je, njoj je naređeno”, u smislu da joj je naređeno gdje da se zaustavi. Gdje se zaustavila kamila, tu je određeno mjesto medinske džamije. Bilo je to zemljište dvoje siročadi, pa je ta zemlja otkupljena i džamija napravljena.

Nakon uspostavljanja džamije u Medini, po stepenu vrijednosti, shodno izreci Muhameda, s.a.v.s, najvrednija džamija je Ka'ba, zatim džamija u Medini, zatim Mesdžidul-Aksa u Jerusalimu, koja nosi atribut „prva kibla i treći hram”.

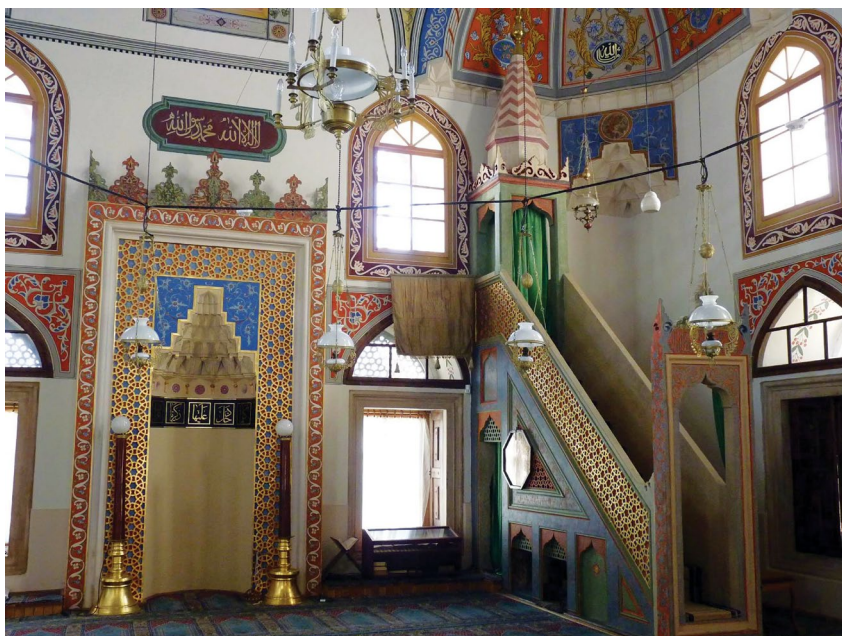
ENTERIJER DŽAMIJE

Džamija po svom unutrašnjem prostoru, iako postoji mogućnost da bude korištena u različite svrhe, predstavlja jednostavan prostor. Svaka džamija je svojim čeonim dijelom okrenuta prema prema Kibli, a taj orijentir predstavlja mihrab, pozicioniran u centralnom dijelu čeonog zida.

Mihrab (ar. od riječi *harb* – rat, *mjesto odvijanja borbe*) simbolično predstavlja poprište borbe čovjeka između namjere da bude bolji i sopstvenih slabosti, grijeha, nedosljednosti. Dakle, simbolika mihraba predstavlja poziv na svakodnevno bojište protiv zlih poriva duše, mržnje, nečovječnosti. Radi se o maloj niši u zidu u kojoj stoji imam dok predvodi namaz. Najčešće desno od mihraba pozicioniran je minber.

Minber – predstavlja uzdignutu govornicu (propovjedaonicu) na koju se imam (ar. *hatib* – govornik) petkom u vrijeme džume namaza, kao i bajramima uspinje na neparnu stepenicu sa koje se obraća vjernicima. U prvom periodu nastanka Muhamedove, s.a.v.s., džamije Muhamed, a.s., vjernicima se obraćao naslonjen na panj palminog drveta. Nakon toga, vjernici su došli na ideju da mu naprave govornicu sa tri stepenika, kako bi ga što veći broj okupljenih vjernika mogao vidjeti i bolje čuti prilikom obraćanja. Kasniji mihrabi, shodno veličini džamija, dobijali su raskošno dekorisane i visoko uzdignute minbere, sa minijaturnim kupolama, portalom kroz koji se imam uspinjao na minber govoreći tom prilikom: „Allahu moj, otvori mi vrata znanja, razveži mi jezik, da razumiju ono što govorim a u čemu je zadovoljstvo Tvoje”.

Ćurs – U mnogim džamijama koje u svoj program rada uključuju predavanja osim džumanske hutbe, postoji manja govornica koja se zove ćurs (od ar. *kursijj* – stolica, prijestolje). Ćurs se obično pozicionira u lijevom frontalnom uglu džamije, blaže uzdignut od minbera.

Ezan, izvorno arapski znači *obznana*. U terminologiji, znači poziv kojim se obznanjuje nastupanje vremena namaza. U medinskoj, novoformiranoj muslimanskoj zajednici, nedugo nakon izgradnje džamije, vodila se polemika o načinu obznane i poziva vjernika da dođu u džamiju. Prijedlozi su varirali od onih da se za tu potrebu pribavi zvono, do predloga da se namaz najavljuje duvanjem u rog, udaranjem u bubanj,

ili čak paljenjem baklji. Prve polemike nisu dale rezultat. Zatim je ashab po imenu Abdulah ibn Zejd sanjao tekst ezana. Došao je kod Muhameda, a.s., te mu saopštio svoj san, a isti san je sanjao i Omer bin el-Hatab. Muhamed, a.s., naložio je Abdulahu da tekstu ezana poduči Bilala, abesinskog oslobođenog roba, jer je njegov glas bio puniji i dozivniji. (Vidi: *Sunen* Tirmizi, hadis broj 174). Da bi se ezan što dalje i glasnije čuo,

Muhamed, a.s., naređuje Bilalu da se uspne na obližnje kuće, krov džamije i slično. Bilal je ezanom pozivao na namaz uspinjući se na najvišu kuću u blizini. Ibn Ebul-'Iz pominje da je prvi koji je za tu namjenu inventirao minaret bio Seleme bin Halef, namjesnik u Egiptu u vrijeme abasidskog halife Mu'avije.

Kraća forma ezana, neposredno pred samo stupanje u namaz, naziva se **ikamet**.

Minaret (izvorno: *menaret* – *svjetionik*) tako postaje neizostavan segment džamije. Kasnije se ezanu sa minareta dodaju baklje (kandilji), kojima bi se udaljenim mjestima do kojih glas ne dopire svjetlom najavilo nastupanje namaskog vremena.

Osoba koja uči ezan i poziva na namaz naziva se

muezzin (u govornoj kulturi balkanskih prostora se ustalila kao *mujezin*).

Ekspanzijom i širenjem islamske kulture, džamije su u graditeljskim stilovima usvajale brojne lokalne graditeljske tipove, prilagođavajući ih prirodi džamije. Uspostavljena je tradicija postavljanja tariha. Tarih je najčešće kamena ploča koja se postavljala iznad ulaznih vrata džamije. (Slika) Tarih znači datum, na kojem stoji datum izgradnje džamije, kao i ime vakifa (ktitora).

MEKTEB – VJERSKA POUKA ZA DJECU

Mekteb, doslovno, znači *mjesto gdje se opismenjava*. Mektebska pouka predstavlja jedan od najstarijih vidova podučavanja vjeri. Najčešće se obavlja u džamijama, nekada u posebnim, za to izgrađenim učionicama u sklopu džamijskog kompleksa. Vjersku pouku obavljaju mualimi (*mu'allimi* ili *mu'allime*).

VJERSKI SLUŽBENICI

Imam znači predvodnik. Uloga imama se zove imamet i postoje dva razumijevanja imameta. *Imamet sugra* u tradiciji je podrazumijevao predvođenje vjernika u vjerskim obredima (namazu, hutbi, šerijatskim vjenčanjima, rješavanju sporova i slično). Drugo, šire poimanje imameta *imamet kubra*, podrazumijeva liderstvo u teokratskoj muslimanskoj državi u kojoj je imam pojam jednak halifi ili, kasnije, sultanu. Prema ovome, imam je bio predvodnik u državnim poslovima zajedno sa pomenutim vjerskim predvodništvom.

U savremenom ustrojstvu Islamske zajednice u Crnoj Gori, kao i islamskih zajednica u okruženju, uspostavljena je vjerska titula *glavni imam*. Osoba koja obnaša ovu funkciju nije zadužena obavljanjem vjerskih obreda u nekoj posebnoj džamiji. Njegova uloga je da organizuje rad imama na nivou medžlisa, dakle islamske zajednice u jednom gradu. Generalno, njegova uloga je organizovanje svih vjerskih aktivnosti na nivou medžlisa u kom funkcioniše.

Mualim (Mu'allim) – kako je pomenuto u dijelu o mektebu, predstavlja vjeroučitelja, osobu koja u organizovanoj nastavi u džamijama podučava djecu osnovnim učenjima vjere, kur'anskom pismu i slično.

Hatib – govornik. Ovaj poziv izveden je od riječi *hutba*, govor prilikom džume i bajram-namaza. Najčešće se imam jedne džamije imenuje na

tri osnovne dužnosti: imam, hatib i mualim (mu'allim). Međutim, postoji mogućnost da je dužnost jednog vjerskog službenika samo da bude hatib, i to ne nužno u samo jednoj džamiji.

Mujezin je osoba koja uči ezan, tj., poziva na molitvu. Učenjem ezana i ikameta, (neposredni poziv za stupanje u namaz sličan ezanu), mujezin asistira imamu u kompletnom obavljanju namaza i sličnih vjerskih obreda.

Mutevelija je ugledni član jednog džemata – zajednice vjernika jedne džamije koji je imenovan da vodi brigu o vakufima džamije, održava materijalna dobra džemata i brine se o nesmetanom funkcionisanju džamije. Ovaj položaj nema vjersko-pravnu ulogu, predstavlja više počasnu ulogu koja je u tradiciji naslijeđena kao vid volonterskog doprinosa radu zajednice vjernika.

Muftija je šerijatsko-pravni ekspert koji je kvalifikovan da donosi fetve, šerijatsko-pravna rješenja za različita pitanja u pogledu praktikovanja vjere u svakodnevnom životu. S obzirom da savremene životne prilike donose nova pitanja koja nisu tretirana u ranom periodu islama, muftija je osoba koja na osnovu tekstualnih argumenata donosi rješenja o konkretnim situacijama. Tradicionalni učenjaci su uspostavili sistem argumentacije i izvora na koje se muftija oslanja prilikom donošenja fetvi.

IZVORI ŠERIJATSKOG PRAVA SU:

Kur'an – Božja objava kao prvi izvor šerijata: koliko ima sura, ajeta, bismila, univerzalnost, nepromijenjenost.

Sunet – tradicija Muhameda, a.s., koja se ogleda u riječima, djelima, odobrenjima i prećutnim saglasnostima o pitanjima aktuelnim u njegovo doba;

Idžma' – konsenzus prijašnjih generacija učenjaka, gdje se saglasnost učenjaka smatra presudnom u odsustvu odgovora na određena pitanja u prethodnim izvorima;

Kijas – analogija. U situacijama kada ne postoji tekst niti stav prethodnih učenjaka o određenom pitanju, muftija se može poslužiti analogijom u odnosu na slične situacije. Na primjer, šerijatski izvori ne tretiraju pitanje konzumiranja droga, ali muftija, na osnovu zabranjenosti konzumiranja alkohola, analogno donosi fetvu o zabranjenosti konzumiranja narkotika, jer je smisao zabrane psihoaktivno djelovanje onoga što se konzumira.

POJAVA ISLAMA U CRNOJ GORI

Nesumnjivo je da se prvi kontakti sa islamom na ovim prostorima dešavaju prije dolaska Osmanlija. To je period kada su na Jadranske obale stizali gusari sa područja Sredozemne Afrike – sicilijanski Arapi. Oni su se odlikovali velikim vještinama u borbi sa morem i vjetrovima

i izuzetnom hrabrošću. I danas ima porodica na području Ulcinja i Bara, na jadranskoj obali, čije porijeklo vodi iz tog perioda.

Prihvatanje islama počinje prvih godina XVI i traje do početka XX vijeka. Taj period predstavlja vrijeme osmanlijske uprave, apsolutne ili ograničene.

BERLINSKI KONGRES I ISLAMSKA ZAJEDNICA

U osmanlijskom periodu upravljanje nad vjerskim objektima i imovinom, kao i vjerskim službama u džamijama i medresama, vršila je upravna vlast pod vođstvom Sultana. On je bio vrhovni carski i vjerski suveren. Prestankom njegove vlasti 1878. godine (Berlinski kongres), odnosno 1912/13. (Balkanski rat) uspostavlja se vlast koja nije islamska. Odlukama Berlinskog kongresa, kao i Ugovorom između Crne Gore i Turske, muslimanima se priznaje pravo na formiranje svoje vjerske zajednice, da samostalno upravljaju vjerskim poslovima i imovinom u skladu sa propisima vjerezakona šerijata, „kao u turski vakat”. Naime, pitanje pravnog statusa muslimana u najmanjoj balkanskoj državi temeljilo se na članu 30 Berlinskog ugovora iz 1878, kojim je, pored ostalog, garantovano pravo vlasništva nad cjelokupnom nepokretnom imovinom i naglašeno da će pitanje vakufa urediti posebna mješovita crnogorsko-turska komisija. Na temeljima ovih dokumenata kojima se priznavala vjerska samostalnost, u odnosu na laičku i neislamsku vlast, osnovana je Islamska

zajednica u Crnoj Gori, samostalna u vođenju svojih poslova, prva s aspekta novog statusa u balkanskim zemljama. (Bajro Agović, Islamska zajednica u Crnoj Gori, 1878–2001. Džamije u Crnoj Gori, Podgorica, 2001, str. 9)

ORGANIZACIJA ISLAMSKJE ZAJEDNICE U CRNOJ GORI U SAVREMENIM USLOVIMA

Prestankom funkcionisanja jedinstvene organizacije Islamske zajednice u SFR Jugoslaviji i pravnog dejstva njenog ustava, raspadom dotadašnje državne zajednice, Sabor Islamske zajednice u Crnoj Gori donosi 1994. godine svoj ustav, kojim potvrđuje kontinuitet organizacije Islamske zajednice Crne Gore u pravnim i organizacionim poslovima, kakav je imala i ranijim ustavima cjelovite Islamske zajednice, zadržavajući duhovno jedinstvo sa činionicima te zajednice. Islamska zajednica u Crnoj Gori svoje zadatke povjerava sopstvenim organima, ustanovama i službenicima. Organi Islamske zajednice su: Odbor Islamske zajednice, (ranije Vakufsko mearifsko povjerenstvo), Sabor islamske zajednice (Vakufski sabor), Mešihat Islamske zajednice (ranije Starješinstvo). Organ Islamske zajednice Crne Gore je i reis IZ-e, prema odredbama Ustava. Službenici Islamske zajednice su: muftija, glavni imam, imam, hatib, vaiz, mualim (muallim/ma) i mujezin. Na području Mešihata postoji 13 odbora Islamske zajednice kao opštinskih organa uprave na svom području:

Odbor Islamske zajednice Podgorica, Tuzi, Dinoša, Bar, Ostros, Ulcinj, Pljevlja, Bijelo Polje, Berane, Petnjica, Rožaje, Plav i Gusinje. Svaki odbor ima i svoje džamijske, odnosno džematske odbore.

Islamska zajednica u Crnoj Gori je jedinstvena vjerska zajednica koju sačinjavaju svi pripadnici islama u Crnoj Gori, kao i njeni građani islamske vjere koji borave u inostranstvu. (Čl. 1 Ustava Islamske zajednice u Crnoj Gori)

Islamska zajednica je autonomna u svom radu i samostalno upravlja i uređuje svoje poslove u skladu sa interesima islama i njenih pripadnika. (Čl. 2 Ustava Islamske zajednice u Crnoj Gori)

ORGANI ISLAMSKJE ZAJEDNICE

1. **Medžlis (Odbor) Islamske zajednice** je osnovni organ Islamske zajednice na svom području. Njega sačinjava više džemata, koji čine pomoćno tijelo Odbora. Glavno vjersko lice na području Odbora je Glavni imam. On se stara o svim pitanjima vjerskog života muslimana i ostalim potrebama Islamske zajednice na određenom području. Predsjednik Odbora predstavlja Odbor kod državnih organa i organizacija. Odbor ima status pravnog lica. Na području Mešihata ima 13 odbora: Podgorica, Bijelo Polje, Pljevlja, Berane, Petnjica, Rožaje, Plav, Gusinje, Dinoša, Tuzi, Bar, Ostros i Ulcinj. Mandat članova traje četiri godine.
2. **Sabor Islamske zajednice** je najviše predstavničko tijelo Islamske zajednice u Crnoj Gori. Sjedište Sabora je u Podgorici. Sabor ima 22 člana koje biraju odbori, a predsjednika i dva potpredsjednika biraju izabrani članovi Sabora (Skupštine). U okviru svojih nadležnosti Sabor donosi Ustav Islamske zajednice, pravilnike i druge opšte akte, bira i razrješava članove Mešihata Islamske zajednice, donosi Pravilnik o izboru reisa, osniva ustanove Islamske zajednice, odlučuje o stupanju u širu zajednicu sa drugim islamskim zajednicama i istupanju iz nje, donosi odluke o osnivanju, spajanju i ukidanju kao i izdvajanju odbora, određuje smjernice svih organa i ustanova Islamske zajednice.

3. **Mešihat Islamske zajednice** je izvršni organ sabora Islamske zajednice. Mešihat je najviši organ za vjerske, vjersko-prosvjetne, imovinske i druge poslove Islamske zajednice. Sjedište Mešihata je u Podgorici. Mešihat sačinjavaju reis Islamske zajednice i osam članova, koje bira Sabor. U svojim nadležnostima, kao izvršni organ, Mešihat izvršava odluke Sabora, postavlja, premješta i razrješava glavne imame, mualime (muallime), vaize i mujezine, daje ovlašćenja ostalim licima za obavljanje vjerskih poslova, vrši nadzor nižih organa i ustanova i stara se o cjelokupnoj organizaciji vjerskog života na terenu i vrši nadzor nad radom odbora, vjerskih službenika, vjerskih škola, mekteba; donosi propise o radu nižih organa i ustanova Islamske zajednice i vjerskih službenika; daje tumačenje o pojedinim vjerskim pitanjima, radi i druge poslove iz svoje nadležnosti.
4. **Reis Islamske zajednice** je najviši vjerski predstavnik, autoritet Islamske zajednice u Crnoj Gori. On predstavlja i zastupa Islamsku zajednicu u zemlji i inostranstvu, zastupa interese vjernika i Islamske zajednice kod državnih organa i organizacija i brine o šerijatskoj legitimnosti rada ustanova Islamske zajednice i drugim poslovima saglasno svome položaju. Reisa bira posebno izborna tijelo, sa mandatom od četiri godine, uz mogućnost još jednog ponovnog izbora. Kao najviši vjerski predstavnik i autoritet, reis Islamske zajednice po položaju ima i status vrhovnog

muftije, čije su fetve – pravna rješenja i proglasi obavezujući za pripadnike islama na području njegove jurisdikcije. Mandat reisa, shodno Ustavu Islamske zajednice u Crnoj Gori, traje šest godina. U njegove ingerencije spada i imenovanje i postavljenje glavnih imama, imama, hatiba i drugih vjerskih službenika.

OBRAZOVANJE U USTROJSTVU ISLAMSKJE ZAJEDNICE U CRNOJ GORI

Ističući važnost obrazovanja i nauke u islamskom učenju, od prvog kur'anskog imperativa do prvih sistemski uređenih univerziteta, poput Univerziteta el-Karevijin u gradu Fesu u Maroku i Al-Azhara u Kairu, muslimansko kulturno nasljeđe baštini obrazovanje kao jedan od institucionalnih zadataka i svetih dužnosti. Muhamed, a.s., rekao je: „Tragati za znanjem dužnost je svakog muslimana i muslimanke”. (Hadis) Hadis ne isključuje žensku populaciju u pravu na obrazovanje, a to potvrđuje i sama sudbina najstarijeg univerziteta na svijetu, koji je osnovala žena, Fatima el-Fihri. UNESCO je 1963. godine donio odluku da nekadašnja medresa El-Karavijin u Fesu ima status univerziteta od samog početka 859. te da zbog toga zaslužuje titulu najstarijeg univerziteta na svijetu.

Tradicija uspostavljanja, održavanja i finansiranja obrazovnih institucija je zajedno sa islamom došla i na balkanske prostore i u Crnu Goru.

MEDRESA

U prošlosti na ovim prostorima bilo je više medresa: u Podgorici, Bijelom Polju, Pljevljima, Baru, Ulcinju, Novom (Herceg Novom), Plavu i Beranama. U različitim vremenskim periodima, političkim i društvenim okolnostima, one su nestajale. Posljednja medresa do 1912. godine postojala je u Bijelom Polju.

Sagledavajući novonastale prilike i sve veće interesovanje za poznavanje vjere i potrebu za vjerskim obrazovanjem, Mešihat je sebi svojim programskim opredjeljenjem u najprioritetnije zadatke i obaveze ove zajednice postavio izgradnju medrese.

Godine 2000. postavljeni su temelji buduće medrese u naselju Milješ, kod Podgorice. To, zapravo, nije samo medresa, nego je ujedno i višenamjenski islamski centar. Krajem 2003. godine, na njoj su završeni svi grubi građevinski radovi. Sada se rade finalni radovi na učioničkom bloku. Izgradnja ove ustanove je jedan od najprioritetnijih zadataka ovog Mešihata, muslimana Crne Gore i šire. Ukupna površina objekta je oko 3.000 m². Sastoji se od prizemlja, sprata i dijelom suterena. U suterenu su smještene prostorije kotlarnice, vešeraja, ostava i prostori za održavanje objekta – radionice. Funkcionalnu cjelinu čini internat za smještaj 64 učenika. U okviru objekta nalaze se restoran i kuhinja, manji zdravstveni centar. Drugu cjelinu čini učionički blok sa bibliotekom, čitaonicom, amfiteatrom,

sanitarnim čvorovima i abdeshanama. Upravni dio medrese smješten je u trećem bloku a čine ga kancelarije uprave, zbornica, ostava za učila i rekvizite, poseban sanitarni čvor. U četvrtom dijelu smještena je fiskulturna sala sa svlačionicama, sanitarnim čvorom i tuševima. Svaki od ova tri otvorena prostora obogaćen je zelenilom, klupama za sjedjenje i šadrvanom.

Potreba za medresom za muslimane u Crnoj Gori je od suštinskog značaja. Nema željenog razvoja islama bez ove institucije. U to uvjeravaju primjeri islamskih zajednica u okruženju, njihov napredak i razvoj. Sa područja ovog Mešihata danas veliki broj učenika/ca pohađa medrese u Prištini, Novom Pazaru, Sarajevu, Mostaru, Visokom, Tuzli i Zagrebu, kao i studenata na raznim islamskim fakultetima i akademijama u Sarajevu, Prištini, Novom Pazaru, Kairu, Damasku, Bejrutu, Maroku, Istanbulu, Ankari, Bursi i Medini. (dr Ejub Mušović, *Muslimani u Crnoj Gori od pada Zete 1499*, Novi Pazar, 1997, str. 9)

Medresa „Mehmed Fatih” u Podgorici, sa područnim odjeljenjem u Rožajama, predstavlja povratak islamskog institucionalnog obrazovanja pod okriljem Islamske zajednice u Crnoj Gori u savremenim uslovima. Nakon jednog vijeka, muslimani u Crnoj Gori su otvaranjem ove medrese dobili priliku da, u duhu islamskog učenja, omoguće medresantima da ovu srednju – teološku školu pohađaju u svojoj zemlji Crnoj Gori, a ne u zemljama regiona ili negdje dalje, kako je to u proteklom vijeku bilo. Namjera Islamske

zajednice u Crnoj Gori nije bila da medresa bude zatvoren školski sistem, restriktivan i strogo opredijeljen teološkom učenju. Medresa je danas moderna srednja škola u rangu gimnazije sa setom društvenih, prirodnih, humanističkih i drugih nauka u svom nastavnom programu. Ona aktivno učestvuje u raznim naučnim dešavanjima, takmičenjima, otvorena je prema drugim obrazovnim ustanovama i, nadasve, uključena u obrazovni sistem države Crne Gore.

U svom kompleksu sadrži jednu mušku i dvije ženske medrese, od kojih se jedna nalazi u Podgorici, a druga u Rožajama, kao područna jedinica.

S obzirom da je škola internatskog tipa, sadržaj programa koji ona nudi se dijeli u dva dijela: nastavni i vannastavni.

Medresa izvodi nastavu po javno važećem planu i programu izjednačenom sa planom i programom gimnazija – opšteobrazovnih ustanova. Osim opšteobrazovnih predmeta, 23% plana i programa čine vjerski predmeti.

Od 2015. godine na plan i program rada izdata je Saglasnost Ministarstva prosvjete Crne Gore, prema kojoj se sadržaj plana i programa dijeli na pet naučnih oblasti:

1. vjersko – islamsko područje;
2. jezičko;
3. društveno;
4. prirodno-matematičko;
5. multidisciplinarno.

U školi se izučavaju tri strana jezika: engleski, arapski i turski.

Vannastavni program se realizuje kroz rad sekcija, dopunske nastave i odgajateljskog programa. U vannastavnom ciklusu realizuje se ukupno 20 sekcija, i to:

1. Sekcija Hifza – učenje Kur'ana napamet;
2. Horska sekcija,

3. četiri sportske sekcije: košarka, odbojka, futsal i fizičke spremnosti;
4. Ekološka sekcija;
5. Preduzetnička sekcija;
6. Sekcija kaligrafije i slikarstva;
7. Sekcija fotografa;
8. English club;
9. Klub turskog jezika;
10. Novinarska sekcija;
11. Recitatorska sekcija;
12. Klub knjige;
13. Literarna sekcija;
14. Dramska sekcija;
15. Javni govor;
16. Debatni klub;
17. Klub knjige – književnost na albanskom.

Medresa ima 24 zaposlena, pet administrativnih radnika i 21 člana tehničkog osoblja.

Najviši organ odlučivanja je Upravni odbor, koji broji sedam članova, i on usvaja politiku škole. Prvi čovjek rukovodstva je direktor Medrese, koji ima četiri pomoćnika za različite sektore: pomoćnik direktora – upravnik internata, pomoćnik za

nastavu, i dva pomoćnika koji rukovode dvjema ženskim medresama. Administraciju čine sekretar škole i koordinator za vannastavne aktivnosti i PR menadžer.

Cilj Medrese „Mehmed Fatih” je obrazovanje mladih naraštaja kroz srednjoškolsko opšte obrazovanje sa stečenim vjerskim principima. Pored toga, Medresa je kolijevka talenata koji se mogu nadograđivati kroz postojeći program, ali i kroz vidove specijalizovanog unapređivanja znanja i vještina. Medresa hrabri sve vrste talenata u kojima se njeni polaznici iskažu, te ih motiviše da napreduju u disciplinama za koje se opredijele.

PR sektor Medrese uređuje jedno lice. U oblasti eksternog PR-a, Medresa „Mehmed Fatih” organizuje niz manifestacija različitog karaktera za određene ciljne grupe.

ISLAMSKI KALENDAR

Za početak islamskog kalendara uzima se Hidžra, koja se desila 622. godine po gregorijanskom kalendaru. Hidžra se smatra najbitnijim događajem po opstanak islama i muslimana kao zajednice. Mlada i malobrojna zajednica muslimana u Meki, proživljavala je represije, progone, mučenja i prisile da se odreknu islama. Pritisici su bili posebno drastični prema siromašnim muslimanima, koji nisu pripadali moćnim i velikim plemenima, te samim tim nisu imali plemensku zaštitu. Zbog progona i pritisaka koje su nad njima vršili mekanski idolopoklonici

(mušrici), muslimani su prethodno dobili obećanje da će im stanovnici tadašnjeg Jesriba, kasnije Medina, pružiti utočište i slobodu ispovijedanja vjere. Računanje vremena od ovog događaja bila je praksa poslanika Muhameda, a.s., ali zvanično ju je 16 godina nakon Hidžre uveo halifa Omer, drugi vladar muslimana nakon smrti Ebu Bekra, koji je nakon poslanika Muhameda, a.s., bio predvodnik muslimana. Omer ibn el-Hatab je dakle zvanično uspostavio muslimanski kalendar koji je u upotrebi do dan-danas.

Muslimanski ili hidžretski kalendar (يـرجـه) ima 12 mjeseci, poput gregorijanskog ili julijanskog kalendara. Po principu računanja vremena spada u lunarne kalendare, pa hidžretska godina po lunarnom kalendaru traje 354 ili 355 dana, što je za 10 ili 11 dana kraće od trajanja godine po solarnom kalendaru. I prije zvaničnog određivanja početka hidžretskog kalendara, samim kur'anskim tekstom, propisano je da godina ima 12 mjeseci od nastanka svijeta. Ajet glasi:

„Broj mjeseci u Allaha je dvanaest, prema Allahovoj Knjizi od dana kada je nebese i zemlju stvorio, a četiri su sveta; to je prava vjera. U njima ne griješite!” (Et-Tevbe, 36) Pored kur'anskog teksta, i Muhamed, a.s., naglasio je posebnost četiri sveta mjeseca. Na Oprosnom hadždžu je rekao: „O ljudi, vrijeme se okreće. Godina ima dvanaest mjeseci. Od njih su četiri sveta. Tri su jedan za drugim, Zu-l-ka'de, Zu-l-hidže i Muharrem. Redžeb je sam i nalazi se između dva Džumadea i Ša'bana”.

HIDŽRETSKI MJESECI:

Muharrem („sveti, zabranjeni”, nazvan ovako zbog prohibicije ratovanja u njemu)

Safer („prazni”, navodno zato što su predislamski Arapi idolopoklonici pljačkali tokom ovog meseca i ostavljali kuće prazne)

Rebi-ul-evvel („prvo proleće”)

Rebi-ul-ahir („drugo proleće”)

Džumade-l-ula („prvi mjesec isušene zemlje”, zove se i Hidžretskim ljetnjim mjesecom), Džumade-l-uhra („drugi mjesec isušene zemlje”)

Redžeb („počast” – sveti mjesec, jedan od tri sveta mjeseca koji sa Ša’banom i Ramazanom čini u našem podneblju poznate Učajluke, tri mjeseca posvećenosti postu)

Ša’ban („rasuti”, označava doba godine kada su arapska plemena rasuta kako bi našla vodu i izvor ishrane za svoju stoku jer ih je većina živjela u tribalističkim zajednicama nomadskim životom)

Ramazan („mjesec velike vrućine”; ovo je mesec posta, najsvetiji i najpoštovaniji u kalendaru, kaže se još da je mjesec „koji sagorijeva” grijehe postom)

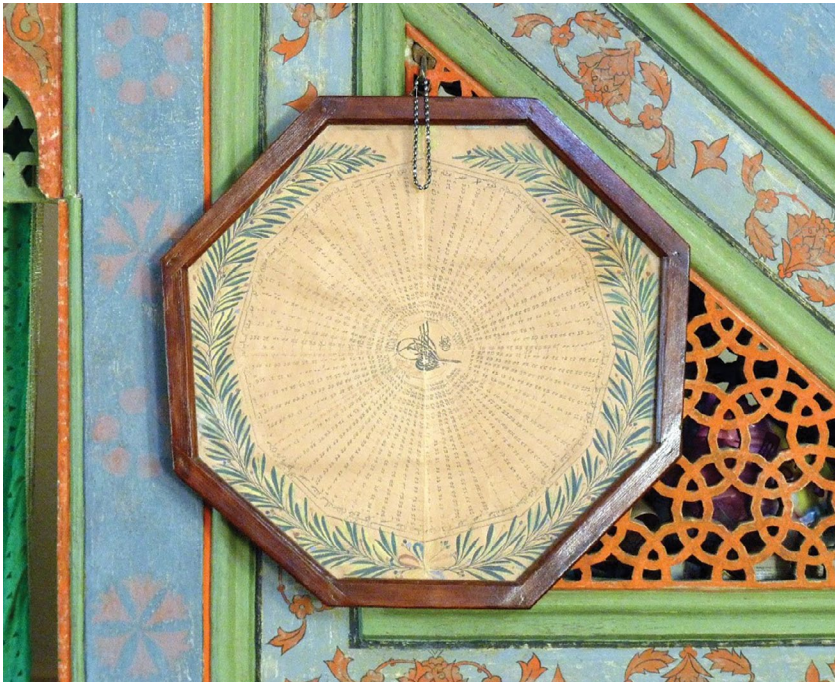
Ševval („mjesec lova”)

Zul-ka’de („mesec primirja, odmora” – sveti mjesec, kada se zabranjuje ratovanje)

Zul-hidždže („mjesec hodočašća”, tj. hadža, godišnjeg muslimanskog hodočašća u Meku).

S obzirom da je hidžretski kalendar lunarni, okončanje jednog i početak narednog mjeseca utvrđivali su se viđenjem mlađaka. U nekim zemljama muslimanskog svijeta to je i dan-danas praksa. Međutim, razvojem astronomije postalo je sasvim moguće proračunati početak i kraj mjeseca unaprijed.

Literalisti i radikalni tradicionalisti su ovo smatrali pokuđenom novotarijom. Sa tom praksom se počelo u Kairu, još davne 969. godine.

Predrasude o islamu i muslimanima i pogrešne interpretacije

ISLAM PREZIRE PRIJAŠNJE POSLANIKE I TVRDI DA JE JEDINA ISTINA

Islam ne smatra sebe jedinom ispravnom vjerom u historiji čovječanstva. Zapravo, prema učenju islama, vjerovanje u jednog Boga je bilo vjera svih poslanika i vjerovjesnika, od prvog čovjeka do Muhameda, a.s., kao posljednjeg božjeg izaslanika čovječanstvu. Kur'an poseban status dodjeljuje velikim monoteističkim, objavljenim religijama, hrišćanstvu i judaizmu. Kur'an ih naziva „Sljedbenici Knjige”, te kur'anski ajet sljedbenike prethodnih objava poziva na jedinstvo i saglasje oko suštine vjerovanja – monoteizma. Ajet glasi: „Reci: 'O, sljedbenici Knjige, dođite da se okupimo oko Jedne Riječi, i nama i vama zajedničke: da se nikome osim Allahu ne klanjamo, da nikoga Njemu ravnim ne smatramo, i da jedni druge, pored Allaha, bogovima ne držimo!' ” (Ali 'Imran, 64) Dakle, među pripadnicima različitih vjera, Sljedbenici Knjige imaju poseban status. Postoje široko raširene predrasude da islam negira sve prijašnje poslanike i vjerovjesnike, posebno da, konkretno, ne priznaje Isusa. Islam na posebno mjesto ističe Isa, a.s., prizivajući na njega mir i božji spas. Prema islamskom učenju, onaj koji vrijeđa Isusa, psuje ga i omalovažava, smatra ga lažnim poslanikom ili izmišljenom ličnošću, prestaje biti musliman. Sličan stav islam zauzima

i prema Merjemi, djevici Mariji, Isaovoj majci. Kur'an potvrđuje bezgrešno začeće Isa, a.s., i o tome govori u ajetima: „A kada meleki rekoše: 'O Merjema, Allah ti javlja radosnu vijest, od Njega Riječ: ime će mu biti Mesija, Isaa, sin Merjemin, biće viđen i na ovome i na onome svijetu i jedan od Allahu bliskih; on će govoriti ljudima još u kolijevci, a i kao odrastao, i biće čestit.' ” (Kur'an 3:45–46) Onda je Merjema (Marija) neočekivano odgovorila: „Gospodaru moj, kako ću imati dijete kada me nijedan muškarac nije dodirnuo?” (Kur'an 3:47) Odgovor je glasio: „'Eto tako' – reče. 'Allah stvara šta On hoće. Kada nešto odluči, On samo za to rekne: 'Budi!' – i ono bude.' ” (Kur'an 3:47)

Cijelo jedno poglavlje u Kur'anu je posvećeno i nazvano po njoj, po Merjemi (Mariji) (19. Kur'ansko poglavlje, sura Merjem).

Jedan od najpouzdanijih komentara Kur'ana, autora Ibn Kesira, prenosi pojašnjenje i potvrdu bezgrešnog začeća Isa, a.s. (Isusa).

Ibn Abas pripovijeda: „Kada su se znaci trudnoće pojavili kod nje, sa njom je bio pravedan čovjek među njenim rođacima, koji se klanjao Allahu u istom hramu gde je ona bila, zvao se Jozef, drvodelja. Kada je vidio da joj je stomak porastao, bilo mu je čudno. Nakon toga, odlučio je da dobro vodi računa o njoj zato što je znao koliko je nevina, časna, posvećena vjeri i obožavanju Allaha, ali on nije mogao da prestane da misli o ovom događaju. Tako da je rekao, govoreći indirektno: 'O Merjema, pitaću te u vezi nečega ali nemoj da se uzrujavaš...'

Ona je rekla: 'Šta to?' On je rekao: 'Da li je ijedno drvo ili biljka ikada nikla bez sjemena? Da li je ikada ijedno dijete rođeno bez oca?' Ona je rekla: 'Da, razumijem o čemu govorite. Što se tiče toga da li je bilo drvo ili biljka ikada nikla bez sjemena, kada je Allah stvorio prvo drveće i biljke, On ih je stvorio bez sjemena. A da li je ikada ijedno dijete rođeno bez oca? 'Allah je stvorio Adama bez oca i majke.' On joj je povjerovao i ostavio je na miru." (Tumačenje Kur'ana, Ibn Kesir 3:117) Poslanik Muhamed, a.s., rekao je: „Merjema je najbolja žena svog vremena.” (Hadis)

DOZVOLE I ZABRANE U ISLAMU

U osnovi islamskih propisa nije rigidna restriktivnost, jer se često islam pominje samo i jedino u kontekstu zabrana. Često se razumije da je islamski vjerezakon (šerijat) zbirka strogih zabrana koje ugrožavaju slobodu svakodnevnog čovječjeg života. U islamu su u pogledu propisa najčešće pominjani termini halal – dozvoljeno i haram – zabranjeno. Postoji još nekoliko potkategorija: mekruh – pokuđeno, ali ne decidno zabranjeno; mubah, dozvoljeno; mustehab, pohvaljeno, ali ne i naređeno. Osnova šerijata kao vjerezakona je dozvoljenost. Njegova polazna osnova je halal – dakle sve su stvari dozvoljene, osim onih koje šerijatski tekst (ajet ili hadis) zabranjuju. Prema ovom principu, halal je osnova, haram je izuzetak. Međutim, postoje i prethodno pomenute kategorije, ali u opsegu između halala

i harama postoje sumnjive stvari, za koje postoji mogućnost da su dozvoljene ili zabranjene. Odnos vjernika prema sumnjivim stvarima je objašnjen sljedećim hadisom. Buharija i Muslim od Nu'mana bin Bešira, r.a., prenose da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:

„Halal je jasan i haram je jasan, a između njih su sumnjive stvari koje većina ljudi ne zna. Pa, ko se bude sačuvao sumnjivih stvari, sačuvao je svoju vjeru i čast. A ko upadne u sumnjive stvari, upao je u haram.”

Vjernik će iz opreznosti izbjegavati sumnjive stvari i kloniti ih se. Haram, tj., zabrane uspostavljene su u šerijatu zbog njihove štetnosti i pogubnosti po čovjekovo zdravlje, imetak, čast, i slično. Islamski učenjaci smatraju na osnovu dokaza da je haram dozvoljen samo u slučaju krajnje nužnosti. „Haram nije dozvoljeno upražnjavati osim u krajnjoj nuždi kada bi čovjek nastradao. A ta nužnost se temelji na osnovu kur'anske sentence koja glasi: 'A onome ko bude primoran, ali ne iz želje, tek toliko da glad utoli, njemu grijeh nije. – Allah zaista prašta i milostiv je' ” (El-Bekare: 173). „Dakle, ne iz želje ili potražnje za tim haramom, niti sa prekoračivanjem granice nužnosti. Ko bude primoran pa zbog nekakve nužde učini taj haram, i to samo koliko glad da utoli, onda nema grijeha, a Allah zaista prašta i milostiv je.” (Jusuf el-Karadavi, Halal i haram) Postoji šerijatski princip po kojem se grijehom ne smatra samo dozvoliti nešto što je zabranjeno, već i obrnuto. Princip glasi: „Onaj ko zabranjuje halal jednak je onom koji dozvoljava

haram”. Da niko od ljudi nema pravo zabranjivati ono što vrhovni Zakonodavac Allah dozvoljava. „Reci: 'Ko je zabranio Allahove ukrase, koje je On za robove Svoje stvorio, i ukusna jela?' Reci: 'Ona su za vjernike na ovome svijetu, a na onome svijetu su samo za njih.' Eto, tako Mi podrobno izlažemo dokaze ljudima koji znaju” (El-E'araf: 31–32). Ovo je kur'anski prekor onima koji iz pretjerane gorljivosti i pobožnosti, kloneći se svega zabranjenog, a braneći se „dodatnim oprezom”, zabranjuju ono što je dozvoljeno.

U prirodi šerijata i vjere islama generalno stoji da je to „dinul-fitreh”, prirodna i čovjekovom karakteru prirođena vjera, koja vodi računa o fizičkim, mentalnim, duhovnim i svim drugim, njegovim genima prirođenim potrebama. Ako je nešto haram, to je zato što je štetno za čovjeka. Na primjer, alkohol je zabranjen islamskim šerijatom, ne da bi ukrotio čovjekovu želju za jednom vrstom užitka, već zbog višestruke štete koju prouzrokuje, ovisnosti, nasilja, upropaštavanja porodica i imetka, i drugih negativnosti koje slijede nakon nekontrolisane upotrebe alkohola i svega što opija.

Predrasude, postavljanje određenih vjerovanja i propisa u pogrešne i neprimjerene koncepte u pogledu islama i života muslimana, uzrok su nerazumijevanja i širenja mržnje. Sa jedne strane, odgovornost medija je neupitna, jer prema izreci: „Vijest formira svijest”, ono što mediji plasiraju kao pravilo ili činjenično stanje, često bude, u stvari, davno prevaziđena predrasuda i neistina. Sa druge

strane, muslimani, zbog toga što ih nemuslimani nisu razumjeli na pravi način, smatraju da su nemuslimani otvoreni neprijatelji, čime se hrane i potpiruju radikalne ideje. nemuslimani Zbog tih pogrešnih koncepata, nemuslimani razvijaju islamofobičan stav prema svim muslimanima zbog pogrešne interpretacije minornih grupa i pojedinaca.

Jedna od najčešćih predrasuda je da je dužnost muslimana da islam nameću svim sredstvima nemuslimanima, te da je kolektivna kao i individualna misija širenje islama makar to bilo i silom. Međutim, islam, kako je u početku rečeno, u korijenu imena ima mir. Kur'anski ajet je jasan u demantiju ove predrasude: „Nema prisile u vjeru, Pravi put se jasno razlikuje od zablude.” (Sura El-Bekare, 256)

Takođe, drugi ajet negira prisilu kao sredstvo upućivanja u vjeru: „Da Gospodar tvoj hoće, na Zemlji bi doista bili svi vjernici. Pa zašto onda ti da nagoniš ljude da budu vjernici?” (Sura Junus, 99) Dakle, jednoulje i jednovjerje nije božja namjera, na muslimanu je samo da ponudi svoju vjeru, da je pojasni i otkloni nedoumice, nipošto da bude nasrtljiv i prisiljava ljude da prihvate vjeru. Muhamed, a.s., imao je najljuće neprijatelje iz svoje najbliže porodice, i nikada nije upotrijebio prisilu niti represiju da bi ih uveo u vjeru. Na osnovu njegove tradicije i pristupa, kao na osnovu pomenutih ajeta, šerijatski pravници smatraju da se osoba koja je pod prisilom prihvatila islam ne smatra muslimanom. Prema njima, takvoj osobi

treba da se da sloboda izbora nakon eliminacije svih elemenata pritiska i prisile. Islam se prihvata tek ako je prihvaćen slobodnom voljom i bez prisile.

ISLAM GLEDA NA ŽENU KAO NA INFERIORNO BIĆE

Vrlo raširena predrasuda je i stav islama prema ženi, i njen status u religijsko-društvenim odnosima. Prema tom uvjerenju, žena je stavljena u prikrajak društvenog života, bez prava na samostalno rasuđivanje i brigu o vlastitom životu. Radikalni krugovi i pojedinci zaista i smatraju da je pristup žene obrazovanju, društvenim odlukama i pitanjima uopšte sveden na minimalnu mjeru. Međutim, islam je zapravo ženu izjednačio sa muškarcem, od dokidanja pogubnih običaja predislamskih Arapa prema kojima je rođenje ženskog djeteta bilo sramota i poniženje. Poznato je da su neki od njih svoju žensku djecu živu sahranjivali. Tu praksu, u kontekstu Sudnjeg dana, Kur'an žestoko kritikuje, kada u strahote zločinaca uvrštava i pitanje: „I kada živa sahranjena djevojčica bude upitana – zbog kakve krivice je umorena?” (Et-Tekvir, 9–10)

Nije samo pravo na egzistenciju ono što je islam svojim dolaskom osigurao ženi. U vrijeme dolaska islama, žena je bila predmet trgovine, bez prava da slobodno raspolaže svojom sudbinom i da bira hoće li i za koga biti udata. Islam joj daje pravo da sama bira budućnost svog bračnog života, daje joj

pravo nasljeđivanja imovine, pravo da se obrazuje i da druge podučava. Iz radikalnih krugova se i danas može čuti da je jedini put žene do dženeta onaj koji vodi preko njenog ugađanja drugima i služenja tuđim prohtjevima. Kako su nekada predislamski Arapi zakopavali žive djevojčice, tako i danas radikalni elementi pokušavaju sahraniti mnoga prava žene muslimanke, sahraniti njen intelekt, slobodu, pravo glasa, njena osjećanja i mjesto gradivnog elementa zajednice. Ovakve tendencije demantovao je i Kur'an i Sunet, kao i tradicija pravovjernih iz zlatne generacije. Aiša, r.a., supruža Muhameda, a.s., zauzela je bitno mjesto u intelektualnom formiranju zajednice nakon smrti Poslanika, a.s. Zbog svoje oštroumnosti, učenosti i bliskosti izvoru objave, mnogi ashabi su učili vjeru pred njom. Ponijela je čak nadimak „Mufti-Nisa' ” – Žena muftija. Suvišno je navoditi sve primjere žena tokom bogate muslimanske istorije koje su zauzimale bitne pozicije u društvenom, vjerskom, političkom i javnom životu zajednice.

Omer, veliki pravedni halifa, iznio je svoj stav na javnom skupu, pa je ustala starica i demantovala ga. Omer je tada rekao: „Da ne bi žene, Omer propade”. Dakle, veliki halifa koji je živio uz Muhameda, prihvatio je korekciju žene. Ovo je demanti radikalima današnjice koji bi da žena bude biće bez lika i glasa, svedeno na predmet više u kućnom inventaru.

ISLAM NUDI ILI PRIHVATANJE VJERE ILI SMRT

Postoji tvrdnja da je islam svoju globalnu ekspanziju doživio zahvaljujući ognju i maču. Tvrdnja da se širio sabljom često je rasprostranjena u pokušaju demonizovanja njenih pripadnika i širenju islamofobije. No, iako postoje primjeri odstupanja od kur'anskog principa „nema prisile u vjeri”, to se ne može uzeti za argument niti tvrditi da izvori islama motivišu prisilu i naređuju nasilnu islamizaciju. U prilog tome govore jednostavne činjenice. Sablja kojom se navodno širio islam, ni jednom nije pomenuta u Kur'anu. Za razliku od sablje, milost se u Kur'anu pominje 268 puta. Sve što je nametnuto silom biva odbačeno čim sile nestane.

Drastični primjeri nasilja prema onima koji se čak i deklariraju kao muslimani kada terorističke organizacije zalaze u iskrenost prihvatanja vjere, demantovani su praksom Muhameda, a.s. Od Usame b. Zejda, radijallahu anhumu, prenosi se da je rekao: „Poslao nas je Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, ogranku plemena Džuhejne (koji se zvao) El-Hureka, pa smo ih zatekli ujutro. Jedan Ensarija i ja smo stigli kod jednog od njih, pa kada smo potegli svoje oružje na njega, on je rekao: 'La ilahe illallah – Nema Boga osim Allaha.' Ensarija ga je ostavio i udaljio se od njega, a ja sam ga probo svojim kopljem i ubio ga. Kada smo stigli u Medinu, vijest o tome je stigla do Allahovog poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, pa mi je rekao: 'O Usama, zar si ga ubio nakon što je rekao: La ilahe illallah?!' Rekao sam: 'Allahov poslaniče,

rekao je to samo da se spasi.' Na to mi je Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, rekao: 'Zar si ga ubio nakon što je rekao: La ilahe illallah?!' Ponavljao je to toliko puta, sve dok nisam poželio da sam tek tog dana primio islam." U drugoj verziji hadisa je došlo da je Alahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, rekao: „Zar je on rekao: La ilahe illallah, a ti si ga ubio?!” Na to je Usama rekao: „Allahov Poslaniče, rekao je to iz straha kad je vidio oružje.” Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, mu reče: „Zar si ti otvorio njegovo srce pa da znaš je li zbog toga rekao ili ne?!” Kaže Usama: „Pa je to ponavljao sve dok nisam poželio da sam tek tog dana primio islam.” (Bilježe Buhari i Muslim)

Čak i kada neko očigledno očituje prihvatanje islama da bi spasio život, u njegovu namjeru se ne zalazi. Muhamed, a.s., ashaba Usamu žestoko je prekorio zbog površnosti stava, dokazujući da je očitovanje vjere, njeno prihvatanje ili odbijanje intimna stvar svakog pojedinca, a nikome nije dozvoljeno zalaženje u kvalifikacije tuđe namjere.

U završnici, islam i muslimani organizovani oko Islamske zajednice u Crnoj Gori dio su njenog multireligijskog i kulturnog nasljeđa. U Crnoj Gori u ovom momentu postoji oko 140 džamija, Medresa „Mehmed Fatih”, koja obilježava deset godina postojanja, sa područnim odjeljenjem u Rožajama i centralom u Podgorici. Kroz zakonom definisana prava i dužnosti, na principu poštovanja odvojenosti vjere od države, pripadnici islama predstavljaju konstruktivan društveni faktor.

JUDAIZAM

Autorka:

Ljiljana Vuković
(Jevrejska zajednica Crne Gore)

„Ne treba poštovati samo svoju, a odbacivati religije drugih, već ih treba poštovati zbog ovog ili onog razloga. Na taj način pomažemo sopstvenoj religiji da raste i činimo uslugu religijama drugih. Čineći suprotno kopamo grob sopstvenoj religiji i isto tako štetimo i drugima. Ko god poštuje sopstvenu religiju i blati druge, čini to zapravo posvećujući se svojoj religiji i pomišlja: ‘Veličaću svoju religiju’. Ali, naprotiv, on je time smrtno ranjava. Jedino je ovakvo razmišljanje ispravno: Neka svi slušaju i budu voljni da saslušaju učenja koja drugi propovedaju.”

Ašokin edikt⁵

5 <https://sh.wikipedia.org/wiki/Ašoka>

Judaizam, (od latinskog: Iudaismus, izvedeno od grčkog: 'Ιουδαϊσμός [*Ioudaïsmós*], od hebrejskog: יהודה (Yehudah – Judeja), istorijski jedna od najstarijih monoteističkih religija, obuhvata kulturu, filozofiju i način života jevrejskog naroda. Pojavio se na Bliskom istoku, sredinom drugog milenijuma prije nove ere, ili hiljadu i po godina prije Hrista. Sljedbenici judaizma su Jevreji, koji po predanju vode porijeklo od patrijarha Avrama i njegovih sljedbenika.

Judaizam je religija knjige gdje učenje svetih spisa predstavlja osnovni uslov za njegov i za opstanak jevrejskog naroda. U jevrejskoj zajednici poseban prioritet se daje obrazovanju mladih, što uvijek mora biti prisutno u svijesti roditelja. „*I neka ove riječi koje ti ja zapovijedam danas budu u srcu tvom. I često ih napominji sinovima svojim, i govori o njima kad sjediš u kući svojoj i kada ideš putem, kad liježeš i kad ustaješ*” (Peta knjiga Mojsijeva, Zakoni Ponovljeni 6:6–7).⁶ Pravo vrijeme da se počne sa učenjem, kako Mišna ukazuje, za Bibliju je sa pet, za Mišnu je sa deset godina, dijete sa trinaest godina je obavezno da proučava zapovijesti, a sa petnaest da uči Talmud.

Razvoj zapadne civilizacije mnogo duguje judaizmu. „Stari zavjet”, nastao kao zbirka svetih knjiga starojevrejske vjere, predstavlja neku vrstu osnovnog stabla iz koga su se razvile monoteističke religije; judaizam i hrišćanstvo, a imao je uticaja i na razvoj islama.

6 Biblija ili Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, Jugoslovensko Biblijsko Društvo - Beograd, 1998. Preveo; Đura Daničić, 173.str.

Takođe, ove tri monoteističke religije ponikle su na istom geografskom prostoru; Jevreji su podigli Hram svom Jahveu u Jerusalimu, gdje je vijekovima nakon toga raspet Isus Hristos i nastalo hrišćanstvo. Meka, gdje je nastao islam, udaljena je od Jerusalima oko 1000 kilometara.

Bog u koga vjeruju Jevreji, hrišćani i muslimani, u suštini je jedan isti iako se u svakoj od ove tri vjere drugačije zove. Krupne razlike koje postoje među njima tiču se predstave o Božjem izaslaniku – ličnosti koju je Bog odabrao da preko nje opšti sa ljudskim rodom. Razmimoilaze se u tome što Jevreji i muslimani vjeruju da su Mojsije i Muhamed izabrani i nadahnuti ljudi, dok hrišćani propovijedaju da je Isus Hristos sin Božji, koji pored ljudske ima i božansku prirodu.

Jevreji su semitski narod. Tokom svoje duge istorije bili su poznati pod nazivima: Hebreji, Izrailjci i Jevreji. Naziv Hebreji se odnosi na najstarije pretke, koji su postojali od najranijih vremena do kraja drugog milenijuma prije nove ere. Termin Izraelićani označava dvije grupe ljudi; jedni su bili potomci Hebreja koji su stvorili naciju drevnog Izraela oko 1025.godine p.n.e. a drugi, takođe poznati pod nazivom Izraelićani, živjeli su u Sjevernom kraljevstvu Izraela od 922.do 722. p.n.e.

Na putu ka Hananu, Jakov je usnio san kojim se tumači naziv jevrejskog naroda i države:

A kad osta Jakov sam, tada se još jedan čovjek rvaše s njim do zore.

A kad vidje da ga ne može svladati, udari ga po zglavku u stegnu, te se Jakovu iščaši stegno iz zglavka, kad se čovjek rvaše s njim.

Pa onda reče: „Pusti me, zora je.” A Jakov mu reče: „Neću te pustiti dokle me ne blagosloviš.”

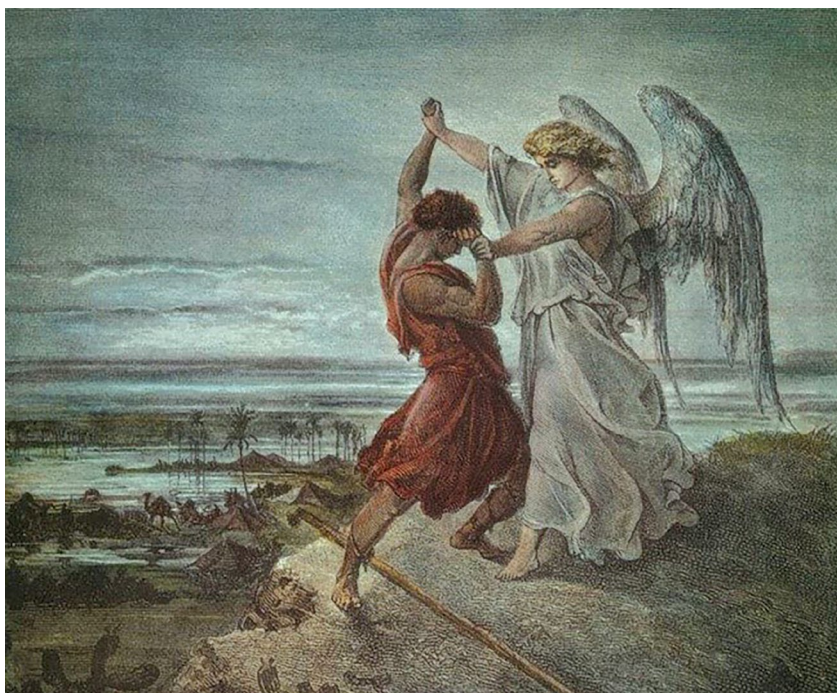
A čovjek mu reče: „Kako ti je ime?” I on odgovori: „Jakov.”

Tada mu reče: „otsele se nećeš zvati Jakov, nego Izrailj; jer si se junački borio i s Bogom i s ljudima, i odolio si.” (Prva knjiga Mojsijeva, 32:24-28).⁷

Otuda potiče riječ Izrael, što znači Božji borac. Od tog vremena do danas, Jevreji – tj. sinovi Izrailjevi, ne jedu mišiće sa zglavka u stegnu zaklanih životinja.

Naziv Jevrej potiče od termina yehudah, Judeja, Južno kraljevstvo Izraela, koje je postojalo od otprilike 922.do 586. godine p.n.e. Naziv Judaeus prešao je u termin Jevreji.

⁷ Biblija ili Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, Jugoslovensko Biblijsko Društvo - Beograd, 1998. Preveo; Đura Daničić, 32.str.

Gustav Dore, Jakov se bori sa anđelom, 1855. (Borba za blagoslov)

U današnje vrijeme, Jevrej je onaj koji praktikuje religiju judaizma i čije porijeklo je jevrejsko. Po jevrejskom zakonu, Jevrej je osoba čija majka je Jevrejka, ili onaj koji je prešao u jevrejsku vjeru pod nadzorom rabina.

Poslednjih dvije hiljade godina Jevreji žive raseljeni širom svijeta, ali su uvijek bili prisutni i u svojoj drevnoj domovini na obali Sredozemnog mora, gdje je 14.maja 1948. osnovana država Izrael. Pored Izraela, brojna populacija Jevreja danas živi u Americi, brojnim evropskim državama, Rusiji, itd.

Pridržavajući se čvrsto sopstvene vjere, proučavanjem Tore i ispunjavanjem micvot,

Jevreji su opstali i visoko se vinuli na svakom polju kulturnog djelovanja.

OSNOVNA VJEROVANJA JUDAIZMA

Od kada se pojavio kao organizovana religija, prije oko 2600 godina, judaizam je pretrpio brojne promjene. Iako unutar njega postoje različite grane vjere, gdje se određeni aspekti religije razlikuju, svi imaju zajedničke osnove vjere, principe i načela. Prvo načelo je da postoji samo jedan Bog, ne samo za Jevreje, već i za sve druge narode. Iz poštovanja prema Bogu, Jevreji ne izgovaraju njegovo ime, već koriste riječ *ADONAJ* (Gospod), što je u hebrejskom jeziku označeno sa četiri konsonanta *JHWH*, (Jahve – „On jeste”). Tim imenom Bog je sebe nazvao kada je na Mojsijevo pitanje, šta da kaže narodu, koje je njegovo ime, odgovorio: „*Ja sam onaj što jest.*“ (Druga knjiga Mojsijeva 3:14).⁸

Jevrejska tradicija uči da je Bog savršen, da je stvorio univerzum, da je vječan i sveznajući. On je milostiv, ali ako se njegova pravila moralnog i etičkog ne poštuju, kazniće onoga ko prekrši Zakon. On nije bio jedan od bogova, niti među najmoćnijima, već jedini, kako je i navedeno „*ja sam prvi i ja sam posljednji, i osim mene nema Boga*” (Knjiga proroka Isaije 44:6).⁹

8 Biblija ili Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, Jugoslovensko Biblijsko Društvo - Beograd, 1998. Preveo; Đura Daničić, 54.str.

9 Biblija ili Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, Jugoslovensko Biblijsko Društvo - Beograd, 1998. Preveo; Đura Daničić, 625.str.

Po drugom načelu judaizma Bog je sa Jevrejima napravio Savez¹⁰, čime su postali odabrani narod, narod koji je On izabrao da mu preda Zakon.

Bog je napravio Savez sa Avramom, izabравši ga za oca nacije koja će živjeti u Obećanoj zemlji. Obećao mu je da će iz Kanaana nastati velika nacija.

I reče Gospod Avramu: idi iz zemlje svoje i od roda svojega i iz doma oca svojega u zemlju koju ću ti ja pokazati. I učiniću od tebe veliki narod, i blagosloviću te, i ime tvoje proslaviću, i ti ćeš biti blagoslov. Blagosloviću one koji tebe uzblagosiljaju, i prokleću one koji tebe usproklinju; i u tebi će biti blagoslovena sva plemena na zemlji. (Prva knjiga Mojsijeva, Postanje 12:1–3).¹¹

Kako je navedeno u *Bibliji*, a većina naučnika se s tim slaže, istorija Jevreja počinje s Avramom ili Avraamom, kako ga je Gospod preimenovao: „Od mene evo zavjet moj s tobom da ćeš biti otac mnogim narodima. Zato se više nećeš zvati Avram, nego će ti biti ime Avraam, jer sam te učinio ocem mnogih naroda.“ (Prva knjiga Mojsijeva, Postanje – 17:4-5).¹²

Avramovo postojanje se veže za period negdje između 20. i početka 16. vijeka prije naše ere (2000–1550.prije naše ere). Biblija ga opisuje kao

¹⁰ Savez predstavlja jedan od najvažnijih elemenata judaizma i važan je biblijski motiv. Prenosi se od Avraama na Isaka, Jakova pa dalje na njihove potomke, koju su skoro uništeni u egipatskom ropstvu.

¹¹ Biblija ili Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, Jugoslovensko Biblijsko Društvo - Beograd, 1998. Preveo; Đura Daničić, 10.str.

¹² Isto, 13.str.

Avramovo
putovanje u
Kanaan

nomada koji je sa svojom porodicom lutao od Ura u Halideji, kroz Siriju i Kanaan do Egipta, zatim opet u Kanaan.

Po *Bibliji*, Avraamovi potomci su bili robovi u Egiptu 400 godina, a izašli su, pretpostavlja se, u vrijeme vladavine faraona Ramzesa II (1290–1224. p.n.e. *Izlazak*). Tokom Izlaska, koji se dogodio u kasno bronzano doba (oko 1550–1200. p.n.e.), Mojsije odvodi Hebreje na Sinajsku goru, gdje se odigrava jedan od najsvetijih događaja u jevrejskoj istoriji i prekretnica u hebrejskoj religiji – Bog je dao Zakon Mojsiju, a on ga je predao svom narodu. Ovaj događaj se u jevrejskoj tradiciji

naziva „davanje Tore“, (*Matan tora*).

Darujući im Toru, Bog je Jevreje učinio svojim miljenicima. Jevrejski narod je postao privilegovan posebnom odgovornošću; opslužujući Toru, svijetu će pokazati da su djeca Izraelova izabrani Božji službenici.

Mojsije je bio vođa, učitelj i smjerodavac, koji je strpljivo pripremao svoj narod da se pokorava i da vjeruje samo jednom Bogu, Jahveu. Za Mojsija i za Izlazak vezuje se početak istorije jevrejske religije.

Ja sam Gospod Bog tvoj, koji sam te izveo iz zemlje Misirske, iz doma ropskoga.

Rembrandt,
Mojsije
s Deset
zapovijesti,
1659.

1 Nemoj imati bogova drugih do mene.

2 Ne gradi sebi lika rezanoga, niti kakve slike od tvari koje su gore na nebu ili koje su dolje na zemlji ili koje su u vodi ispod zemlje. Nemoj im se klanjati niti im služiti, jer sam ja Gospod Bog tvoj, Bog revnitelj, koji na sinovima pohodim bezakonja otaca njihovijeh do trećega i do četvrtog koljena, onijeh koji mrze na men; A činim milost na tisućama onijeh koji me ljube i čuvaju zapovijesti moje.

3 Ne uzimaj uzalud imena Gospoda Boga svojega; jer neće pred Gospodom biti prav onaj ko uzme ime njegovo uzalud.

4 Drži dan od odmora i svetkuj ga, kao što ti je zapovijedio Gospod tvoj. Šest dana radi, i svršuj sve poslove svoje. A sedmi je dan odmor Gospodu Bogu tvojemu; nemoj raditi nikakoga posla, ni ti ni sin tvoj, ni kći tvoja, ni sluga tvoj, ni sluškinja tvoja, ni vo tvoj ni magarac tvoj, niti koje živinče tvoje, ni došljak koji je kod tebe,

da bi se odmorio sluga tvoj i sluškinja tvoja kao i ti. I pamti da si bio rob u zemlji Misirskoj, i Gospod Bog tvoj izvede te odande rukom krjepkom i mišicom podignutom. Zato ti je Gospod Bog tvoj zapovjedio da svetkuješ dan od odmora.

5 Poštuj oca i mater svoju, kao što ti je zapovijedio Gospod Bog tvoj, da bi se produljili dani tvoji i da bi ti dobro bilo na zemlji, koju ti daje Gospod Bog tvoj.

6 Ne ubij.

7 Ne čini preljube.

8 Ne kradi.

9 Ne svjedoči lažno na bližnjega svojega.

10 Ne poželi žene bližnjega svojega, ne poželi kuće bližnjega svojega, ni njive njegove, ni sluge njegova, ni sluškinje njegove, ni vola njegova, ni magarca njegova, niti išta što je bližnjega tvojega. (Peta Knjiga Mojsijeva, 5:6-21).¹³

¹³ Biblija ili Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, Jugoslovensko Biblijsko Društvo - Beograd, 1998. Preveo; Đura Daničić, 172.str.

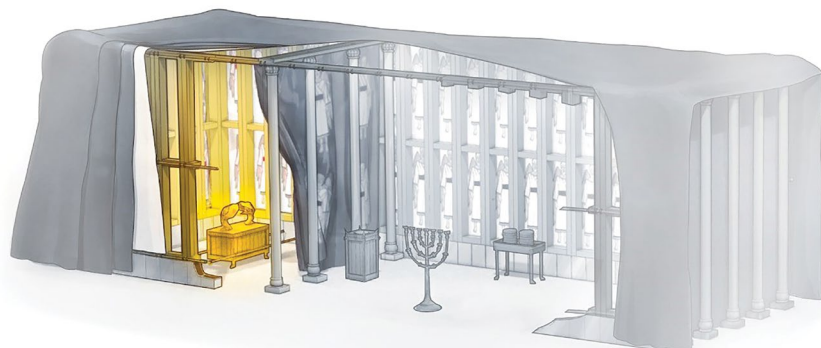
Dvije kamene ploče na kojima je bilo ispisano Deset Božjih zapovijesti smještene su u svetu kutiju - **Kovčeg saveza**. Napravljen prema Božjoj naredbi i Mojsijevom upustvu, kovčeg je predstavljao simbol Božjeg saveza sa Jevrejima i znak napretka, te je na putovanju uvijek nošen ispred naroda. Nosio ga je sveštenik.

Kovčeg je bio smješten u jednom dijelu šatora koji je nazvan Svetinja nad svetinjama. Dužina mu je bila 111, širina 67 i visina 67 centimetara. Bio je napravljen od akacijinog drveta i obložen zlatom spolja i iznutra. Gornje ivice bile su ukrašene vijencem od zlata. Poklopac je bio izrađen od čistog zlata i na njemu su bila dva heruvima, takođe od zlata, jedan na jednom kraju poklopca a drugi na drugom. Bili su okrenuti jedan prema drugom, a licem su gledali prema poklopcu. Krila su im bila raširena uvis i njima su zaklanjali poklopac. Sa obje strane kovčega iznad nogica bile su četiri karike od čistog zlata. Poluge od akacijinog drveta obložene zlatom bile su provučene kroz te karike, tako da je kovčeg mogao da se nosi. „*Pa u kovčeg metni svjedočanstvo, koje ću ti dati.*“ (Druga knjiga Mojsijeva, Izlazak 25:16).¹⁴

Zlatna činija sa manom i Aronov štap nalazili su se takođe u kovčegu.

14 Isto, 75.str.

Kovčeg
saveza u
Svetinji nad
svetinjama

Kada su primili Zakon od Boga, Jevreji su lutali pustinjom četrdeset godina. Po isteku perioda koji je poznat kao **Iskustvo divljine**, Jevreji stižu u Kanaansku zemlju, gdje su nekada živjeli, i osvajaju je. Ovaj period je poznat pod nazivom **Osvajanje**, kada Hebreji postaju poznati kao Izraelićani.

Period Iskustva u divljini i Osvajanje uticali su na način razmišljanja i ponašanja Hebreja, što je učinilo da se njihov društveni, religijski, ekonomski život razlikuje od života predaka iz vremena patrijarha. Javljaju se nove ideje koje će imati važnu ulogu u formiranju judaizma a i načina života u Drevnom Izraelu uopšte.

Jevrejski narod je imao jednog Boga, Jahvea, kome je direktno služio. Obožavanje slike, statue ili bilo kakvog drugog prikaza Jahvea bilo je zabranjeno. Bogoslužjenja su se odigravala u centru grada Šiloha, gdje je čuvan Kovčeg saveza. U ovom periodu, Izraelićani su organizovani kao plemena, dok je prije Osvajanja dvanaest

hebrejskih plemena opisivano kao porodica, jer su poticala od istog oca, Jakova (Izrael).

Dolaskom u Kanaan, kako stoji u *Knjizi Isusa Navina*, Izraelićani su obnovili Savez sa Jahveom:

I reče Isus svemu narodu: ovako veli Gospod Bog Izrailjev: s onu stranu rijeke živješe negda oci vaši, Tara, otac Avramov i otac Nahorov, i služiše dragim bogovima.

Ali uzeh oca vašega Avrama ispreko rijeke i provedoh ga kroz svu zemlju Hanansku i umnožih sjeme njegovo dajući mu Isaka.

A Isaku dadoh Jakova i Isava, i dadoh Isavu goru Sir da je njegova, a Jakov i sinovi njegovi siđoše u Misir.

I poslah Mojsija i Arona, i mučih Misir, kako učinih usred njega potom vas izvedoh.

A kad izvedoh iz Misira oce vaše, dođoše na more, a Misirci gnaše oce vaše s kolima i s konjicima do Crvenoga Mora.

Tada zavapiše ka Gospodu, i postavih tamu između vas i Misiraca, i navedoh na njih more koje ih zatrpa, i oči vaše vidješe šta učinih od Misiraca; potom ostaste u pustinji dugo vremena.

Iza toga dovedoh vas u zemlju Amoreja koji življahu s onu stranu Jordana; i oni se pobiše s vama, ali ih dadoh vama u ruke, te naslijediste zemlju njihovu, i istrijebih ih ispred vas.

A Isus reče narodu: ne možete služiti Gospodu, jer je svet Bog, Bog revnitelj, neće podноситivaše nevjere i vaših grijeha.

Kad ostavite Gospoda i stanete služiti tuđim bogovima, okrenuće se i zlo će vam učiniti, i istrijebiće vas, pošto vam je dobro činio.

A narod reče Isusu: Gospodu Bogu svojemu služićemo i glas njegov slušaćemo (Knjiga Isusa Navina, 24:1–8, 19–20, 24).¹⁵

Jevreji su prošli kroz periode mira, rata, izгона, ropstva, pogrome, ali su opstali zahvaljujući vjeri u Božje obećanje i posvećenost njegovim Zakonima.

¹⁵ Biblija ili Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, Jugoslovensko Biblijsko Društvo - Beograd, 1998. Preveo; Đura Daničić, 224/225.str.

HEBREJSKA BIBLIJA

Judaizam ili religija objave zasniva se na spisima, *Biblija*, za koje se smatra da su božanskog porijekla. Jevrejska *Biblija*, najprevođenija knjiga na svijetu, nije samo vjerski spis, već književno djelo ogromne umjetničke vrijednosti i važna zbirka historijskih dokumenata. U *Bibliju* su uvrštene one knjige za koje se vjerovalo da su ih napisali proroci vođeni „Duhom svetim”, tj. pod uticajem božanskog nadahnuća. Prema jevrejskom kanonu, ima ih dvadeset četiri, ali se neke od njih, poput Knjige dvanaest „malih proroka”, mogu dijeliti i dalje i dati konačan zbir od trideset devet knjiga.

Kanonizacija se odvijala u tri faze – prva se odnosi na *Toru* ili *Petoknjižje*, druga na *Knjige proroka*, a treća na *Spise*. U jevrejskoj tradiciji ova podjela je sačuvana i opravdava drugi naziv koju Jevreji koriste za svoju *Bibliju* – *Tanah*, koji je skraćenica od početnih slova hebrejskih riječi; *Tora* (*Pet knjiga Mojsijevih*), *Neviim* (*Knjige proroka*) i *Ketuvim* (*Spisi*).

Tora (hebrejska riječ תּוֹרָה ima značenje „učenje”, „nauk”), najsvetija od svih jevrejskih knjiga, opisuje događaje počev od stvaranja svijeta do smrti Mojsijeve, za Jevreje je najvažniji dio Tanaha.

Tora ima još nekoliko naziva: Sefer Tora (Knjiga Tore), Torat Adonaj (Božja Tora), Torat Moše (Mojsijeva Tora)

Prvi dio Biblije obuhvata pet knjiga poznatih pod nazivom *Petoknjižje* (od grčke riječi koja znači

„pet svezaka”) ili pet knjiga Mojsijevih. *Petoknjižje* je anonimno djelo, mada je postojalo vjerovanje da je Mojsije autor ovih knjiga, što za ortodoksne Jevreje i danas predstavlja čin vjere.

Petoknjižje obuhvata:

Prva knjiga – Berešit (hebr. naziv), u početku;
Genesis (latin. naziv), postanje

Druga knjiga – Šemot (hebr. naziv), imena;
Exodus (latin.naziv), izalazak iz Egipta

Treća knjiga –Vajikra (hebr. naziv), i pozva;
Leviticus (latin.naziv), levitski zakoni

Četvrta knjiga – Bemidbar (hebrejski naziv), u pustinji;
Numeri (latin.naziv), brojevi

Peta knjiga – Devarim (hebr.naziv) riječi;
Deuteronomium (latin.naziv), ponovljeni zakoni

Postanje počinje pričom o nastanku svijeta, ljudskog života i civilizacije, a nakon toga slijedi pripovijedanje patrijarha.

U **Izlasku** prikazana objava na Sinajskoj gori smatra se najznačajnijim događajem u historiji jevrejskog naroda. Toru je jevrejski narod dobio na praznik Šavuot, pa čitanje počinje i završava se na praznik Tore Simhat Tora. *Davanje Tore* bilo je dokaz Božjeg posebnog Saveza sa Izrailjcima i prvobitnog obećanja koje je On dao Avramu. *Tora* je bila najveći Božji dar Izrailjcima i svaki Jevrejin treba da bude predan njenom stalnom proučavanju, jer ona sadrži sve.

U preostalim knjigama *Petoknjižja* centralno mjesto zauzima donošenje zakona sa zapovijestima - micvot, koje predstavljaju pravno-etičke norme i kojima je posebno posvećena pažnja, zbog čega se riječ Tora često prevodi kao „zakon“. Po nastanku, dijele se na one iz Tore, i one koje su donijeli rabini. Po jevrejskoj tradiciji, Tora sadrži 613 micvot, a podijeljene su na zapovijesti „Učini!“ i zabrane („Ne učini!“). Trista šezdeset pet zabrana, kao broj dana u Sunčevoj godini, zabranjuju čovjeku da nešto uradi. Dvjesto četrdeset osam zapovijesti, kao broj dijelova ljudskog tijela, naređuju čovjeku da se nešto uradi.

Bilo da predstavljaju opšta moralna načela, ili su to građanski i kazneni zakoni namijenjeni regulisanju društvenih odnosa, ili se odnose na sveti kalendar, zakon o obrednoj čistoti i nečistoti, svrha je postići „svetost“, odnosno, osloboditi se od svega što skrnavi i unižava moralnost i duhovnost naroda koji treba da postane „carstvo sveštenečko i narod svet“ (Izlazak, 19:6).¹⁶

Rezime zakona je sadržan u *Zakonima ponovljenim*. Kroz oproštajna obraćanja Mojsija, čijom smrću se knjiga i završava, prikazana su ukratko i dešavanja iz prethodnih spisa.

Neviim, (proroci) ili drugi dio jevrejske *Biblije*, sastoji se od osam knjiga istorijskih priča u proročkom duhu, koje pored prikazivanja događaja i radnji daju i sud o datim dešavanjima, pa se u skladu sa božanskim providenjem

¹⁶ Biblija ili Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, Jugoslovensko Biblijsko Društvo - Beograd, 1998. Preveo; Đura Daničić, 69.str.

sadržanim u njima ukazuje na moralnu pouku. Autori ovog skupa knjiga su anonimni, a po jevrejskom starom predanju, proročke knjige su podijeljene na „drevne” i na „nove”. Drevne proročke knjige, Neviim rišonim, sadrže četiri knjige:

- Knjiga o Jošui – Isusu Navinu,
- Knjiga o sudijama,
- Knjiga Samuilova I i II (prva i druga knjiga Samuilova se broje kao jedna knjiga),
- Melahim I i II (prva i druga knjiga kraljeva računaju se kao jedna knjiga).

Knjiga Isusa Navina – Jošua, počinje tamo gdje završava Petoknjižje, pričom o zauzeću Hanana od strane Izrailjaca pod vođstvom Isusa Navina, Mojsijevog nasljednika. Događaji iz narednog perioda su sadržani u *Knjizi o sudijama*, kroz priče o podvizima Devore, Gedeona i Samsona. Priča o životu proroka Samuila, uspostavljanje monarhije i odnosi unutar nje, period kraljevstva Saula i Davida, sukob među njima, Davidovo prijateljstvo sa Saulovim sinom Jonatanom nalazi se u sadržaju *Knjiga Samuilovih*. Izgradnja Hrama i priča o vladavini Solomona se nastavlja kroz praćenje istorije dva carstva do asirskog zauzeća Samarije i pada Judeje pod vlast Vavilona u Prvoj i Drugoj Knjizi o carevima.

Neviim aharonim, Novi proročki spisi, sastoji se od četiri knjige, koje sadrže vizije tzv. velikih proroka:

- Isaije, Jeremije, Ezekijela,
- Knjige „dvanaestorice” manjih proroka (Osije, Joila, Amosa, Jone, Zaharija itd).

Ketuvim (spisi), treći dio Tanaha, predstavlja zbir rukopisa koji potiču iz različitih perioda. Sadrži jedanaest knjiga, koje su podijeljene u tri grupe.

Knjiga istine (*Sifre emet*) je naziv za knjige sadržane u ovoj grupi:

- Psalmi – himne i molitve – Psalmi Davidovi, Tehilim,
- Mudre izreke i poslovice, Mišle,
- Knjiga o Jovu, Ljov.

Pet svitaka (*Hameš megilot*), naziv je za drugu grupu knjiga Ketuvima;

- Šir haširim, Pet svitaka Pjesme nad Pjesmama (čita se na Pesah),
- Rut, Knjiga o Rut (čita se na Šavuot),
- Eha – Plač Jeremijin (čita se na Tiša be Av),
- Kohelet, Knjiga propovjednikova (čita se na Šemini Aceret),
- Megilat Ester, Knjiga o Jestiri (čita se na Purim).

Treća grupa knjiga iz Ketuvima čine tri knjige istorijskih spisa:

- Knjiga proroka Danila,
- Prva i druga knjiga dnevnika, (Divre aJamim).

Tora se čita u prisustvu deseterice odraslih muškaraca, starijih od trinaest godina (**minjan**).

Tora, vjeruju Jevreji, sadrži uputstva za pravilno vođenje života. Njeni zakoni uređuju odnos između čovjeka i Boga, uređuju međuljudske odnose, a krajnji cilj je obrazovanje, pouka naroda. Pored etičkih pitanja, Zakon za Jevreje propisuje striktno pridržavanje, odnosno konzumiranje isključivo košer hrane i obavezu da slave Šabat.

U trećem vijeku prije nove ere, hebrejska Biblija je prevedena na grčki jezik.

Septuaginta ili „LXX” (lat. septuaginta), „sedamdeset”, odnosi se na broj jevrejskih mudraca (po legendi, bilo ih je 72 – tj., po šest iz svakog od dvanaest izraelskih plemena), koji su, po nalogu ptolomejskog grčkog vladara iz Aleksandrije, nezavisno preveli Stari zavjet na grčki jezik. Kada su njihovi prevodi upoređeni, ustanovljeno da su potpuno isti, što ide u prilog cilju da se

ΚΑΙ ΔΟΘΗΤΩΣ ΜΗΡ
ΜΑ ΚΑΙ ΗΛΩΙ ΠΗΕ
ΙΙ ΜΕΛΙΑ ΚΑΙ ΓΥΝΗ
Η ΑΝΔΡΕΣ Η ΤΩ ΒΑΣΙ
ΛΕΙ ΚΑΙ ΛΕΥΣΕΙΑΝ
ΤΙΑΣΤΗΝ ΚΑΙ ΗΡΕΣΕ
ΤΩ ΒΑΣΙΛΕΙ ΤΟ ΠΡΑ
ΓΜΑ ΚΑΙ ΕΠΟΙΗΣΕ
ΟΥΤΩΣ·
ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΗΝ
ΙΟΥΔΑΙΟΣ ΕΝ ΟΥ
ΣΟΙΣ ΤΗ ΠΟΛΕΙ ΚΑΙ
ΟΝΟΜΑ ΑΥΤΟΥ ΜΑΡ
ΔΟΧΑΙΟΣ ΤΟΥΤΟ ΚΙ
ΡΟΥ ΤΟΥ ΣΕΜΕΙΟΥ·
ΙΟΥΚΕΙΣ ΑΙΟΥΕΚ
ΕΡΥΛΗΣ ΕΝ ΙΑΜΕΙ·
ΟΧΗΝ ΑΙ ΧΜΑΛΩ·
ΤΟΣ ΕΣΤΙ Η ΑΜΗΝ
Η ΧΜΑΛΩ ΤΕΥΣΕΝ
ΝΑΡΟΥ ΧΟΔΟΝΟ
ΣΟΥ ΚΑΙ ΛΕΥΣΕΑ
ΒΥΛΩΝΟΣ ΚΑΙ ΗΝ
ΙΟΥΤΩΓΙΛΙΣ ΟΡΕ·
ΗΤΗ ΘΥΓΑΤΗΡ ΑΜΙ
ΝΑΔΑΡΑΔΕΛΦΟΥ·
Η ΑΤΡΟΣ ΑΥΤΟΥ ΚΑΙ
ΤΟΥ ΟΝΟΜΑ ΑΥΤΗΣ
ΕΣΘΗΡ· ΕΝΔΕΤΩ
ΜΕΤΑΛΛΑΣΙΑΤ
ΤΗΣ ΤΟΥ ΣΙΟΝ ΕΙΣ
ΕΠΕΔΕΥΣΕΝ ΑΥΤΗΝ ^{ΕΛΛΗΝ}
ΕΛΤΩ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΙ
ΚΑ ΚΑΙ ΗΝ ΤΟ ΚΟΡΑ
ΣΙΟΝ ΚΑΛΗ ΤΩ ΕΙΔΕ ^{ΕΛΛΗΝ}
ΚΑΙ ΟΤΕ Η ΚΟΥΣΘΗ ^{ΕΛΛΗΝ}
ΤΟ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ
ΠΡΟΣΤΑΓΜΑ ΣΥΝΗ
ΧΘΗΣΑΝ ΤΗΝ ΠΟ
ΛΙΝ· ΥΠΟΧΕΙΡΑΓΑ

Fragment iz
Septuaginte

istakne stalnost i nepromjenljivost postojeće verzije biblijskog teksta. U Septuagintu su ušli i neki tekstovi koji nijesu uvršteni u hebrejski kanon (apokrifni Stari zavjet).

RABINSKI JUDAIZAM

Nakon drugog izгона po uništenju Drugog hrama, jevrejski narod reaguje slično reakciji prilikom izгона iz vavilonskog i persijskog perioda. Povučeni u zajednice u dijaspori, usredsređuju se na očuvanje svog identiteta kada počinje nova faza istorije jevrejske religije. U ovom periodu, religiju oblikuju rabini na osnovu nasljeđa iz prošlosti, praktikovanja Zakona i na mesijanskoj nadi za budućnost, što dovodi do nastanka rabinskog judaizma. Pisana djela i učenja rabina obilježila su period nakon uništenja Hrama, 70. godine nove ere do 640. godine nove ere, odnosno islamskog osvajanja Bliskog istoka. Rabinski judaizam je iznikao iz škole rabi Hilela, poznatog po pravilu: „Ono što tebi nije drago, ne čini drugome. U tome je sav zakon, a sve je ostalo puko objašnjenje.”¹⁷

Da bi zajednica Jevreja bila posvećena svojoj vjeri i kako bi sačuvala identitet, što je u izmijenjenim okolnostima Bog od njih očekivao, javila se potreba za stalnim pojašnjenjima i tumačenjima Zakona. Rabini su prihvatili Hebrejsku Bibliju kao autorativni pisani izvor znanja o Bogu i Zakonu,

¹⁷ <https://hr.wikipedia.org/wiki/Hilel>

a istovremeno dali su sebi zadatak da zapišu usmenu tradiciju kako bi Jevreji mogli dobro da razumiju šta se od njih očekuje dok se pripremaju za dolazak Mesije.

Talmud predstavlja objedinjenu postbiblijsku literaturu i obuhvata 22 knjige. Nastao je kao rezultat plodnog duhovnog rada i stvaralaštva najumnijih Jevreja tokom raznih epoha i na prostorima mnogih zemalja. Sadrži sve oblasti ljudskog djelovanja: vjeronauku, nauku, zakone, propise, pravo, medicinu, agronomiju i sl. Talmud je izvor znanja na kome su odgajane generacije Jevreja. Sastoji se od **Mišne** i **Gemare**.

Mišna je prvo pisano djelo rabina. Predstavlja zbirku tumačenja Zakona zasnovanih na usmenoj tradiciji, a datira iz otprilike 200. godine nove ere. Kako bi proširili tekst koji je bio prilično sažet, rabini u Palestini i Vavilonu su napravili seriju komentara o **Mišni**.

Gemara je drugi dio Talmuda i sadrži naknadna tumačenja i dopune Mišne u obliku rasprava, polemika, poučnih priča, anegdota i legendi. Kako su u vrijeme stvaranja Talmuda postojala dva centra Jevrejstva, jedan u Palestini, drugi u Vavilonu, napravljene su i dvije redakcije Gemare, tako postoje i dva Talmuda; Jerusalemski ili Palestinski i Vavilonski. Oba Talmuda imaju istu Mišnu, koja je napisana post-biblijskim hebrejskim, a Gemara aramejskim jezikom.

Jerusalimski Talmud datira iz otprilike 400. godine nove ere, a **Vavilonski Talmud**, koji je imao veći uticaj na Jevreje, nastao je oko 500. godine nove ere. Oba Talmuda su napisana u ješivotima – akademijama ili centrima pravnog učenja. Prije muslimanske dominacije, postojala su tri ješivota: jedan u Palestini i dva u Vaviloniji. Vođa ješivota je bio **gaon**.

U judaizmu **Talmud** je učenje, **Mišna** podučavanje i ponavljanje, **Gemara** dopunjavanje, učenje, izučavanje.

Midraš predstavlja zbirku službi i drugih objašnjenja Biblije. Nastao je između 300. i 600. godine nove ere.

Tora, Mišna, Talmud i Midraš postali su osnovni pisani izvori za kompletan kasniji rabinski judizam.

Tokom 10. i 11. vijeka, u Fezu, područje današnjeg Maroka, pod vođstvom Isaka Alfasija, razvio se još jedan centar Vavilonskog Talmuda. U Egiptu je postojao centar jevrejskog života sa Kairom koji će postati još važniji centar jevrejskog školstva nakon dolaska Moše ben Majmona 1165. godine nove ere. Njegov uticaj se proširio i na Jemen.

PODUČAVANJE VJERI

Cilj judaizma je primjenjivanje Božjih moralnih zakona u svim sferama ljudskog života. Pored važnosti ponašanja, zanima ga i unutrašnji život čovjeka – stanje njegovog uma i emotivna usmjerenost, *biti* je značajno koliko i *činiti*.

U jevrejskoj tradiciji posebno se izdvajaju četiri idealna uzora čovjeka kakav judaizam želi da stvori.

- *Talmid haham* – „učenik mudrih” se bavi proučavanjem, posebno jevrejskih zakona i učenja. Istaknut je spoznajni aspekt, ali podrazumijeva i naginjanje ka plemenitosti i širenju pozitivnog uticaja.
- *Hasid*, tj. „pobožan”, ističe element volje. Hasid označava osobu koju pokreće nepresušna ljubav prema Bogu i želja da sprovodi Njegovu volju, te se ona drži biblijskog upozorenja: „Na svijem putevima svojim imaj Ga na umu, i On će upravljati staze tvoje” (Priče Solomonove, 3:6).¹⁸
- *Cadik* ili „pravednik” predstavlja najviši ljudski domet u dostizanju savršenstva, kako u unutrašnjoj motivaciji, tako i u spoljnjem ponašanju. U rabinskoj hagadi taj skladan spoj se pripisuje Avramu (Postanje, 15:6).

¹⁸ Biblija ili Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, Jugoslovensko Biblijsko Društvo - Beograd, 1998. Preveo; Đura Daničić, 560.str.

- *Kadoš*, „sveta osoba” ili „svetac”, najviši je ideal koji ostvaruje s Bogom tako blizak odnos da cijelo njegovo biće zrači kao rezultat izloženosti primarnom, božanskom izvoru svetosti.

Ne očekuje se da će svi Jevreji dostići navedena svojstva niti da će im se približiti, ali se očekuje da se podučavaju vjeri, jer je ta obaveza naglašena i u samoj *Bibliji*: „*I neka ove riječi koje ti ja zapovijedim danas budu u srcu tvom. I često ih napominji sinovima svojim...*” (*Zakoni ponovljeni*, 6:6-7), „*Neka se ne rastavlja od usta tvojih knjiga ovoga zakona, nego razmišljaj o njemu dan i noć*” (*Knjiga Isusa Navina*, 1:8).¹⁹

Među obavezama Jevreja jedinstveno mjesto zauzima proučavanje *Tore* jer, navodi se, to vodi ispunjenju svih drugih obaveza, kako etičke, tako i religijske prirode. Ovo se najbolje može razumjeti kroz odlomak iz *Tore* koji govori o poštovanju roditelja, o učenju, o obzirnosti, posjećivanju bolesnih, darivanju nevjeste, prisustvovanju sahrani umrlih, predanosti molitvi, posvećenosti miru među ljudima, a na kraju se daje suštinska misao, da proučavanje *Tore* vrijedi koliko sve to zajedno.

Proučavanje *Tore* je i religijski čin jer to znači ostvariti kontakt sa Bogom. Sticanje obrazovanja u jevrejskoj tradiciji je važno jer od tog obrazovanja zavisi prenošenje judaizma i opstanak jevrejskog naroda, koji je često bio u stanju potlačene i progonjene manjine.

¹⁹ Isto, 173.str, 202.str,

Još u doba fariseja u Palestini je osnovana mreža škola za religijsko obučavanje svih, gdje za siromašne i siročad troškove obrazovanja snosi zajednica. Judaizam kasnije razvija niz obrazovnih institucija, kao što su:

- **Heder** – (hebr. soba), škola u kojoj se stiče prvi stepen jevrejskog tradicionalnog obrazovanja. „Talmud Tora“ je škola za siromašne učenike, čiji roditelji nijesu mogli da plaćaju školarinu.
- **Ješiva**, visoka jevrejska škola, predstavlja najstariju jevrejsku ustanovu posvećenu proučavanju Tore, Talmuda, kao i razvijanju jevrejske misli. Na ješivi se stiče status rabina. Ješiva je sve vrijeme postojanja imala glavnu ulogu u duhovnom životu jevrejskog naroda. Učenje u ješivi nije ograničeno, i može trajati doživotno. **Bet ha-midraš**, „dom proučavanja“, (visoka škola-univerzitet), na kojem se, pored znanja Talmuda, stiče i akademsko obrazovanje.

Sinagoga je, svakako, u velikoj mjeri obrazovna institucija, ne samo zato što se u njoj često nalazi škola već što vjeroispovijedanje obuhvata i molitve i proučavanje.

Osnovni udžbenik u jevrejskom obrazovanju je *Biblija*, posebno *Petoknjižje*, u tumačenju kasnije jevrejske tradicije.

Na višem nivou nastave naglasak se pomjera na *Talmud* i njegovo tumačenje, dok se u modernijim školama i seminarima, jevrejska istorija, filozofija

itd. proučavaju kao posebni predmeti. U skladu sa Majmonidovom mišlju da je svaki Jevrejin, bogat ili siromašan, zdrav ili bolestan, mlad ili star, obavezan da proučava Toru, nema određenog uzrasta kada se „prestaje sa školovanjem“, jer nakon zvaničnog obrazovanja (koje je za dječake ranije prestajalo nakon njihove bar micve) ostaje obaveza za svakog pojedinca da svake sedmice prouči dio *Tore* i time uveća svoje poznavanje judaizma.

I Hram u Jerusalimu ili Sveti hram (hebr. Bet HaMikdash – „*Sveta kuća*“), sagradio je kralj Solomon za sedam godina u 10. vijeku prije naše ere, u starom dijelu Jerusalima, na najsvetijem mjestu judaizma - Hramovoj gori, (Har HaBayit). Talmud uči da se **čitav svijet iz jedne tačke na njoj, Kamena temeljca, proširio u trenutni obim i oblik** te da je **Bog sa Hramovne gore sakupio prah od kojeg je napravio prvog čovjeka, Adama.**

Kako je izgledala najveća judejska svetinja, opisao je Josif Flavije u svojoj knjizi *Judejski rat*: „Najunutarnija prostorija mjerila je po dvadeset laktova, a bila je odijeljena od prednje prostorije istom takvom zavjesom. U njoj se nije ništa nalazilo, niko u nju nije smio ulaziti niti se doticati niti gledati, a zvala se *Svetinja nad svetinjama*“.

U ovoj prostoriji, pored Kovčega zavjeta, nalazio se i Aronov štap i posuda sa manom.

Novi, II Hram

Prema *Knjizi o Ezri*, ponovnu gradnju Hrama dozvolio je Kir Veliki a odobrio Darije Veliki. Gradnja novog Hrama započela je 535. prije naše ere; nakon pauze rad je ponovo započet oko 521. prije naše ere, a konačno je dovršen 516. prije naše ere. Pet vijekova kasnije, ovaj Drugi Hram dogradio je Herod Veliki oko 20.g. prije naše ere.

Unošenje
Kovčega u
Hram

Jevrejsko stanovništvo se pobunilo protiv rimske vlasti 66.godine nove ere, zbog čega su Rimljani 70.godine nove ere napali Jerusalem. Hram je opljačkan, spaljen i uništen zajedno sa ostatkom grada. Iako je Hram uništen, Zapadni zid i dalje stoji. Danas je jedna od najvećih turističkih atrakcija u Izraelu.

U slavu ovoj pobjedi, imperator Tit Flavije je podigao čuveni Titov slavluk, koji prikazuje

povorku okovanih jevrejskih zarobljenika i opljačkani plijen iz Hrama. Rimski Koloseum završili su jevrejski robovi, a završna faza gradnje finansirana je sredstvima dobijenim od prodaje poharanih relikvija iz Hrama.

Pljačkanje
Hrama u
Jerusalimu,
reljef na
Titovom
slavoluku,
Rim

SINAGOGA

Sinagoga (bet ha-kneset, „kuća okupljanja”) nije ograničena na jedno mjesto. Sinagoge se mogu osnivati bilo gdje kako bi vjeroispovijedanje bilo dostupno svim Jevrejima. Građene su tokom vijekova u različitim stilovima, oblicima i veličinama, od jednostavnih koliba do veličanstvenih zdanja. Svaka kuća ili prostorija može biti pretvorena u sinagogu, ali mora za to biti opremljena priborom potrebnim za vršenje svoje funkcije.

Sinagoga u
Novom Sadu

Nakon uništenja Hrama, mjesto jevrejskog vjeroispovijedanja premješteno je ne samo u sinagoge već i u privatne domove, gdje su obavljane dnevne molitve, proučavanje *Tore*, proslavljanje Šabata i ostalih praznika, kao i ostalih obreda od rođenja do smrti.

Zato, ući u jevrejski dom u kome se obavljaju takvi obredi znači doći na mjesto posvećeno „Božijim prisustvom”, što se vizuelno iskazuje obrednim predmetima i svetim knjigama koje se u njemu nalaze, kao i *mezuzom* („dovratnik”), kutijom u kojoj se nalazi mali svitak pergamenta na kome su ispisana dva odlomka iz pete knjige Mojsijeve (*Zakoni ponovljeni*, 6:4–9 i 11:13–21), uključujući nalog da se Božje riječi moraju ispisati „na dovracima kuća svojih i na vratima svojim”,²⁰ koja se pričvršćuje na desni dovratnik ulaznih vrata i na vrata dnevne sobe.

Žene nemaju pristup u dio sinagoge gdje se drži bogoslužje. Tamo imaju pristup muškarci i djeca. Žene se okupljaju u posebnoj prostoriji, koja je odvojena drvenim rešetkama ili, na galerijama.

20 Peta knjiga Mojsijeva, 6:9, Biblija ili Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, Jugoslovensko Biblijsko Društvo - Beograd, 1998. Preveo; Đura Daničić, 173.str.

Rabin (hebr.: rav, rabaj; jidiš: rebe) na ivritu znači učitelj, stoji na čelu vjerskog života jedne zajednice ili jevrejske opštine. Rabin mora da posjeduje znanje iz teologije, judaistike, koje mora steći u školama koje se zovu ješiva, ili na visokim ustanovama koje se nazivaju rabinski seminari.

Vrhovni rabin Crne Gore Moše Prelević, sa svicima Tore

Ako u opštini postoji sekundarni rabin, rabinu se može dodijeliti naziv glavnog rabina. Pojedine države imaju i vrhovnog rabina (rav raši), a može da se postavi i vrhovni rabin za sefardsku, odnosno aškenasku zajednicu.

U modernom judaizmu, osobe se mole direktno Bogu, a rabini, religiozne vođe, odgovorni su za učenje, tumačenje i objašnjavanje Zakona vjernicima.

Kantor (hebr. Hazan) svešteno je lice koje vodi bogoslužjenje, a osnovna obaveza mu je da službu proprati muzikom, pošto su to muzički obrazovana lica sa završenom vjerskom školom.

Predomitelj je svešteno lice nižeg ranga, mahom hazan, koji vodi liturgiju na bogoslužanju, čita Toru, drži časove vjeronauke i sl.

Maftir je osoba koja se poziva da čita *Aftaru*, završetak ili završno čitanje, (odlomak iz Knjige proroka).

Šameš (hebr. šamaš) službenik je sinagoge koji brine ne samo o sinagogi već i o službama koje se održavaju u njoj. Ovo lice treba da posjeduje solidno poznavanje religije, a i da završi neku od nižih vjerskih škola.

Šelijah cibur je službenik sinagoge koji mora dobro poznavati vjerske propise i završiti odgovarajuće vjerske škole. Može da djeluje i kao predomitelj, hazan (kantor), šakter i moel.

Šakter (hebr. šohet) školovani je ritualni koljač goveda i živine. Ovu dužnost često obavljaju hazani.

Moel je obučeno lice za izvršavanje ritualnog obrezivanja muške djece, osmog dana po rođenju. Ovo lice je završilo neku od vjerskih škola, povremeno je vršilo i druge dužnosti u sinagogi i jevrejskoj opštini.

Liberer je službenik „hevra kadiše“, u rangui šamesa u jevrejskoj opštini. Obaveza mu je da pruža pomoć oko organizovanja sahrana, opremanje umrlih, kao i ostale dužnosti u okviru Svetog društva (Hevra kadiše).

Opremanje umrlih pripadnica ženskog pola vrše za to određene žene.

Sva lica koja vrše bilo kakve dužnosti u jevrejskim zajednicama, opštinama, školovana su u nekoj vjerskoj školi i potpadaju pod jurisdikciju vodećeg rabina u tom mjestu.

Spoljni predmeti - simboli karakteristični za jevrejsku religijsku praksu ne predstavljaju „svete tajne”. Svrha im je da doprinesu sjećanju, da izraze religijske misli i osjećanja i da, što je najvažnije, ukupnim djelovanjem, održavaju svijest o prisustvu Boga i time učine svetim ljudski život.

Sefer Tora, Svitak Tore, spada u najvažnije predmete-pribor za praktikovanje jevrejske religijske prakse. Sadrži tekst iz Petoknjižja na nevokalizovanom hebrejskom jeziku, ukrasno ispisan rukom posebno obučenog pisara svetih i obrednih spisa (**sofera**) na listovima pergamenta, koji su na krajevima spojeni i pričvršćeni na par drvenih valjaka, poznatih pod nazivom „drvo života”. Ovaj svitak se kod aškenaskih Jevreja privezuje svilenom ili somotskom vrpcom, a zatim stavlja u vezom ukrašenu platnenu kesu. Sefardski Jevreji svitak čuvaju u ukrašenoj drvenoj kutiji.

Sefer Tora, napisana 1830.godine u Slovačkoj, Jevrejska zajednica Crne Gore dobila je na poklon od Zajednice Hodmezova-sarhely iz Mađarske. Tora pripada kulturnom blagu Crne Gore, a formalni vlasnik je Jevrejska zajednica CG.

Jad (šaka) naziv je za srebrni pokazivač napravljen u obliku minijaturene šake s ispruženim kažiprstom, pričvršćen lančićem za krajeve drvenih valjaka, služi za čitanje *Tore*, kako bi se izbjeglo dodirivanje pergamenta prstima.

Naprsnik ili srebrni štit, po aškenaskom običaju pričvršćen je na sličan način, a služio je da označi za koju priliku su pojedini svici postavljeni. Danas ima samo ukrasnu ulogu.

Rimonim Iznad valjaka se nalazi par srebrnih krestuljaka, obično u obliku rimonima („nar”) i sa srebrnim zvončićima. Iznad rimonima može se još staviti i velika srebrna **kruna (keter)**, nazvana tako zbog teksta iz knjige „Izreka otaca” koji govori o „kruni Tore” (Avot, 4:13).

U sinagogi se nalazi po nekoliko svitaka. Kada nijesu čitani, svici se čuvaju u ormanu ili u nekoj

kutiji, koja se naziva kovčegom ili, drevnim nazivom, **teva** („škrinja“). U aškenaskoj tradiciji, poznata je pod nazivom **aron hakodeš** („sveti kovčeg“), a u sefardskoj kao **hehal** („svetinja“). Obično je kovčeg smješten uza zid koji je okrenut prema Jerusalimu i ispred njega se nalazi **zavjesa (parohet)**, u znak sjećanja na veo koji je zaklanjao najveće svetinje u Hramu (*Izlazak*, 27:21). Prilikom uzimanja svitaka ili svitka, zavjesa se svečano otvara.

Na kovčegu je obično ispisan odgovarajući citat iz Biblije ili Talmuda. Ispred njega visi uljana lampa, poznata pod nazivom **ner tamid** („vječna svjetlost“), koja potiče od svijećnjaka s kracima iz Hrama (*Izlazak*, 27:20) i predstavlja simbol duhovne sjetlosti koju Dom Izrailja, posredstvom *Tore* („Jer je zapovijest žižak, a nauka je vidjelo“, *Priče Solomunove*, 6:23), treba da širi svijetom (*Izlazak* – Raba, 36:1; *Knjiga proroka Isaije*, 42:6).²¹

Bima Sveto pismo se čita javno sa uzdignutog postolja koje se zove **bima** (grčkog porijekla) ili **almemar** (arapskog porijekla), u znak sjećanja na drveno postolje koje je za sličnu svrhu koristio Jezdra (*Knjiga Nemijina*, 8:4). Bima se obično nalazi na sredini sinagoge, mada je u mnogim današnjim sinagogama pomjerena unaprijed, prema kovčegu. Za vrijeme molitve, **šeliah cibur** obično stoji za stolom koji je okrenut u pravcu kovčega, dok je drugi sto, okrenut u pravcu vjernika, namijenjen propovjedniku.

21 Biblija ili Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, Jugoslovensko Biblijsko Društvo - Beograd, 1998. Preveo; Đura Daničić.

Sidur (uređenje), je univerzalni molitvenik, zbirka molitvi koje su namijenjene za obične dane i za Šabat, a sadrži i najvažnije djelove prazničnih molitvi. U Siduru se nalaze molitve za tri dnevne službe:

- jutarnju (Šaharit),
- popodnevnu (Minha)
- večernju (Arvit),

Dodaju se i drugi liturgijski tekstovi (psalmi, subotnje pjesme, Izreke otaca, itd.), kao i prigodne molitve za razne obrede, a često sadrži i odlomke iz Tore.

Kroz vjekove, jevrejske molitve su sačuvale hebrejski jezik i doprinijele očuvanju jevrejskog identiteta. Na neki način, hebrejski je kroz molitve bio spona koja je povezivala ovaj narod širom svijeta.

Mahzor je naziv molitvenika za praznike. Sadrži molitve za Roš-hašanu i Jom kipur, kao i za hodočasne praznike; Pesah, Šavuot i Sukot. Mahzor sadrži i natpjeve.

Mirjam ili **Tehina** je molitvenik za žene.

Tradicionalni Jevreji pokrivaju glavu kapom koja je poznata pod nazivom **kipa** (hebrejski), **kapel** (jidiš) ili **jarmulka** (riječ slovenskog porijekla). Oni smatraju da pokrivanje glave predstavlja način izražavanja poštovanja prema Bogu, te je iz tog razloga obavezno, bar u sinagogama i pri izgovaranju molitvi, pročavanju svetih tekstova i objedovanju.

Kipa

Takođe, žene bi u sinagogi trebale nečim da pokriju glavu.

Talit - Svrha mnogih predmeta je da služe kao podsjetnici na religijske obaveze ili na važne istorijske događaje. Tako postoji i naređenje iz Svetog pisma da Jevreji treba da pričvrste po jednu resu (**cicit**) na svaki od četiri kraja svoje odjeće „...za to da se gledajući ih opominjete svojih zapovijesti Gospodnjih...” (Brojevi, 15:38–39)²².

22 Biblija ili Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, Jugoslovensko Biblijsko Društvo - Beograd, 1998. Preveo; Đura Daničić,

U drevnim vremenima je ova zapovijest doslovno poštovana, odnosno dok Jevreji nijesu prestali da nose orijentalne četvorougaoe ogrtače i dok nijesu počeli da oblače raznovrsnu modernu odjeću, kada ovu zapovijest izražavaju nošenjem **talita** („ogrtača”) ili molitvenog šala, koji je obično napravljen od bijele vune, pamuka ili svile, sa plavim ili crnim prugama, obrubljenog resama, sa po jednom na svakom kraju.

Talit nose muškarci za vrijeme jutarnjeg bogoslužjenja, na Dan pokajanja nose ga na svim bogoslužjenjima, za vrijeme posta i za praznik Av samo na popodnevnom bogoslužjenju, dok ga šeliah cibur nosi na većini bogoslužjenja.

Talit katan - („mali talit”) manja je verzija talita, a ortodoksni Jevreji, koji se striktno pridržavaju vjeroispovijednih pravila, nose ga svakodnevno (osim za Šabat i praznike) da bude vidljiv, kako bi izvršili zapovijest iz Svetog pisma: „*A imaćete rese za to da se gledajući ih opominjete svih zapovijesti Gospodnjih*” (Četvrta knjiga Mojsijeva, Brojevi, 15:39).²³

Tefilin predstavlja par kožnih kutija u obliku kocke sa vrpcoma, u kojima se nalaze četiri dijela rukom ispisanog teksta iz Svetog pisma na malim dijelovima pergamenta. Jedna od tih kutija se vezuje za lijevu mišicu, u visini srca, njena vrpca se obmotava nekoliko puta oko podlaktice, a potom oko srednjeg prsta i oko šake. Druga kutija se stavlja na čelo, njene dvije vrpce se vezuju u

23 Isto,

čvor na vratu ispod potiljka i njihovi krajevi se puštaju da vise preko ramena. Od trenutka kada dostignu doba religijske zrelosti, tefilin nose jevrejski muškarci koji se drže tradicionalnih običaja vjeroispovijedanja, i to u vrijeme jutarnjih molitvi, svaki dan osim na Šabat i tokom praznika, u skladu sa propisom:

„I veži ih sebi na ruku za znak, i neka ti budu kao počeonik među očima”, (Zakoni ponovljeni, 6:8), Peta knjiga Mojsijeva, Zakoni ponovljeni, 11:18.²⁴

Svakodnevna bogoslužjenja - U Hramu su se vršila po dva bogoslužjenja dnevno. Sinagogama je dodato i treće, večernje, a naziv **šaharit** dolazi od riječi *šahar*, što znači *zora*, **minha** (popodnevno prinošenje žrtvi) i **arvit** ili *maariv* potiče od riječi *erev*, što znači *veče*.

Za vrijeme Šabata, mladog mjeseca i praznika, jutarnje bogoslužjenje prate i dodatne služba (*musaf*), dok se Dan pokajanja završava još jednom službom (*neila*, „završetak”). Od svih Jevreja koji nijesu u mogućnosti da prisustvuju grupnom bogoslužjenju očekuje se da to rade u kući, ako je moguće u isto vrijeme kako bi bili u duhovnoj vezi.

Svakodnevno okupljanje vjernika za molitvu negdje se naziva i **minjan**, što je aluzija na propis da se bogoslužjenje, uključujući i one njegove dijelove u kojima se vrši javno objavljivanje Božje svjetosti, može obaviti u prisustvu skupa vjernika

²⁴ Isto.

(*eda*), za koji mora da postoji kvorum (*Minjan*) od bar deset odraslih muškaraca (*Megila*, 23b, na bazi *Levitske*, 22:32 i *Brojeva*, 14:27).

Pored ovih osnovnih bogoslužjenja, ima i drugih prilika za molitve, posebno za vrijeme objedovanja. Svakom obroku prethodi kratak blagoslov u skladu sa načelom, da je čovjeku zabranjeno da išta okusi, a da prije toga ne blagosilja Boga. (*Berahot*, 35a). Pozivajući se na Psalme, 104:14, ako objed sadrži hljeb, u blagoslovu se hvali Bog zato što „izvodi hljeb iz zemlje”, a na osnovu stiha iz *Zakona ponovljenih* (8:10), „Ješćeš i bićeš sit, pa blagosiljaj Gospoda Boga svojega za dobru zemlju koju ti da”,²⁵ po jevrejskoj tradiciji nalaže se i molitva nakon objeda (*birkat ha-mazan*, „blagoslov za hranu”). Potpuna verzija sadrži četiri blagoslova.

Tradicija je da, pri izgovaranju osnovnih molitvi, Jevrejin, bilo da se moli kod kuće ili u sinagogi, bude licem okrenut prema Jerusalimu.

Jevrejski kalendar je lunarno-solarni kalendar. Godina ima dvanaest mjeseci, koji se računaju od mladine do mladine: „*I od mladine do mladine, i od subote do subote dolaziće svako tijelo da se pokloni preda mnom, veli Gospod*” (*Knjiga proroka Isaije*, 66:23).²⁶ Mjeseci se računaju prema kretanju Mjeseca oko Zemlje, a dani i godine prema kretanju Zemlje oko Sunca. Neki mjeseci imaju uvijek dvadeset devet dana, neki trideset, neki

25 Biblija ili Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, Jugoslovensko Biblijsko Društvo - Beograd, 1998. Preveo; Đura Daničić,

26 Isto,

mogu imati ili dvadeset devet ili trideset dana – broj dana varira u zavisnosti od utvrđenih formula. Kako bi određeni praznici padali u godišnja doba za koja su vezani i kako bi jevrejska godina bila usklađena sa solarnom, manjak od oko 11 dana na nivou godine nadoknađuje se ubacivanjem dodatnog mjeseca treće, šeste, osme, jedanaeste, četrnaeste, sedamnaeste i devetnaeste godine u svaki devetnaestogodišnji ciklus, mali ciklus. Postoji i ciklus od 28 godina koji se naziva veliki ili sunčev ciklus.

Sadašnji sistem, koji je ustaljen, utvrđen je oko 360. godine, za vrijeme Hilela II, patrijarha palestinskih Jevreja, dok je prije toga početak svakog mjeseca određivao Sanhedrin²⁷ u Jerusalimu, na osnovu svjedočenja očevidaca mladog mjeseca. Pošto na ovaj način nije bilo moguće unaprijed znati da li će taj mjesec imati dvadeset devet ili trideset dana, došlo je do problema u vezi sa praznovanjem praznika Roš hašana („glava godine”), koji, jedini od praznika, pada na prvi dan u mjesecu.

Zbog ovoga je odlučeno da se praznuje dva dana, s početkom nakon dvadeset devetog dana prethodnog mjeseca. Slično, Roš hodeš se

²⁷ **Sanhedrin** ili **Sinedrion**, („skupština” ili „savjet”) je naziv za predstavnike naroda, imenovane za svaki grad, u vrijeme Dugog hrama, u biblijskoj zemlji Izrael. Postojala su dva savjeta: veliki savjet od 71 člana, i mali savjet od 23 člana.

U vrijeme samostalnosti pod Hasmonejcima, a i kasnije, Sanhedrin je bio najviši državni, upravni i sudski organ. Glavni zadatak je bio da na pravi način tumači Mojsijeve zakone, da donosi odluke povodom raznih događaja, kao i da rješava sporove: političke, građanske, krivične.

Posljednja obavezujuća odluka koju je donio Sinedrion bila je usvajanje hebrejskog kalendara. *Sanhedrin* je raspušten nakon stalnih progona od strane Rimskog carstva.

praznuje dva dana kada pada poslije mjeseca od trideset dana.

U zajednicama u rasijanju kalendarska neizvjesnost se javljala polovinom mjeseca pošto su zavisile od poruka koje su iz Jerusalima prenosili glasnici, pa su u tom slučaju svim značajnim praznicima dodavali po jedan dan, osim Danu pokajanja jer se nije smatralo pogodnim da se strogi post koji ovaj praznik zahtijeva produžava.

Dodatni dani se praznuju i danas, osim u Izraelu, gdje se postupak primjenjuje samo na praznik Roš hašana.

Kao polazna tačka za računanje godina uzima se stvaranje svijeta, za koje su srednjovjekovni jevrejski naučnici, na osnovu podataka iz *Biblije*, izračunali da se dogodilo 3760. prije Hrista. Ako gregorijanskoj kalendarskoj godini dodamo 3760, dobićemo jevrejsku kalendarsku godinu; $2019 + 3760 = 5779$.

Početak godine se opet povezuje sa datumima koji su posebno značajni za jevrejsku tradiciju. Postoje dvije tradicije, uočljive u Bibliji, koje se razilaze: nomadsko-stočarska, koja za prolječni mjesec kaže: „*Ovaj mjesec da vam je početak mjesecima, da vam je prvi mjesec u godini.*”²⁸ (*Izlazak*, 12:2), i sjedjelačko-ratarska, koja jesenju žetvu naziva „*i praznik berbe na svršetku svake godine*” (*Izlazak*, 23-16).²⁹ Tako je sjedjelačko-

28 Biblija ili Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, Jugoslovensko Biblijsko Društvo - Beograd, 1998. Preveo; Đura Daničić

29 Isto

ratarska tradicija postala uticajnija, što znači da se praznuje jesenji novogodišnji praznik Roš hašana. Nomadsko-stočarska tradicija čini osnovu svetog kalendara, kako je i navedeno u dvadeset trećoj glavi Levitske, te se na osnovu toga u Mišni, gdje se u različite svrhe pominju četiri novogodišnja dana, kaže da, u svrhu određivanja redosljeda praznika, prvi dan prolječnog mjeseca treba smatrati početkom godine (Roš hašana, 1:1).

ISHRANA

Kašrut, odnosno **košer**, zakon o ishrani, pored svetkovanja Šabata, predstavlja jedno od najvažnijih obilježja jevrejstva. Propisi koji se odnose na dozvoljene i zabranjene vrste hrane sadržani su u Bibliji, a nazivaju su *kašrut*, imenica izvedena od pridjeva *kašer* (aškenaski izgovor je *košer*), čije je značenje „prikladan”, spreman za jelo. Za označavanje hrane koja nije košer koristi se termin *terefa*, riječ koja je korištena da označi tijelo životinje koju je „rastrgla” neka zvijer (*Izlazak*, 22:31).

U ishrani je zabranjeno koristiti meso nekih životinjskih vrsta – u stvari, svih, osim četvoronožnih životinja koje su preživari i imaju rastavljena kopita, striktno određenih vrsta ptica i riba koje imaju peraja i krljušt (*Levitska*, 11:1-47, *Zakoni ponovljeni*, 14:3–20). Klanje životinja (osim riba) mora da vrši za to ovlašćena stručna osoba (**šohet**), i to na poseban način (**šehita**), koji omogućava maksimalno isticanje krvi i izaziva najmanji bol.

Obavezno je izvršiti pregled zaklane životinje da bi se ustanovilo da li na nekim organima postoje povrede. U slučaju da postoji povreda, životinja se proglašava za terefu. A ako nema povrede, uklanjaju se zabranjeni dijelovi, kao što su: salo (*Levitska*, 7:23) i žila iz butine (*Postanje*, 32:32), a kako se ova žila teško odvaja od okolnih mišića, u nekim zajednicama se dijelovi bedra i stražnjeg dijela ne jedu.

Radi što boljeg odstranjivanja krvi, meso se soli, odnosno podvrgava postupku zvanom **meliha**, ili **košerovanja** („pripremanja”), kada se meso stavi u vodu u kojoj treba da odstoji pola sata, zatim se dobro osoli i odstoji jedan sat, a onda se prije pripremanja dobro opere. Zabranjeno je miješanje mesa i mliječnih proizvoda, a za konzumiranje treba sačekati određeni period (od jednog do šest sati, zavisi od običaja zajednica). Za pripremanje ove dvije vrste hrane ne koristi se isto posuđe.

Zabranjena su mesa od: svinja, divljači, vodozemaca, rakova, školjki, guštera i sl. Upotreba riba bez krljušti i meso ptica grabljivica, takođe, je zabranjeno.

Košer vino se smije konzumirati. Spravlja se pod posebnom kontrolom i uz nadzor Jevreja. Žestoka pića su, po pravilu, košer, i smiju se koristiti.

Od masnoća dozvoljeno je koristiti mast živine (guščija i sl.), margarin i ulja biljnog porijekla.

Parve je neutralna hrana koja se uzima i uz mesnu i mliječnu hranu. Tu spadaju: hljeb, jaja, sokovi, začini, voće, riba, kafa i čaj.

PRAZNICI

Šabat - U skladu sa rečenicom koja se ponavlja u *Postanju* - *Prva knjiga Mojsijeva*: „*I bi večer i bi jutro*”, kod Jevreja dan traje od sumraka do sumraka. Prvi dan sedmice je nedjelja, ponedjeljak drugi i tako redom. Šabat, sedmi dan, kada jevrejska sedmica dostiže vrhunac, počinje u petak sa zalaskom sunca, a traje do zalaska sunca u subotu.

Šabat je najveći jevrejski praznik, dan koji je Bog ostavio čovjeku za odmor. Vezuje se za dva biblijska događaja: stvaranje svijeta i izlazak iz ropstva iz Egipta, pa se u liturgiji pominje kao *zeher liciat micrajim*, „podsjećanje na izlazak iz Egipta”, i *zikaron le-maase ve-rešit*, „proslava u čast stvaranja svijeta”. Sa Šabatom je, kako Jevreji duboko vjeruju, povezan njihov opstanak: „*Zato će čuvati sinovi Izrailjevi subotu, praznujući subotu od koljena do koljena zavjetom vječnim. To je znak između mene i sinova Izrailjevih dovijeka; jer je za šest dana stvorio Gospod nebo i zemlju, a u sedmi dan počinu i odmori se.*” (*Izlazak*, 31:16-17).³⁰

Toga dana prestaje fizički rad i svaka poslovna aktivnost. Ovo načelo se odnosilo na sve društvene klase, uključujući i robove, pa čak i domaće životinje: „*Šest dana radi, a sedmi je odmor Gospodu Bogu tvojemu; nemoj raditi nikakva posla ni ti ni sin tvoj ni kći tvoja ni sluga tvoj ni sluškinja tvoja, ni vo tvoj ni magarac tvoj, niti koje živinče tvoje, ni došljak koji je kod tebe, da bi se*

30 Biblija ili Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, Jugoslovensko Biblijsko Društvo - Beograd, 1998. Preveo; Đura Daničić,

odmorio sluga tvoj i sluškinja tvoja kao i ti." (Peta knjiga Mojsijeva, 5:13-14).³¹

Ljudi otrgnuti od svakodnevnih obaveza i briga mogu da se posvete sebi kroz istinsko uživanje, radost i duhovno uzdizanje, što znači da Šabat, pored toga što je dan odmora, ima za cilj da Jevreji budu vjerski aktivni, da sve bude u smislu riječi „ne zaboraviti”, da učine Šabat danom dostojanstvenim, da ga praznično dočekaju u najljepšoj odjeći, sa najboljom hranom pripremljenom u najkvalitetnijem posuđu.

Šabat posebno dobija na značaju u periodu ranog vavilonskog ropstva. U tuđoj zemlji, u želji da se sačuva tradicija i nacionalno postojanje, Šabat i Berit-mila (obrezivanje), postaju znaci prepoznavanja i glavni simboli jevrejske vjere. Šabat, kao simbol vječnog sporazuma između Boga i Jevreja o nužnosti rada i obavezi odmora, doprinosi i ravnopravnosti i humanizaciji ljudi te zbog toga pripada etičkoj strani judaizma.

Ukoliko se zakoni o Šabatu (ili bilo koji drugi zakoni, osim tri osnovne zabrane koje se odnose na idolopoklonstvo, rodoskrvnuće i ubistvo), ikad postave kao prepreka spasavanju života (pikuah nefeš), spasavanje ima prednost, zakoni ne samo da mogu već moraju biti prekršeni.

Za doček Šabata obično se pale dvije svijeće, a bogoslužjenje počinje liturgijom poznatom pod nazivom ***kabalat šabat*** („doček Šabata”), koja sadrži psalme kojima se slavi vlast Boga nad

31 Isto

prirodom. Otac traži blagoslov za djecu, moleći da dječaci postanu „poput Avrama i Mojsija”, a djevojčice „poput Sare, Reveke, Rahilje i Lije”. Kiduš se obavlja dizanjem čaše vina, koja je simbol radosti Šabata, hvala Bogu koji stvara plod vinove loze. „Nakon što svi okuse vino, i pređu na prvi od tri tradicionalna praznička objeda, izgovara se blagoslov nad hljebom, koji ima poseban oblik i naziva se **hala** („tijesto”). Hala se prekriva izvezenom tkaninom.

Glavno mjesto u jutarnjem bogoslužjenju zauzima čitanje *Tore*, zbog čega je *Petoknjižje* podijeljeno u dovoljan broj poglavlja (***sidra ili paraša***), tako da se na svaki Šabat u godini može čitati po jedno od njih, a ponekad i dva.

Vrijeme nakon podnevnog obroka služi za odmor ili šetnju, kao i za vjersko učenje. Dan se završava trećim obrokom (seuda šelišit), i obredom koji se naziva **havdala** („odvajanje”), a sadrži tri simbola – čašu vina, posudu sa miomirisima - **besamim** i izvijenu svijeću. Kroz nekoliko molitvi utvrđenim redom, blagosiljaju se; vino, svijetlo i miomirisi i zahvaljuje se Bogu što pravi razliku između „svetog i svetovnog”.

Šabat donosi mir i spokoj, svjetlost, radost, sigurnost. Opisuje se i kao nabolji dan, carska nevjesta, božanski dar i spas.

„Šabat šalom“ je pozdrav za Šabat kod sefarda, a kod aškenaza „Gut ili git Šabes“. Po isteku Šabata sefardi se pozdravljaju sa, Šavua tov“, a aškenazi sa „a gute ili got voh“.

Tri hodočasna praznika – Šaloš regalim

U vrijeme hodočasnih praznika; Pesaha, Shavuota i Sukota, Jevreji su odlazili na hodočašće u Hram pješice. Sačuvana je i priča da je slavni Hilel tako dolazio čak iz Vavilonije u Hram na hodočašće.

Pesah („prelazak”), koji se zove i Hag hamacot („praznik beskvasnog hljeba”), najvažniji događaj u mjesecu nisanu, ili avivu (hebrejski naziv, što znači *proljeće*), prvi je od „tri hodočasna praznika” (*šaloš regalim*). Svetkovina beskvasnog hljeba kao i praznika ratara u čast prve žetve žitarica i nomadski praznik sezone jagnjenja, spojeni su i ujedinjeni novim značenjem, te je ovaj praznik postao veliko godišnje podsjećanje na izlazak iz Egipta, koji se dogodio u proljeće (*Izlazak*, 13:4).

Ovim istorijskim događajem ukazuje se na Božje usmjeravanje i učvršćivanje svijesti ljudi o vlastitoj posebnosti i odgovornosti. Posebno mjesto među njima, svakako, zauzima izlazak iz Egipta jer je smatran posebnim izrazom Božje ljubavi prema Svom narodu, kojem je On ispunio svoja obećanja data precima Jevreja i omogućio sprovođenje Saveza koji je sklopio s njima na Sinaju. Ovaj događaj obilježava slobodu Jevreja izbavljenih iz ropstva kao i početak istorije naroda svjesnog svog postojanja, sa zajedničkom svrhom i sudbinom.

Po *Bibliji*, praznik traje sedam dana, od 15. do 21. Nisana. Prvi je dan, kao i posljednji, *jom tov*

ili „sveti dan”, a dani između su hol ha-moed („polupraznici”). Kod Jevreja u dijaspori, zbog kalendarskih problema, praznik traje osam dana, a prva i posljednja dva se smatraju „svetim danima”. Najživopisniji dio praznika je svečani objed na njegovo prvo, a kod ortodoksnih Jevreja u dijaspori i na drugo večer. Objed se zove *seder*, što je skraćenica za *seder hagada* („redosljed pripovijedanja”), jer mu je osnovna namjena izlaganje priče o izlasku, kako je predstavljena u *Bibliji*: „*I kazaćeš sinu svojemu u taj dan...*” (*Izlazak*, 13:8).³²

Priprema za praznik uključuje i kompletno čišćenje kuće od svih “kvasnih” ostataka hrane i pića, tzv. “hamec”. Hamec (čije je značenje: “kvas”, ili “vrenje”) odnosi se ili na proizvode od žitarica koje se dobijaju fermentacijom (kao što su: hljeb sa kvascem, neke vrste kolača, i mnoga alkoholna pića), ili na supstance koje izazivaju fermentaciju (kao što su: kvasac, kisjelo tijesto ili fruktoza iz kukuruznog sirupa). Konzumiranje hameca za vrijeme praznika Pesah je zabranjeno u svim jevrejskim zajednicama, iako postoje neke razlike u eškenaskim i sefardskim tumačenjima šta hamec tačno uključuje. U vrijeme samog praznika nije dozvoljeno čak ni posjedovati, ili imati i u kući, nešto što se smatra hamecom. Za postavku stola koristi se najfiniji porcelan i srebro što ukazuje na poseban značaj samog obroka. Ritual i simbolika hrane pripremljene za Seder večer evociraju dvije osnovne teme tokom večeri:

32 Biblija ili Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, Jugoslovensko Biblijsko Društvo - Beograd, 1998. Preveo; Đura Daničić,

ropstvo i sloboda. Kod Hebreja (starih Jevreja) dan je počinjao sa zalaskom sunca, i završavao se sa sledećim zalaskom sunca. Istorijski gledano, na početku 15-tog nisana po zalasku sunca u Misiru (starom Egiptu), jevrejski narod je bio u ropstvu pod faraonom. Pošto je deseta nesreća pogodila Misir u ponoć, ubivši svakog prvorodjenog sina u cijeloj zemlji, faraon je dozvolio Hebrejima da mogu ići, efektivno oslobadjajući ih ropstva samo za drugu polovinu noći (jer je ujutru opozvao svoju odluku).

Shodno tome, učesnici u Seder večeri se prvo prisjećaju ropstva koje je jos uvijek trajalo u prvoj polovini noći, tako što jedu maces ("sirotinjski hljeb"), maror (gorke trave koje simbolizuju svu gorčinu ropstva), i haroset (slatku pastu koja predstavlja malter koji su jevrejski robovi koristili za povezivanje cigli). Zatim se prisjećaju slobode tokom druge polovine noći, tako što jedu maces ("hljeb slobode" a takodje i "hljeb tuge") i afikoman (odlomljeno parče macesa koje se čuva za kraj i ima poseban značaj i tretman), i umaču povrće u slanu vodu (umakanje je znak dostojanstva i slobode, dok slana voda podsjeća na prolivene suze Jevreja tokom njihovog ropstva).

Praznovanje se nastavlja po jedinstvenom, liturgijskom i poučnom tekstu pod nazivom **Hagada**, čiju osnovu čini mudraško tumačenje: dio po dio sažeto se izlaže priča o izlasku u biblijskom odjeljku koji počinje riječima. „*Otac moj bješe siromah Sirin...*” (*Zakoni ponovljeni*, 26:5-

8).³³ Ovaj tekst, kao i ostala tumačenja, izgovara vođa proslave kao odgovor na „četiri pitanja” koja, po tradiciji, postavlja najmlađe dijete, a prvo glasi: „Po čemu se ovo veče razlikuje od ostalih večeri?”

Tačno je određen redosljed molitvi, psalma, pjesama a ima i dosta vremena za vođenje razgovora prije, za vrijeme objeda i nakon njega. Dostojanstvo, radost kao i ostali vizuelni, zvučni, kulinarski efekti ostavljaju utisak, kako bi posebno djeca, mogla stvoriti sliku i upamtiti priču o oslobađanju predaka, što je i svrha ovog objeda. Tokom večere se ispijaju četiri čaše vina, za koje se, pored ostalih tumačenja, kaže da predstavljaju četiri božanska obećanja: „...izvešću vas...oprostiću vas ropstva...izbaviću vas...uzeću vas da mi budete narod” (*Izlazak*, 6:6-7).³⁴

Kako je, po jevrejskom predanju, prethodnik Mesije prorok Ilija (Knjiga proroka Malahije, 4:5), vrhunac svečanosti predstavlja otvaranje mu vrata i pozivanje da uđe i najavi dolazak mesijanskog doba. Peta čaša vina stoji natočena za njega, ali ostaje netaknuta. Ovo su dvije stvari koje čine suštinu jevrejskog pristupa odvijanju istorije – da će doći vrijeme spasenja, ali da još nije nastupio trenutak za to.

Za Pesah je karakteristično i čitanje *Pjesme nad pjesmama*, koja je u jevrejskoj tradiciji alegorija ljubavi između Boga i Jevreja. U okviru jutarnjeg bogoslužjenja izgovara se i *halel*,

33 Biblija ili Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, Jugoslovensko Biblijsko Društvo - Beograd, 1998. Preveo; Đura Daničić,

34 Isto,

„pohvala”, grupa psalama, od broja 113 do 118, čiji se obim u posljednjih šest dana Pesaha skraćuje izostavljanjem velikih dijelova psalma 115 i 116 radi podsjećanja na pogibiju Egipćana u Crvenom moru, koja bi trebala da ih navede da obuzdaju svoje veselje, jer Biblija kaže: „*Kad padne neprijatelj tvoj, nemoj se radovati*” (*Priče Solomunove*, 24:17).³⁵

Tokom proslave Pesaha, Jevreji u dijaspori se i danas pozdravljaju sa: „Dogodine u Jerusalimu”.

Šavuot, praznik sedmica (Hag ašavuot), počinje da se praznuje sedam sedmica poslije drugog dana Pesaha i pada na 6. i 7. Sivan, dan primanja Tore na Sinajskoj gori, zbog čega se ovaj praznik naziva još i „zman matan Toratenu” („vrijeme davanja naše Tore”). Zove se još i Hag hakacir (Dan žetve), pošto u ovo doba godine pada i žetva. Šavuot se u Izraelu slavi jedan dan, a u dijaspori dva.

U biblijsko doba ovaj praznik je bio izrazito ratarski, njime se označavao završetak žetve ječma i početak žetve pšenice. U vrijeme postojanja Hrama, od hodočasnika se zahtijevalo donošenje snopa (omer) novopožnjevenog ječma, koji je trebalo da se obrće „sjutradan po suboti neka ga obrće sveštenik” (*Levitska*, 23:11). Prvi dan praznika je 50-i dan od početka odbrojavanja, pa se Šavuot (Sedmice), na grčkom jeziku naziva „Pentekoste”. Tradicija odbrojavanja je nastavljena i nakon

35 Isto,

uništenja Hrama, sve do danas, a taj period je poznat pod nazivom sezona *sefire* („brojanja”) ili omera. Ovaj period je postao i period uzdržavanja, smatran neprikladnim za obavljanje vjenčanja, šišanja kose i nošenja nove odjeće. Objašnjenje za ovo je možda i briga u vezi sa još neizvjesnim ishodom žetve, na šta ukazuje i priča iz *Talmuda* da su hiljade učenika rabina Akive umrli za vrijeme tog perioda od neke bolesti (Jevamot, 62b).

Istorijsko tumačenje dobija u postbiblijskom periodu, kada je na osnovu podataka iz *Svetog pisma*, da su Jevreji ušli u predio Sinaja; *prvog dana trećeg mjeseca*, nakon izlaska iz Egipta (*Izlazak*, 19:1), postao dan sjećanja na taj događaj. Pesah se u liturgiji naziva *zeman herutenu*, „doba naše slobode”, a Šavuot *zeman matan toratenu*, „doba davanja naše Tore”.

Da bi se podvukao univerzalni karakter Tore uobičajeno je da se na ovaj praznik čita biblijski svitak o Rut u kome je opisano kako je Rut, Moavka po rođenju, napustila bogove svojih otaca udavši se za judejskog izbjeglicu Mahlona, i kako je, po Mahlonovoj smrti, napustila i zemlju svog rođenja, krenuvši sa svojom svekrvom u Judeju u kojoj je zbog svog moavskog porijekla (Moavci su bili zakleti neprijatelji Judejaca) mogla očekivati neprilike.

Spremnost da se podvrgne poštovanju zapovijesti Tore i riješenost da po svaku cijenu slijedi istinu, su nagrađene. Kralj David je, kako se navodi na kraju Knjige, čukun-unuk Rute. Prema tradiciji, David je rođen i umro na dan Šavuota.

Uoči praznika kuće i sinagoge kite se cvijećem i zelenilom (jerek). Prema Midrašu, na Sinajskoj Gori je neočekivano procvalo cvijeće u vrijeme Mojsijevog primanja Tore na njenom vrhu. Zelenilo takodje simbolizuje i priču o Mojsiju koji je kao tromjesečna beba pronađen u šikari u kolijevci koja je plutala na vodi - Mojsije je rođen 7-mog adara i pušten 6-tog sivana (po jevrejskom kalendaru) niz rijeku Nil - na isti dan na koji je on kasnije doveo jevrejski narod na Sinajsku Goru da dobiju Toru (Bibliju). Obično se jedu i piju mliječni proizvodi (halav), a u svakoj kući mora biti dovoljno prvih plodova koji rastu na zemlji i drveću.

Tora se proučava tokom cijele noći. Naime, predmet proučavanja može biti bilo koja tema, a najčešće su teme iz Talmuda, Mišne i Biblije. U mnogim jevrejskim zajednicama, muškarci i žene uzimaju učešća na posebnim časovima i diskusijama sve do same zore.

Sukot - Treći od tri hodočasna praznika je poznat pod nazivom Sukot, što znači „sjenica” ili „koliba” (Levitska, 23:34; Zakoni ponovljeni, 16:13), dok se u *Bibliji* pominje i kao praznik žetve i berbe (Izlazak, 23:16), praznik Gospodu (Levitska, 23:39). U liturgiji je ova faza proslavljanja poznata kao *zeman simhatenu*, „čas naše radosti”.

Praznik Sukot počinje petog dana po Jom Kipuru, i donosi potpuni preokret u načinu praznovanja, od ozbiljnog duhovnog slavljenja najsvečanijeg

praznika u godini Jom Kipura, do radosne proslave jednog od najveselijih praznika (Sukot se ponekad označava i kao “Vrijeme radovanja”). Ime praznika, Sukot, se često prevodi i kao “Praznik Tabernakla”, koji, kao i mnogi drugi prevodi hebrejskih rijeci, nije uvijek i najbolji. Ovaj prevod posebno zbunjuje zato što se riječ “Tabernakl” (iako ima korijen u latinskoj rijeci “tabernaculum” koja ima značenje “šator”) u Bibliji odnosi na zavjetni kovčeg - pokretnu svetinju sa najsvetim stvarima iz Hrama, koja se na hebrejskom zove “mišhan”. Očigledno je da se hebrejska riječ “suka” odnosi na privremeno građene kolibe, a sigurno ne na “sveti Tabernakl”.

Praznik Sukot traje sedam dana, pri čemu se praznično proslavlja prvi dan, uz posebne molitve i prazničnu hranu. Ostali dani su poznati kao “Hol HaMoed” (odnosno, jednostavno kao “praznični dani”).

Za ovaj praznik koriste se „četiri vrste” koje se pominju u *Tori* (*Levitska, 23:40*): palmova grana – lulav, povezana u struk sa dvije grančice vrbe – aravot, i tri grančice mirte – hadasim, limun – etrog.

Mnogo je objašnjenja i značenja ove micve. Među najvažnijima je ona koja uči o jedinstvu jevrejskog naroda.

Etrog – plod citrusa koji odlikuje prijatan ukus i fini miris, predstavlja Jevreja koji je marljiv u učenju Tore i izvršavanju micvot.

„četiri vrste“

Lulav – grana s palminog drveta koje daje ukusan plod, ali mu nedostaje miris, predstavlja one koji vrijedno uče Toru, ali ne uspijevaju da čine dobra djela.

Hadasim – mirta, mirisna, ali bezukusna, predstavlja Jevreje koji iza sebe imaju mnogo dobrih djela, ali ne znaju Toru.

Aravot – vrbine grane, nemaju ni okusa ni mirisa, predstavljaju Jevreje koji niti znaju Toru niti čine dobra djela.

Moglo bi se zaključiti da bi etrog sam bio dovoljan za izvršenje ove micve. No, Tora uči da je micva nepotpuna ako nijesu zajedno sve četiri vrste. Tako i jevrejski narod ne može ispuniti svoju ulogu u svijetu – i veselje nije potpuno – sve dok Jevreji nijesu ujedinjeni.

Njima se maše u svim pravcima, što je simbol Božje vlasti nad cijelim kosmosom. U jednom od rabinskih tumačenja za lulav se kaže da predstavlja četiri dijela ljudskog tijela (kičmu, oko, usta i srce) i svi moraju da budu posvećeni Bogu, zatim da lulav predstavlja četiri vrste Jevreja, od kojih je idealna ona koja, poput etroga koji i miriše i daje plod, u sebi sjedinjuje religijsko znanje i dobra djela.

Osnovno značenje i poruka ovog praznika je sjetiti se suštinskog značaja i zavisnosti od prirode i njenog Stvoritelja. Ova poruka se jača tradicionalnim čitanjem *Knjige o Koheletu (Knjiga propovjednikova)* na Šabat za vrijeme Sukota.

Sedmi dan Sukota je Hošana raba, „Velika hošana”, sa osnovnom temom nade u obilne kiše potrebne za dobar rod i žetvu u narednoj godini. Običaj je bio da se obilazi oltar sedam puta, uz nošenje svitaka Tore, lulava i etroga, a završi se izgovaranjem pokajničke molitve sa refrenom *Hoša-na* („spasi nas sada”) dok se rukama drže grančice vrbe, a onda se njima udara o pod ili stolice.

Dva naredna dana po završetku praznika se nazivaju: „Šemini Aceret” i „Simhat Tora” i predstavljaju zasebne praznike, ali pošto su povezani sa Sukotom, obično se i posmatraju kao dio ovog praznika.

Obaveza boravka u suki prestaje na osmi dan, koji se naziva Šemini Aceret.

Godišnji ciklus čitanja Tore završava se na dan, poznat pod nazivom Simhat Tora (radost Tore), a automatski započinje novi.

Osoba koja čita završni dio Zakona ponovljenih naziva se hatan Tora („nosilac časti Tore”), dok se osoba koja čita prvi odjeljak prve knjige Tore zove hatan berešit, „nosilac časti Postanja”. Duh ovih svečanosti je izražen riječima liturgije na praznik Simhat Tora: „Srećni ste Izrailjci (triput se ponavlja), koje je Bog odabrao da vam Tora bude nasljeđe.”

OSTALI PRAZNICI

Roš hašana

Jevrejska Nova godina se naziva Roš-hašana. Slavi se prvog i drugog dana sedmog mjeseca tišrija. Poznata je i pod nazivima; Dan suda i Dan sjećanja. U Tori se Roš-hašana ne pominje kao naziv za Novu godindu, u Tanahu se pominje samo jednom ali nije jasno da se misli na Novu godinu, na osnovu čega se zaključuje da Jevreji prije vavilonskog ropstva nijesu slavili Roš hašanu i Jom kipur. Naziv Roš Hašana za ovaj dan se nalazi tek u postbiblijskoj jevrejskoj književnosti, počev s *Mišnom*.

Prvog dana sedmog mjeseca tišrija, započinje pokajnički desetodnevni period poznat pod nazivom Aseret jeme tešuva, „deset pokajničkih dana”. Dnevna liturgija je tokom ovog perioda donekle izmijenjena i izražava glavnu temu ovog

doba godine. Molitve *selihot*, za božanski oprostaj, izgovaraju se svakog jutra, a priprema vjernika za se vrši izgovarnjem selihot tokom cijelog prethodnog mjeseca elula.

Prvi dan tišrija se u *Bibliji* naziva „trubnim danom“ (*Brojevi*, 29:1), ili „spomenom trubnim“ (*Levitska*, 23:24). Najstarije znamenje ovog praznika koje je održano i do danas je duvanje u šofar. Međutim, tek nakon prognanstva duvanje u šofar postalo je simbol, kako poziva na pokajanje, tako i najave Nove godine.

Prvi dan tišrija proglašen je godišnjicom dana na koji je stvoren svijet – Roš hašana, kao i danom Božjeg suda, kada sva ljudska stvorenja izlaze pred nebeski svod kako bi im se na osnovu njihovog ponašanja odredila sudbina. Kako se presuda donosi tek 10. tišrija, dani između ova dva datuma se koriste za pokajanje, što je izraženo u rečenici koja se ponavlja u pokajničkoj liturgiji: „Opomeni nas na život, jer Ti, Gospode, voliš život; upiši nas u knjigu života, radi sebe, Bože, koji si život stvorio“, kao i u čestitkama koje Jevreji razmjenjuju: „Neka vam bude upisana i zapečaćena dobra godina.“ Sve je ovo bilo usmjereno u pravcu duhovnog jačanja kako bi se priznali i ispovijedili grijesi i zatražio oprostaj od Tvorca.

Roš hašana se praznuje dva dana, a priča o vezivanju Isaka se čita drugog dana praznika u sinagogama koje slijede ovu tradiciju. Vrhunac liturgije je duvanje u **šofar** po tačno određenim notama, uz povremeno ponavljanje stihova iz

Šofar,
napravljen
od
ovnujskog
roga, kojim
se oglašava
početak
Roš hašana

Svetog pisma, kojima se slavi Njegova svemoć, Njegova vjernost Savezu i usmjeravanje istorijskih dešavanja, od objave na Sinaju do onog dana koji će doći u budućnosti i kada će, najavljujući sveopšte spasenje, odjeknuti zvuk „velikog šofara” (Knjiga proroka Isaije, 27:13).

Šofar ima i druga značenja, kao što je aluzija na ovna koji je rogovima zapleten u čestaru, u priči o vezivanju Isaka (*Postanje*, 22:13). Običaj vezan za ovaj praznik je da se kod kuće jedu jabuke i med kao izraz nade da će nova godina biti „dobra i slatka”.

Naredni Šabat je posebno važan s obzirom na period u kojem pada, a naziv Šabat šuva je dobio po heftari koja se toga dana tradicionalno čita iz četraneste glave *Knjige proroka Osije*, koja počinje riječima: „*Obrati se (šuva), Izrailju, ka Gospodu Bogu svojem.*”³⁶

36 Biblija ili Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, Jugoslovensko Biblijsko Društvo - Beograd, 1998. Preveo; Đura Daničić,

Jom kipur – dan pokajanja

Jom kipur, Dan pokajanja, kojim se završava duhovni put započet na praznik Roš hašana, deseti je dan i vrhunac pokajničkog perioda. Oba ova dana su poznata kao veoma *sveti dani*, „dani strahopoštovanja” (*jamim noraim*), ali su ova osjećana na Jom kipur još izraženija. Jom Kipur je najsvetiji dan u jevrejskom svetom kalendaru.

Na ovaj praznik vjernici odlaze u sinagoge, obično odjeveni u bijelu odjeću, zvanu *kitl* (bluza na jidišu). Bogosluženje počinje izjavom pod nazivom *Kol nidre* – *Sva obećanja*, što predstavlja odricanje od neostvarenih obećanja. Samo bogosluženje traje dugo jer je i svrha jasna – dobiti oprostaj i pomirenje s Bogom, a jelo, piće i ostale svjetovne aktivnosti postaju sporedne toga dana. Pravilo „Mučite duše svoje!” (Levitska, 16:29; 23:27), koje potiče od naredbe iz Tore, veoma se poštuje i ne pridržavaju ga se samo oni čije bi zdravlje bilo ugroženo ovim postom.

Prije nego se potraži oprostaj pred Bogom, potrebno je prethodno postići pomirenje među ljudima.

Jutarnje bogosluženje je posebno prožeto etičkim motivom kroz koji prorok izlaska iz Egipta proglašava da je značaj samog posta mali u odnosu na značaj ispravnog ponašanja (*Knjiga proroka Isaije*, 57:14–58:14).

Za pokajanje je od velikog značaja promjena ponašanja, a ne samo izražavanje žaljenja, jer u

Mišni se kaže da Bog „vidje djela njihova, gdje se vratiše sa zloga puta svojega” (*Knjiga proroka Jone*, 3:10).³⁷

Jom kipur se završava obredom posljednjeg otvaranja kovčega, kada vjernici izjavljuju: „Gospod je Bog” (Prva knjiga o carevima. 18:39), nakon čega se kovčeg zatvara a vjernici odlaze kućama i prekidaju post.

Hanuka Nakon dužeg perioda jesenjih praznika, prvi naredni dolazi početkom zime. Praznik pod nazivom Hanuka („posvećenje”) nije neradan, počinje 25.kisleva i traje osam dana. Posvećen je podsjećanju na ponovno posvećenje Hrama nakon pobjede Makaveja. U prvom planu ovog praznika su odanost i hrabrost u uslovima stalnog proganjanja, kada se snagom prava i religijskom slobodom pokorava sila. Stoga se i tradicionalno na Šabat ovog praznika čita stih haftare koji ukazuje na to: „*Ne silom ni krjepošću nego duhom mojim, veli Gospod nad vojskama*”. (*Knjiga proroka Zaharije*, 4:6).³⁸

Objašnjenje za osmodnevno proslavljanje ovog praznika nalazimo u *Talmudu* (Šabat, 21b), u kojem se kaže da je ulje iz jednog netaknutog zemljanog suda, koji su Makaveji našli po ulasku u Hram, trajalo nekim čudom osam dana. Glavni element praznovanja Hanuke je paljenje osam svijeća tokom osam dana (po jedna svakog dana) na osmokrakom svijećnjaku (menora ili hanukija).

³⁷ Biblija ili Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, Jugoslovensko Biblijsko Društvo - Beograd, 1998. Preveo; Đura Daničić,

³⁸ Isto.

Proslavljanje
Hanuke
2018, Trg
nezavisnosti
u Podgorici

Pored sinagoge, svijeće se pale i u svakom domu, a svijećnjak se stavlja blizu prozora kako bi se širila svjetlost i „saznanje o tom čudu”.

TuBišvat Pet sedmica nakon Hanuke dolazi jedan manji praznik koji je dobio ime po datumu na koji pada – hamiša-Asar bi-švat ili Tu bi-Ševat, „15. ševat”. Po prvi put se pominje u *Mišni* kao „nova godina drveća”.

U Izraelu se ovaj praznik danas obilježava sadnjom drveća.

Purim Godišnji ciklus posebnih dana i prazničnih perioda završava se jednim manjim praznikom, Purimom. Ovaj praznik predstavlja podsjećanje na događaje sadržane u biblijskoj *Knjizi o Jestiri*, a ime je dobio po žrijebu kojim je zli Haman odredio dan za uništenje persijskih Jevreja (3:7; 9:24). Ovaj plan je osujetila Jestira, a nakon toga Mordehaj

nalaže svojim sunarodnicima da praznuju dan četrnaesti mjeseca Adara i petnaesti dan istog mjeseca svake godine „Naređujući im da praznuju dan četrnaesti meseca Adara i petnaesti dan istoga mjeseca svake godine; ...*i prema mjesecu kada im se pretvori žalost u radost i tuga u veselje, da te dane praznuju gosteći se i veseleći se i šaljući dijelove jedan drugom, i siromasima darove*” (Knjiga o Jestiri, 9:21–22).³⁹

Glavni obred za vrijeme ovog praznika je čitanje Knjige o Jestiri sa svitaka pergamenta koji se zove Megilat Ester, „megila” („svitak”), ili kniga o Esteri, kada se pri svakom pomenu Hamanovog imena lupa nogama i okreće čegrtaljka. Pored toga, običaj je da se izvode dječje kostimirane zabave i da se služe trouglasti kolači sa makom, zvani hamantašen ili „Hamanove uši”.

Samo nekoliko sedmica iza Purima, sa Pesahom opet započinje ciklus jevrejskog svetog kalendara.

POSTOVI

Postovi se pominju još u *Bibliji* (Knjiga proroka Zaharije, 8:19), a uvedeni su nakon Vavilonskog ropstva kao podsjećanje na različite faze velikog sloma koje su prethodile ovom istorijskom događaju.

Jom kipur, posti se cijeli dan, od Kol Nidre do Neile.

³⁹ Biblija ili Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, Jugoslovensko Biblijsko Društvo - Beograd, 1998. Preveo; Đura Daničić,

Post Asara betevet 10.tevet, kada je kralj Nabukodonosor počeo sa opsadom Jerusalima.

Post Šiva asar betamuz (17.tamuza do 9.ava, dana razaranja Hrama), predstavlja podsjećanje na probijanje zidina Jerusalima, koji su izvršili prvo Vavilonjani, a potom i Rimljani vijekovima nakon toga. To je početak još jednog perioda uzdržavanja, tokom kojeg, kao i za vrijeme sefire, radosne proslave nijesu dozvoljene. Ovaj period traje tri sedmice, naziva se i „tri sedmice žalosti“ i veoma je sumoran; u avu, petom mjesecu, postaje još sumorniji.

Tiša be-Av („Deveti av“). Ovo je najsumorniji dan u godini jer predstavlja podsjećanje na rušenje oba Hrama – prvog, 587. god. prije Hrista, i drugog, 70. poslije Hrista. Ovaj post se dovodi u vezu sa još nekim izuzetno teškim događajima koji su se dogodili u isto doba godine, kao što je protjerivanje Jevreja iz Španije 1492, i izbijanje Prvog svjetskog rata.

Post 9.av zahtijeva uzdržavanje od hrane od zalaska do zalaska sunca, čime se razlikuje od ostalih, koji traju od zore do sumraka. Osnovni element njegovog poštovanja je čitanje biblijske knjige *Plač Jeremijin*, tokom kojeg vjernici sjede na podu ili na niskim stolicama, što je znak žalosti. Tokom ulaska u sinagogu skidaju se kožne cipele. Talit se ne nosi.

Promjenljivi jevrejski kalendar se, nakon poniranja u žalost, okreće nadi. Tekst iz četrdesete glave *Knjige proroka Isaije (40:1)* „Tješite, tješite narod

moj..." čita se narednog Šabata i nastavlja još šest Šabata. Sa tonom utjehe koja stvara atmosferu ispunjenu nadom, dolazi i „glavna sezona” jevrejskog kalendara – jesenji praznici.

Post Gedalje, u znak sjećanja na tragični događaj kojim je dokrajčeno razaranje Judeje. Nakon ubistva namjesnika Gedalje u njegovoj palati prilikom jedne gozbe, mnogi Jevreji su pobjegli u Egipat i tamo potražili utočište. Gedaljin istomišljenik i prijatelj, prorok Jeremija, je pošao sa njima.

13.adar, post Estere, uoči Purima, sjećanje je na post kraljice Estere. Ovaj post poste samo žene, i to pola dana.

14.nisan, post prvorodjenih, dan je uoči Pesaha.

SPOMEN DANI

Jom ha-Shoa: Izraelski parlament je 27.nisan, dan početka ustanka u Varšavskom getu, proglasio danom sjećanja na žrtve holokausta, koji je poznat pod nazivom Jom ha-Šoa („Dan Holokausta”).⁴⁰

Obilježavanje
Međunarodnog
dana sjećanja
na žrtve
holokausta, 27.
januar 2019.
Podgorica

⁴⁰ **Holokaust** Kada je postavljen za vrhovnog firera, „vođu” Njemačke, avgusta 1934. Hitler počinje da ostvaruje svoj cilj da odstrani jevrejski uticaj iz kulture, institucija i privrede arijevske države. Plan je sproveden u etapama. Septembra 1935. uvedeni su Nirnberški zakoni, kojima se ukida pravo glasa Jevrejima, zabranjuju su brakovi i seksualni odnosi između Jevreja i arijevaca, jer su smatrani zločinom protiv „njemačke krvi i časti”. Kao posljedica ovoga, do 1937. Njemačku je napustilo veliki broj Jevreja. Oktobra 1938. iz Njemačke je protjerano 17000 Jevreja. Oko pet hiljada se našlo na ničijoj teritoriji, na istočnoj granici. Jedan sedamnaestogodišnjak, čiji su roditelji bili među prognanima, odlazi u njemačku ambasadu u Parizu, i smrtno ranjava jednog od atašea. Ovo je bio odličan izgovor za naciste da 9.novembra 1938, u noći poznatoj pod nazivom „Kristalna noć”, izvrše pogrom nad jevrejskim stanovništvom. Nakon osvajanja Poljske, septembra 1939. Jevreji su satjerani u geta, primorani da nose žute trake. Planove za istrebljenje Jevreja napravili su Hitler i Himler između decembra 1940.i februara 1941, a plan da se svi Jevreji sa osvojenih teritorija deportuju u Istočnu Evropu zamijenjen je programom biološkog uništenja, koji je usvojen na tajnom sastanku u Vanzau u Berlinu, 20.januara 1942. g. U holokaustu je ubijeno blizu 6 000 000 Jevreja.

Međunarodni dan sjećanja na žrtve holokausta, 27.januar, ustanovljen je Rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 1.novembra 2005.godine. Opređeljujući se za dan kada je 1945. godine oslobođen Aušvic-Birkenau, najozloglašeniji logor smrti u porobljenoj Evropi, Generalna skupština UN-a rukovodila se potrebom reafirmacije ljudskih prava, prevencije i kažnjavanja zločina genocida, kao i stalno prisutne opasnosti od rasne, nacionalne i verske mržnje zasnovanih na predrasudama.

Jom aacmaut Dan proglašenja neuzvisnosti države Izrael, 5.ijar 5708. – 14.maj 1948.slavi se u Izraelu kao državni, a u jevrejskim zajednicama širom svijeta, kao nacionalni praznik.

Država Izrael je osnovana⁴¹ 1948. i tako postala siguran raj za Jevreje. Nakon vjekovnih izazova, progona, pogroma i patnji, judaizam je opstao kao jaka religija i kultura. Svi članovi dijaspora pozvani su da se vrate u Izrael, odlučni da opstanu i da ne dozvole da „Hitler posthumno pobijedi”.

Jerusalim, grad sa dugom i burnom istorijom, u Starom zavjetu pomenut je 632 puta. Za središte svog carstava proglasio ga je kralj David, gdje su se nalazili i Solomonov i Drugi jerusalimski hram.

Jerusalim je glavni grad države Izrael od 1950.

⁴¹ Rezoluciju o osnivanju domovine jevrejskog naroda u Palestini, u skladu sa međunarodnim pravom, donijeli su delegati na prvom Cionističkom kongresu u Bazelu. Uvjereni da judeofobija nije prolazna pojava, Teodor Herlc, novinar i Leon Pinkster, osnivaju cionistički pokret. Prvi Cionistički kongres održan je 29.avgusta 1897.g. kada je Herlc izabran za predsjednika.

godine.

Najljepši primjer vječne ljubavi između Jevreja i Jerusalima, prikazan je u psalmu kralja Davida (137:5), „Ako zaboravim tebe, Jerusalime, neka me zaboravi desnica moja.“⁴²

Životni ciklus

Jevreji obilježavaju važne događaje u svom životu – *micve* (zapovijesti), svoje religije kroz religiozni ritual: *berit* - mila (obrezivanje), *bar micva* (sin Božje zapovijesti), *bat micva* (ćerka Božje zapovijesti), brak i smrt.

Rađanje djece kod svih naroda predstavlja nadu u nastavak života, a kod Jevreja posebno, pošto su često bili na rubu uništenja.

Berit-mila Svako muško dijete se obrezuje osmi dan po rođenju. Za Jevreje, obrezivanje predstavlja religijski obred - *b'rit mila* (hebr.), kojim dijete stupa u Avramov savez. Činom obrezivanja ispunjava se zapovijest koju je Jahve dao Avramu, kako je opisano u Postanju 17:9–13.

„I reče Bog Avramu: ti pak drži zavjet moj, ti i sjeme tvoje nakon tebe od koljena do koljena. A ovo je zavjet moj između mene i vas i sjemena tvojega nakon tebe, koji ćete držati: da se obrezuje između vas sve muškinje. A obrezivaćete okrajak tijela svojega, da bude znak zavjeta između mene i vas. Svako muško dijete kad mu bude osam dana da se obrezuje od koljena do koljena...tako

⁴² Biblija ili Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, Jugoslovensko Biblijsko Društvo - Beograd, 1998. Preveo; Đura Daničić,

će biti zavjet moj na tijelu vašem zavjet vječan.”⁴³

Čin obrezivanja vrši za to osposobljeno lice *moel*, a u većim opštinama obrezivanje vrši ljekar u porodillistu. Berit mila se može odložiti samo u slučaju da ljekar utvrdi bolest kod djeteta. Prije samog čina obrezivanja dijete se podoji, zatim se da kumu sandaku (od grčke riječi što znači „kum”), koji sjedi u posebnoj naslonjači, koja se naziva „stolica proroka Ilije” jer je Ilija (zaštitnik djece), bio „anđeo Saveza” (*Knjiga proroka Malahije* 3:1; *Prva knjiga o carevima*, 19:10). Nakon obrezivanja, izgovara se molitva, daje se djetetu jevrejsko ime i izražava se nada da „kako je stupilo u Savez, tako će upoznati Toru”, ispija se čaša vina i priređuje gozba.

Obrezivanje je dozvoljeno i na Šabat i na Jom kipur.

Po rođenju ženskog djeteta, prvog narednog petka se objavljuje vijest o rođenju i djetetu se daje ime.

Bar micva (hebrejski, znači „*pod obavezom*”), po vjerskim zakonima, svako muško dijete kada navrši trinaest godina, dobija pravo da punopravno učestvuje u zajedničkim molitvama i u čitanju Tore. Sa trinaest godina, Jevrejin muškarac postaje vjerski punoljetan i lično odgovoran za soje postupke.

Ovaj događaj se obavlja u sinagogi ili na nekom drugom prikladnom mjestu, tako što se slavljenik

43 Isto

poziva da učestvuje u čitanju dijela Sidre, kao i u zajedničkoj molitvi. Za ovu priliku slavljeniku se dodjeljuje mjesto maftira (poslednjeg u nizu pozvanika), kada on, pored čitanja iz Tore, čita i dio iz Haftare. Ovom događaju prisustvuju roditelji,

Dječak primljen u zajednicu vjerujućih čita Toru

rodbina, prijatelji, poznanici.

Nakon ceremonije priređuje se gozba.

Bat micva je proglašenje punoljetstva djevojčica koje su napunile dvanaest godina. Prvog dana praznika Šavuot djevojke se okupe u sinagogi ili na nekom drugom pogodnom mjestu, svečano obučene, i uz prigodnu molitvu rabin ili neko drugo lice održi govor o ulozi žene u jevrejskom društvu, o njenim dužnostima u porodici i van nje.

Brak (hebr.: hatuna; jidiš: hasene) može se sklopiti u sinagogi, kući mladenaca, u dvorištu sinagoga,

kuća ili drugih prostorija. Baldahin (hebrejski: hupa) kao simbol budućeg doma mladih postavlja se na vidno mjesto. Umjesto hupe, obred vjenčanja se može održati i ispod razapetog molitvenog šala, talita, koji drže prijatelji. Otac i tast dovode mladoženju (hebrejski: hatan; jidiš: hosen), a mladu (hebrejski: kala; jidiš: kale) do hupe dovode majka i svekrva. Nakon toga, mladoženja vodi mladu pod hupu, diže joj veo sa lica i daje joj prsten. Lice koje obavlja sklapanje braka (latinski: capulator) blagosilja brak. Mladenci piju vino iz iste čaše, koju, odmah potom, mladoženja baca na pod i zdrobi je lijevom nogom u znak sjećanja na porušeni hram u Jerusalimu 70. g.n.e. Brak je sklopljen potpisivanjem bračnog ugovora (hebr.: ketuba).

Vjenčanja se ne obavljaju na Šabat, za vrijeme praznika, za vrijeme brojanja omera (osim Lag Baomer), od 17. tamuza do 9.ava, te za vrijeme deset dana pokajanja.

Čestita se svima, riječima: „Mazal tov!”

Smrt Prema tradicionalnom judaizmu, smrću tijelo pokojnika se vraća prahu iz koga je nastalo, a duh Bogu.

Služba prilikom sahrana (hebr. levaja) je vrlo jednostavna. Hevra kadiša (aramejski: sveto društvo) preuzima cjelokupnu brigu oko mrtvaca i sahrane. Mrtvac se okupa, zatim obuče u bijelu platnenu mrtvačku odjeću: ogrtač, gaće, bijele čarape, kapu (žene u maramu). Muškarac se uvije u molitveni šal talit, a žena u čaršav. Ova

odjeća se na hebrejskom zove tahrihim (jidiš: tahrihem). Mrtvački sanduk je veoma skroman, obično od neotesanih i neofarbanih dasaka koje su sastavljene drvenim ekserima. Pogrebna povorka se zaustavlja triput. Za vrijeme ukopa (hebr. kevura) čitaju se molitve „El mal rahamim” („Bože, pun si milosrđa”) i Kadiš (aramejski: svijet). Kadiš čita sin pokojnika, a ako nema sina, najbliži muški rođak. Za čitanje Kadiša potreban je minjan. Prisutni bacaju tri grumena zemlje u grob.

Bliži članovi ožalošćene porodice, u znak žalosti, zasijecaju svoju odjeću u visini grudi s lijeve strane (hebr.: kerija; jidiš: krije šnajden). Ogledala se pokrivaju bijelim platnom. Po odlasku sa groblja, svi peru ruke. Poslije pogreba, bliža rodbina ne izlazi iz kuće sedam dana u znak duboke žalosti, neobuvena prima saučešća onih koji dolaze u posjetu; sjedi se na niskim sjedištima; ne kuva se, ne ide se na posao. Rođaci i komšije donose hranu (hebr.: šiva-seam; jidiš: suve). Žalost traje trideset dana, i za to vrijeme sin svakog jutra kazuje Kadiš.

SIMBOLI

Grb države Izrael se sastoji od sedmokrakog svijećnjaka menor, simbola jevrejskog naroda od antičkih vremena. Nakon rušenja Drugog hrama u Jerusalimu 70.g.n.e. Rimljani su original menoru odnijeli u Rim, u trijumfalnoj paradi.

Grb države
Izrael

Zastava Bijelo-plava sa plavim MAGEN DAVIDOM (Davidovom zvijezdom) u sredini. U stvari, to je rašireni molitveni šal TALIT (TALES) koji je prvi put pokazao David Volfzon na Prvom cionističkom kongresu. Postala je nacionalna jevrejska zastava, kao i zastava Jevrejske brigade u Drugom svjetskom ratu.

Od 1948.g. zastava je države Izrael.

Od 1948.g.
zastava je
države Izrael.

Mezuza Upotreba mezuze je veoma stara, a cilj je da neprekidno upozorava vjernika na privrženost Bogu i na moralne obaveze Jevreja.

Svitak od pergamenta na kojem su rukom ispisana dva odlomka iz pete Mojsijeve knjige: „Čuj Izraelu“ i „Ako se budete pridržavali mojih zakona“, smješten je u mezuzu (metalna, drvena ili plasticna kutijica cjevastog oblika). Mezua se u kosom položaju pričvršćuje za gornji dio desnog dovratnika. Običaj je da se prilikom ulaska i izlaska iz kuće mezua dotakne prstima i prsti poljube.

Menora je simbol jevrejskog naroda koji potiče još iz vremena Mojsija. Izgled joj je utvrđen za vrijeme primanja Deset zapovijesti, na gori Sinajskoj, kada je Bog pokazao Mojsiju prototip menore. Oblik menore je opisan

Menora

u Drugoj knjizi Mojsijevoj „*Izlazak*” (Šemot – imena) 25, 31–40. Od središnjeg stuba, svijećnjak se na obje strane grana na po tri kraka, te se tako formira sedam krakova.

Kako predanje zabranjuje pravljenje menore koja bi bila ista kao ona iz Jerusalimskog hrama, vremenom su se razvila dva osnovna oblika hanuka-svijećnjaka. Jedan je umjesto sedam imao devet krakova (osam i jedan za šamaša). Drugi je bio svijećnjak tipa klupe, sa posudicama za ulje u jednom redu.

Danas je menora grb moderne države Izrael.

Menoru su Jevreji nosili kroz Sinajsku pustinju da bi je kasnije postavili u Zavjetni šator. Kralj Solomon je u novoizgrađenom Hramu postavio još deset menora od zlata, koje su uništene prilikom rušenja Hrama I 587.g. p.n.e. U Drugom Hramu, 516.g., postavljena je samo jedna menora, čije je izgled ovjekovječen na reljefu Trijumfalne kapije u Rimu, gdje se vidi kako Vespazijan i njegovi sinovi Tit i Domicijan 70.g.n.e vode roblje i nose oteto blago u povorci u Rimu.

Hatikva: (Hebr., nada) Jevrejska nacionalna himna od 1897; od 1948.g. himna države Izrael. Poema Imbera Naftalija Herca, spjevana u Rišon le Cionu, poslužila je za tekst, a muziku je komponovao Leo Korb.

Magen David (Davidova zvijezda; Davidov štit; Solomonov znak)

התקנה

כָּל עוֹד בְּלִבְּךָ פְּנִימָה,
נֶפֶשׁ יְהוּדִי הוֹמָה.
וּלְפָאֲתֵי מִזְרַח קְדִימָה
עֵין לְצִיּוֹן צוֹפִיָּה.
עוֹד לֹא אֶבְדָּה תְּקִינָתִי,
הַתְּקִינָה בֵּת שְׁנוֹת אֲלֵפִים,
לְהִיּוֹת עִם חֶפְשִׁי בְּאַרְצִנוּ,
אֶרֶץ צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם.

Šestokraka zvijezda je sastavljena od dva ravnostrana trougla okrenuta jedan prema drugom. Po legendi, to je simbol kralja Davida, pošto su njegovi vojnici na svojim štitovima imali Magen David. Ovaj simbol, koji vjerovatno potiče iz Vavilona, nije jevrejskog porijekla, i može se naći u ornamentici raznih religija.

U zastavi države Izrael stoji u centralnom polju plavi Magen David, između dvije plave trake na gornjem i donjem dijelu zastave.

Pored sedmokrakog svijećnjaka – menore, Magen David je poznat širom svijeta kao jedan od simbola jevrejstva.

Hebrejski jezik - Alefbet Hebrejski jezik je jedan od najstarijih živućih jezika. Uz aramejski, ovim jezikom je napisan Stari zavjet. Počeci mu datiraju od prije četiri hiljade godina.

U Izraelu se danas govori hebrejskim jezikom koji se piše s desna ulijevo. Hebrejsko pismo se sastoji od suglasnika, kojih ima 22. Dijakritički znakovi, tačke i crtice (*nikud*), za predstavljanje samoglasnika, koriste se samo kada je neophodno, pa se hebrejski i dalje piše bez samoglasnika. Brojevi se, takođe, mogu predstaviti putem hebrejskog alfabeta, uz podjednaku upotrebu standardnih arapskih brojeva.

Hebrejsko
pismo

י	ט	ח	ז	ו	ה	ד	ג	ב	א
Yod (Y)	Tet (T)	Chet (Ch)	Zayin (Z)	Vav (V)	He (H)	Dalet (D)	Gimel (G)	Bet (B/V)	Alef (silent)
ע	ס	נ	נ	מ	מ	ל	ך	כ	
Ayin (silent)	Samech (S)	Nun (N)	Nun (N)	Mem (M)	Mem (M)	Lamed (L)	Khaf (Kh)	Kaf (K/Kh)	
ת	ש	ר	ק	ץ	צ	ף	פ		
Tav (T)	Shin (Sh/S)	Resh (R)	Qof (Q)	Tsadeh (Ts)	Tsadeh (Ts)	Feh (F)	Peh (P/F)		

Jevreji u dijaspori su zadržali hebrejski jezik za molitve i učenja. Sefardski Jevreji⁴⁴ govore

44 Judaizam je, pored Bliskog Istoka i Sjeverne Afrike, bio prisutan i u Evropi (u južnoj Evropi, već u 1. i 2. vijeku naše ere što potvrđuju brojne drevne sinagoge u Rimu i Grčkoj. Evropski Jevreji dijelili su se na dvije velike grupe: Sefarde -Jevreji sa Iberijskog poluostrva gdje je postojala brojna jevrejska zajednica. Jevreji su tamo uglavnom slijedili religijska pravila vavilonskog jevrejstva. Judaizam sefardskih Jevreja bio je pod uticajem Alfasija iz Feza iz 11. vijeka i Moše ben Majmona, prije njegovog odlaska u Egipat. Protjerani su iz Španije 1492.

judeo-španskim, odnosno **ladino jezikom**, što je mješavina španskog i hebrejskog. Aškenazi⁴⁵ su razvili poseban jezik, **jidiš**, što je mješavina njemačkog, hebrejskog (s aramejskim) i slovenskog (poljski, bjeloruski, ukrajinski, ruski).

Temelj za razvoj hebrejskog jezika postavio je Eliezer Ben-Yehuda. Pored njega, širok krug drugih naučnika i lingvista su dali veliki doprinos da ovaj jezik ponovo oživi.

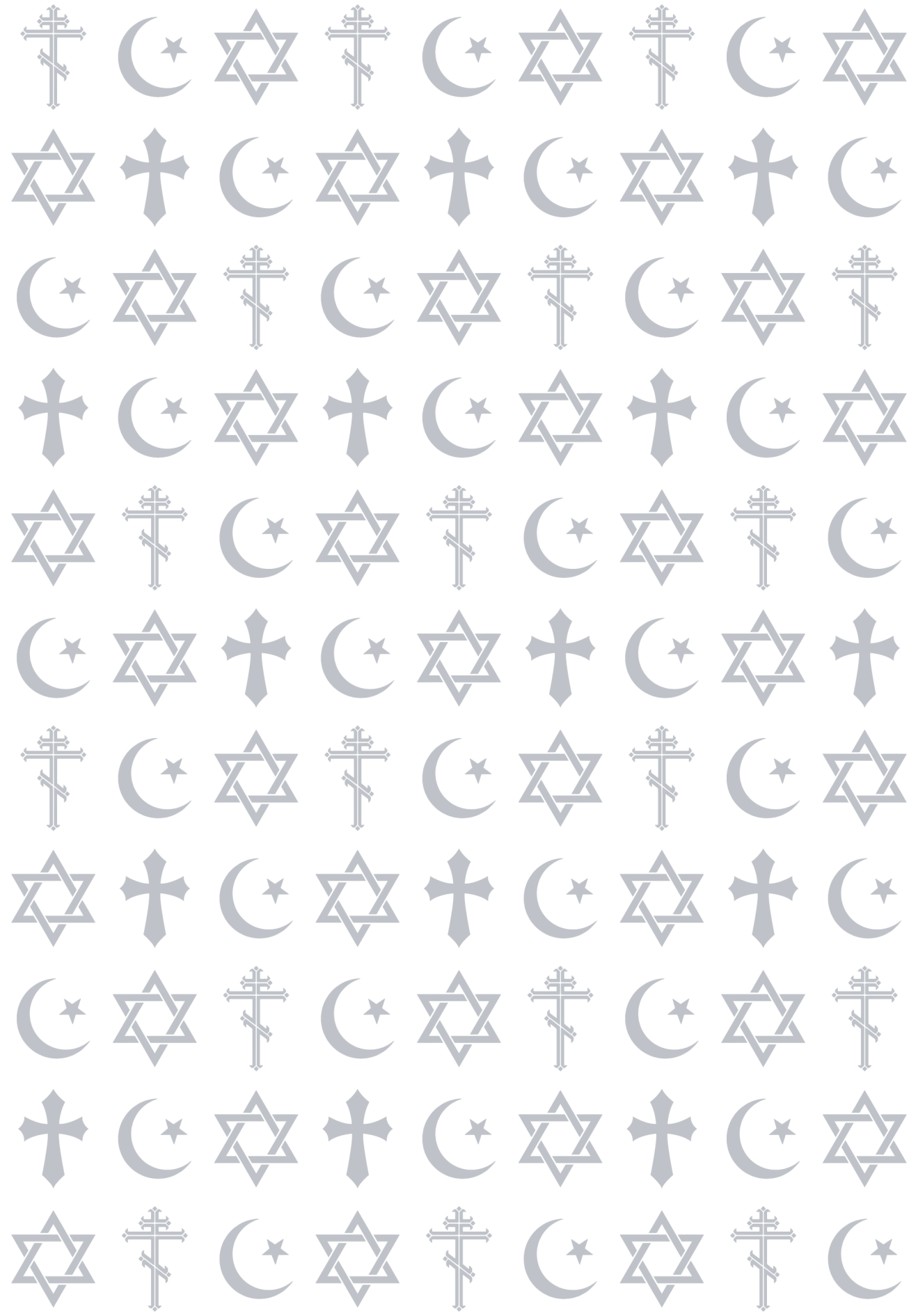
45 Aškenaze -Jevreji koji su u vrijeme vladavine Karla Velikog, živjeli na dijelu područja koji je danas poznat kao centralna i zapadna Evropa. Jevrejima je bilo dozvoljeno da posluju u njegovom Karolinškom carstvu, a kasnije u Njemačkom carstvu. Aškenaska ili njemačka forma judaizma je bila pod uticajem hasida i komentara Rašija, rabinskog učitelja iz kasnog11. vijeka, Biblije i Vavilonskog Talmuda.

U krstaškom čišćenju „hrišćanske” Svete zemlje od muslimana, od 11. do 13. vijeka, procjena mnogih krstaša je bila da počnu od čišćenja sopstvene zemlje od nevjernih Jevreja. Nakon prirodne katastrofe Crne smrti 1349. g.,hrišćani okrivljuju Jevreje za ovu katastrofu, optužujući ih da su zatrovali bunare u Evropi. Nakon ovoga prognani su iz sjeverne Francuske i Njemačke u Bohemiju, Moraviju, Mađarsku, Poljsku, Litvaniju... Trgovina i zanatstvo postali su im glavna zanimanja, a njihov broj na ovom području do sredine 17. vijeka porastao je na oko 350 000.

Bibliografija:

- ▶ Marta A. Morison, Stiven F. Braun, Judaizam, Čigoja štampa, 2001, Beograd
- ▶ David Dž. Goldberg, Džon D. Rejner, Jevreji, istorija i religija, Clio, 2003.
- ▶ Eli Tauber, Ilustrovani leksiokon judaizma, „Magistrat“ Sarajevo, 2007.
- ▶ Pavle Šosperger, Osnovni pojmovi jevrejskih običaja i religije, Novi Sad, 2006.
- ▶ Vojimir M. Šobaić, Jevrejstvo i Izrael, Skopje, 1982,
- ▶ Svi navodi preuzeti su iz; “Biblija ili Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta”, Jugoslovensko Biblijsko Društvo - Beograd, 1998. Prevod; Đura Daničić,
- ▶ Mirča Elijade, Joan P. Kuliano, Vodič kroz svetske religije, Nova knjiga, Beograd–Podgorica, 2014.
- ▶ Džon Drejn, Uvođenje u Stari zavet, Clio, Beograd, 2003.

SADRŽAJ:

HRIŠĆANSTVO (Autor: Doc.dr Vladimir Bakrač)17

ISLAM (Autor: Enis Burdžvić)129

JUDAIZAM 225

(Autorka: Ljiljana Vuković (Jevrejska zajednica Crne Gore))

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-633-13-4
COBISS.CG-ID 38735888